

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

**СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ**
Навчально-методичний посібник

Черкаси

2014

Рекомендовано до друку Вченою радою ЧОПОПП.

Протокол № 2 від 28 травня 2014 року

Укладач:

Холодій О.М., методист лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників

Рецензенти:

Руденко І.М., доцент кафедри психології Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, кандидат психологічних наук;

Ковальова В.В., логопед вищої кваліфікаційної категорії спеціального дошкільного навчального закладу (дитячий садок) № 35 «Горобинка» Черкаської міської ради

С73 Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі: навчально-методичний посібник /[Уклад. Холодій О.М.]. – Черкаси, 2014. – 125с.

У навчально-методичному посібнику представлені матеріали учасників інтернет-семінарів, які проводилися лабораторією розвитку освіти та педагогічних інновацій Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради у жовтні 2013 року та березні 2014 року з таких тем: «Шляхи реалізації індивідуального підходу в освіті старших дошкільників з порушеннями психофізичного розвитку в ДНЗ різних типів», «Формування мовленнєвої компетентності у дітей з особливими потребами як передумова успішного навчання в школі».

Розглянуто способи формування фонетико-фонематичних уявлень, просодики, використання нетрадиційних прийомів у логопедичній роботі по постановці звуків, формування зорово-просторових уявлень.

Педагоги дошкільних навчальних закладів мають можливість ознайомитися з перевагами інтегрованого та інклюзивного навчання дітей в загальноосвітніх навчальних закладах, роллю педагогів та батьків у підготовці, адаптації та соціальній інтеграції дошкільників до навчання в школі.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ І. Соціальна адаптація – передумова успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами в школі	
Можливості інтегрованої та інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами	5
Роль сім'ї у соціалізації дитини з особливими потребами	6
Причини виникнення порушень психофізичного розвитку	7
Механізми соціалізації та адаптації дитини дошкільного віку	9
Умови успішної соціальної адаптації дошкільників з особливими потребами до навчання в школі	11
Організація навчально-виховного процесу з дітьми з особливими потребами	14
Шляхи оптимізації соціальної адаптації дитини з особливими потребами	15
Інноваційні підходи до корекційно-відновлювальної роботи	16
Розвиток мовленнєво-комунікативних компетенцій як передумова успішної соціальної адаптації дошкільника	18
Розділ ІІ. Шляхи забезпечення успішної результативності корекційно-розвиткового процесу дошкільному навчальному закладі	
<i>Алексєєнко Ю. В.</i> Можливості використання музикотерапії в роботі з дітьми із заїканням	24
<i>Галич І. В., Гук Н. І., Долженко Л. О., Ковальова В. В., Туницька Т. С.</i> Нетрадиційні методи корекційної педагогіки як засіб розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників із мовленнєвими порушеннями	29
<i>Ковальчук С. Б.</i> Використання прийомів ейдетики у корекційній роботі з дітьми -логопатами.	34
<i>Колеснікова Л. М., Семенко О.Є.</i> Нетрадиційні методи подолання мовних порушень, як фундамент розвитку мовлення дитини	43
<i>Кравченко С.М.</i> Казкотерапія як інтерактивний метод формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку	53
<i>Літвяк І.І.</i> Діалогічне мовлення як засіб формування мовленнєвої	

компетентності дошкільників	59
<i>Макушенко В. О.</i> Ігрові технології навчання для формування лексичних умінь і навичок молодших школярів	64
<i>Рисіч В. В.</i> Використання мнемотехніки в логопедичній практиці	72
<i>Біленька В. В.</i> Використання ранньої діагностики у виявленні схильності дітей з порушеннями мовлення до дисграфії і дислексії	83
<i>Мазур Л. І.</i> Роль сім'ї у формуванні правильного мовлення дитини	87
<i>Новак А. В.</i> Вплив сім'ї на подолання мовленнєвих порушень у дитини	93
<i>Пасічник Н. А.</i> Залучення батьків до логопедичного супроводу дітей з мовленнєвими вадами	99
<i>Паєвська Н. О.</i> Роль батьків у подоланні мовленнєвих порушень дітей	104
<i>Солошенко В. Л.</i> Засоби формування мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку	109
<i>Циба Л. Л.</i> Мовленнєвий розвиток дитини в родині	116
<i>Басараб Л. В.</i> Розвиток мовлення дошкільників у сім'ї	123

ВСТУП

“Той, хто зробив все, що міг, – зробив все”.

Е. Сеген.

Запропонований навчально-методичний посібник «Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі» (за матеріалами інтернет-семінарів «Шляхи реалізації індивідуального підходу до освіти старших дошкільників з порушеннями психофізичного розвитку в ДНЗ різних типів» (2013 р.), «Засоби формування мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку» (2014 р.)), призначений для учителів-логопедів, вихователів. Основною метою цього посібника є ознайомлення педагогів дошкільних навчальних закладів, де виховуються діти з особливими освітніми потребами, з можливостями інтегрованого та інклюзивного навчання дітей в загальноосвітніх навчальних закладах, роллю педагогів та батьків у підготовці, адаптації та соціальній інтеграції дошкільників до навчання в школі.

Ефективність соціальної адаптації, особистісного розвитку дітей з особливими потребами залежить від того, наскільки успішно будуть підготовлені дошкільники з особливими потребами до шкільного життя. В дошкільному дитинстві важливо сформувавши у вихованців не тільки мовленнєву компетентність (навички правильної звуковимови, оволодіння звуко-буквеним аналізом та синтезом, елементами грамоти тощо, необхідно навчити дитину спілкуватися, товаришувати з однолітками, знаходити відповіді на складні життєві ситуації, планувати та підпорядковувати свої дії інтересам колективу.

В останні роки в усьому світі відмічається значне збільшення кількості дітей, які потребують додаткової уваги та піклування суспільства через те, що мають порушення у стані фізичного та психічного розвитку. Під час вступу до школи такі діти відчувають значні труднощі в процесі навчання, а саме труднощі адаптації та інтегрування в шкільний колектив. Такі діти важко оволодівають комунікативними навичками, усним та писемним мовленням, в них важко формуються математичні уявлення. Через неуспішність та низький рівень пізнавальної активності таких дітей переводять на індивідуальну форму навчання або, за згодою батьків, до спеціальних навчальних закладів. Відбувається ізоляція дітей з особливими освітніми потребами від колективу дітей з типовим розвитком. Сучасні дослідження, досвід експериментів по впровадженню інклюзивного навчання в Україні доводять, що спільне навчання дітей з особливими потребами та їх здорових однолітків можливе, і є основою інтеграції та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, підготовкою їх до самостійного життя.

На жаль, на сьогодні організаційно-методичні засади навчально-виховного процесу у загальноосвітніх школах орієнтовані на дитину, яка нормально розвивається, без урахування особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими потребами. Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких дітей може створювати передумови для формування у них негативного ставлення до навчання, девіантної поведінки.

На жаль, байдужість, бездуховність сучасного суспільства - основні перепони до успішної соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

РОЗДІЛ І СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ – ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ШКОЛІ

1.1. Можливості інтегрованої та інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами

Перспективним завданням сучасної корекційної освіти постає інтегроване та інклюзивне навчання.

Ще Л. С. Виготський у своїх працях говорив про те, що спеціальна школа створює для дитини замкнений світ, у якому все є прилаштованим до дефекту. Внаслідок штучної ізоляції

дітей, відриву їх від сім'ї і здорових ровесників формується невпевнена в собі, власних силах і можливостях особистість, яка є невідготовленою до життя у суспільстві.

Серед основних завдань розвитку дошкільної і загальної середньої освіти на найближчі навчальні роки Міністерство освіти і науки України вбачає створення умов для інклюзивного та інтегрованого навчання дітей з особливими потребами.

Шляхи розвитку інклюзивної освіти, завдання органам управління освітою, які впливають з них визначено у таких нормативних документах:

- наказ МОН України від 11.09.2009 р. № 855 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009- 2012 роки»;

- наказ МОН України від 20.01.2010 року «Про затвердження заходів на виконання розпорядження КМУ від 5 жовтня 2009 року № 1622-р «Про затвердження плану заходів щодо розвитку загальної, середньої, дошкільної та позашкільної освіти на період до 2012 року».

- постанова КМУ №912 від 01.10.2010 р. «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання»;

- постанова КМУ від 15 серпня 2011 р. N 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

- Лист МОН від 18.05.12 № 1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

- Наказ МОН від 23.07. 2013 № 1034 «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року» та інші.

Слід розрізняти інтеграцію й інклюзію. Інтеграція відображає спробу залучити учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл. Учень пристосовується до вимог школи.

Інклюзивне навчання ставить на меті пристосування умов навчання (адаптації та модифікації) до потреб особливої дитини. Переваги інклюзивного навчання полягають у:

- подоланні ізоляції вихованців;
- можливості отримання освіти за місцем проживання без відриву від сім'ї;
- орієнтації дітей з психофізичними вадами у розвитку на нормальних однолітків;
- реальній соціальній адаптації з раннього віку;
- оздоровленні емоційної сфери нормальних однолітків;
- навчанні дітей спілкуватися та працювати разом;
- формуванні у здорових дітей почуття відповідальності за товаришів, які потребують допомоги, емпатії, співчуття.

Процес інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні навчальні заклади є позитивним ще й через те, що орієнтує педагогів на зміщення акцентів у корекційно-педагогічній роботі: *об'єктом впливу* стає не порушення, а *особистість дитини*.

1.2. Роль сім'ї у соціалізації дитини з особливими потребами

Сучасний етап розвитку корекційної педагогіки та психології характеризується пошуком нових шляхів соціальної адаптації дітей з психічними та фізичними проблемами. Значних успіхів у соціалізації таких дітей може бути досягнуто лише за активної участі в цьому процесі сім'ї, і в першу чергу батьків. В зв'язку з цим, проблема сім'ї дитини з порушеннями розвитку є однією з найактуальніших.

У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку». І це закономірно, адже побудувати повноцінну національну школу без активної участі й підтримки сім'ї неможливо.

В останні роки в різних областях дефектологічної науки з'явилися роботи про необхідність активного вивчення сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами. Фахівців цікавлять питання не лише формування у дітей нових умінь та навичок, вони розглядають сім'ю як основний стабілізуючий фактор адаптації дитини. Саме з власної сім'ї дитина виносить у доросле життя перші уявлення про морально-людські цінності, норми поведінки, характер взаємовідносин між людьми. В сім'ї діти не лише наслідують близьких, орієнтуються на їхні соціальні та моральні установки. Тому психологічна зрілість батьків, їхні ідеали, досвід соціального спілкування найчастіше мають вирішальне значення в розвитку дитини.

Сім'я – це мікросоціум, в якому формуються моральні якості дитини, її відношення до людей, уявлення про характер міжособистісних взаємин. І цей факт не можна упускати як в діагностичній, так і в подальшій корекційній роботі із дитиною з проблемами в розвитку.

Слід зазначити, що досі розробці цієї проблеми в корекційній педагогіці не приділялось належної уваги. Не завжди умови виховання в сучасній сім'ї, на жаль, є сприятливими для розвитку і виховання неповносправних дітей. Крім того, виховання дитини з особливими потребами складне і відповідальне. Цю відповідальність батьки зобов'язані нести перед своєю дитиною та суспільством. Якщо дитина з особливими потребами позбавлена правильного виховання, то її особистісний недорозвиток поглиблюється, а самі діти можуть стати тягарем для родини і суспільства. Сім'я дитини з порушеннями розвитку є її першим соціалізуючим інститутом.

Процес дорослішання дітей такої категорії проходить з великими труднощами та у дещо сповільненому темпі, його також можна розділити на етапи:

I етап соціалізації – входження дитини в соціум. Першою сходинкою є адаптація її в сім'ї. Успішність цього процесу залежить від того, наскільки адекватно члени родини реагують на проблеми дитини і допомагають у їх подоланні. Виникаючі труднощі – результат неправильної позиції батьків та інших членів сім'ї.

II етап соціалізації – це перебування дитини у дошкільному навчальному закладі. Важливу роль має відіграти такт педагогів, повага до дитини з особливими освітніми потребами. Налаштування дитини на перебування у закладі, на важливість нових змін у її житті виконують члени родини.

III етап соціалізації – адаптація дитини та її сім'ї власне у суспільстві, (пошук інших сімей з подібними проблемами, встановлення контактів, пошук своєї «соціальної ніші»).

1.3. Причини виникнення порушень психофізичного розвитку

Відхилення від стадії вікового розвитку, на якій перебуває дитина, викликані хворобою або її наслідками, називаються дизонтогенезом – на протигагу онтогенезу. Відповідно до класифікації В.В. Лебединського прийнято виокремлювати 6 варіантів дизонтогенезу:

викликані відставанням психічного розвитку

- 1) недорозвиток (зокрема, олігофренія);
- 2) затриманий розвиток (затримка психічного розвитку);
при диспропорційності (асинхронії) психічного розвитку
- 3) викривлений розвиток (зокрема, ранній дитячий аутизм);
- 4) дисгармонійний розвиток (зокрема, психопатія);

викликані руйнуванням окремих функцій

- 5) ушкоджений розвиток (зокрема, органічна деменція);
- 6) дефіцитарний розвиток (порушення зору, слуху, мовлення, опорно-рухової системи).

Дизонтогенетичний та онтогенетичний психічний розвиток мають загальні закономірності – циклічність, нерівномірність тощо. Однак існують і специфічні закономірності дизонтогенетичного розвитку, що залежать від характеру, ступеня та часу виникнення порушення (наприклад, дитина може мати порушення зору, викликані різними

причинами; вони можуть мати різний ступінь прояву та виникати на різних вікових стадіях розвитку дитини).

Відповідно до вчення Л.С. Виготського, у складній структурі дизонтогенетичного розвитку розрізняють первинне порушення та викликані ним вторинні відхилення. Наприклад, якщо дитина нечуєча від народження (первинне порушення, пов'язане з випадінням функції слухового аналізатора із загального кола розвитку), її мовлення не розвивається природним шляхом (вторинне порушення, пов'язане з вирішальною роллю слухових еталонів звуків мовлення для розвитку мовнорухового аналізатора), а потребує спеціально організованого навчання. Серед вторинних відхилень – особистісні (самосвідомість, мотивація тощо), здебільшого пов'язані з недостатнім ступенем спілкування, соціальною депривацією (від лат. deprivation – втрата; психічний стан, що є слідством порушення контакту індивіда із соціумом), яка нерідко супроводжує дитину з порушенням розвитку.

Відомо, що у випадках відхилень в розвитку навчання відіграє провідну роль, яскравіше виражену, ніж у розвитку звичайному.

Відбувається коригування відхилень з опорою на збережені ланки психофізичного розвитку дитини. Особливо важливе при цьому розуміння педагогом своєрідності шляху, яким необхідно вести дитину, аби наблизити лінії дизонтогенетичного розвитку до прийнятої у суспільстві норми. За це відповідає система спеціальної освіти в нашій країні, яка є складною, розгалуженою та диференційованою системою спеціальних закладів, реабілітаційних і медико-психологічних центрів, навчально-виховних комплексів, спеціальних класів при масових школах та ін. (В.В. Засенко). Для роботи з дітьми у системі спеціальної освіти відбувається підготовка спеціалістів (олігофренопедагогів, сурдопедагогів, тифлопедагогів, логопедів, психологів тощо) у педагогічних університетах, на факультетах корекційної педагогіки та психології. Успіх у навчанні залежить від педагогічної майстерності фахівців, яка проявляється з опорою на стандарт та навчально-методичне забезпечення спеціальної освіти. Таким чином, ставлення до потреб дитини у зазначеній системі відбувається з позицій розуміння специфіки дизонтогенетичного розвитку, а навчально-виховний процес націлений на їхнє задоволення шляхом використання спеціальних педагогічних технологій, побудованих з урахуванням структури порушення.

Завдяки врахуванню типологічних (притаманних певному типові дизонтогенеза) та індивідуальних особливостей дітей кожна сходинка навчально-виховної діяльності в спеціальному навчальному закладі – максимально орієнтована на задоволення особливих освітніх потреб та відповідно до Концепції спеціальної освіти в Україні націлена на досягнення певного рівня освіченості (за умови використання потенціалу компенсаторно-корекційних можливостей), включення її в соціально-вартісну активну діяльність, забезпечення тих знань, умінь та навичок, рис характеру, які уможливають її нормальне життя в соціумі.

Обидві складові (загальна та спеціальна) єдиної освітньої системи України готують особистість до успішного подальшого виконання соціально значущих ролей у процесі суспільної життєдіяльності. Це, своєю чергою, викликає необхідність звернути особливу увагу до питання соціалізації. Цей процес традиційно розглядають як набуття соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання певної соціальної місії. Соціальні контакти дитини при цьому постають одним із найважливіших змістовних аспектів соціалізації, яка відбувається на основі розвитку самосвідомості, рефлексії, абстрактно-логічного мислення, формування особистості. Це стає можливим за умови збереження нерозривного зв'язку соціального становлення дітей з освітою та вихованням. Окрім того, процес соціалізації передбачає поєднання двох протилежних станів людини – злиття з оточенням (соціальна адаптація) та дистанціювання від оточення (індивідуалізація та особистісне зростання). Важливо також, що одним із джерел процесу соціалізації є первинний досвід, пов'язаний з періодом раннього дитинства, де відбувається формування основних психічних функцій та елементарних форм суспільної поведінки, які укорінюються

на рівні психологічних установок, що виявляються в тих або інших стійких поведінкових шаблонах (О.В. Вознюк). Відтак, виникає закономірне питання: «Яким чином дитина (в майбутньому доросла людина), що має особливі освітні потреби і здобуває освіту в спеціальному навчальному закладі (серед дітей з аналогічним варіантом дизонтогенезу), може бути готовою встановлювати повноцінний соціальний контакт зі звичайними представниками суспільства?». Інше питання: «Наскільки ці представники суспільства готові до встановлення контакту з людиною з особливими потребами?».

Незважаючи на те, що сучасне українське суспільство загалом володіє усім необхідним інструментарієм (починаючи від формування державної системи соціальної підтримки до створення норм етичного спілкування у різних життєвих ситуаціях), воно усе відчуває гостру потребу в поширенні спеціальних знань щодо етично правильної організації комунікативних ситуацій, в яких беруть участь особи з особливими потребами. Причина труднощів встановлення повноцінного контакту з такими особами полягає в існуванні **соціальних обмежень**, серед яких **комунікативні** (різні типи порушень, пов'язаних з причинами виникнення особливих потреб; самоусамітнення як емоційний захист) посідають одне з центральних місць.

Результат недостатнього рівня обізнаності – виникнення неадекватних реакцій оточення: відвертої допитливості, насмішок (у людей з низьким рівнем загальної культури), почуттів незручності, провини або страху. Звідси – виникнення або загострення почуття жалю до себе, очікування гіперопіки (надмірної опіки), недобррозичливості до оточення, бажання перебувати в ізоляції з боку осіб з особливими потребами. Таким чином, часто бувають присутні серйозні бар'єри щодо становлення повноцінного соціального контакту. Першопричина криється в тому, що від самого народження звичайні діти здебільшого не мають можливості зростати пліч-о-пліч з однолітками з особливими потребами, а значить перебувати у середовищі повного розмаїття відмінностей. Це призводить до відсутності в майбутньому досвіду вирішувати реальні проблеми, пов'язані з ситуаціями необхідності прояву найцінніших людських почуттів: любові, турботи, співчуття. Обмеженість уявлень про світ, до котрого потрапляють діти після закінчення навчання, призводить, врешті, до гальмування розвитку загальної культури суспільства.

Спеціальні педагогічні системи в Україні забезпечують організацію навчально-виховного процесу дітей з особливими потребами, до яких належать діти з порушеннями слуху (сурдопедагогіка), зору (тифлопедагогіка), інтелекту (олігофренопедагогіка), мовлення (логопедія), опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, раннім дитячим аутизмом, з комплексними порушеннями, реактивними станами та конфліктними переживаннями, психопатичними формами поведінки. Відправна точка для розробки зазначених систем – вчення про структуру дефекту: первинні та вторинні порушення, можливості залучення компенсаторних резервів організму дитини як опорних в організації навчально-виховного процесу.

Основу цих систем становить глибоке розуміння загальних закономірностей розвитку дитини відповідно до онтогенетичної послідовності становлення компонентів психічної та фізичної сфер, а також врахування особливих потреб, продиктованих певним типом дизонтогенезу.

1.4. Механізм соціалізації та адаптації дитини дошкільного віку

Соціальна адаптація відбувається практично протягом усього життя людини. Старший дошкільний вік - кінцевий етап початкової ланки соціалізації особистості на рівні дошкільного навчального закладу. Прихід у дитячий садок потребує від дитини оволодіння системою таких складових соціальної адаптації як: усвідомлення соціальної ролі «Я-дошкільник», розуміння нового періоду свого життя, уміння прилаштовуватися до життя в дошкільному закладі, особистісна активність у встановленні гармонійних зв'язків із соціальним оточенням, дотримання норм, правил групи, що потребує вміння унормовано поводитися, відстоювати власні думки, позицію.

Входження в нове соціальне середовище, яким для дитини є дитячий садок, ускладнюється необхідністю зорієнтуватися в незнайомій ситуації та активізувати адаптаційні ресурси. У непідготовленої дитини дотримання нового режиму і ритму життя, виконання нових вимог, обов'язків та функцій викликають певні труднощі, провокують виникнення таких явищ як адаптаційний синдром, адаптаційна хвороба. Несприятливі умови оточуючого середовища, пов'язані з погіршенням соціально-економічних та екологічних умов, зумовлюють послаблення здоров'я, появу небажаних тенденцій у міжособистісній взаємодії дошкільників, гальмують процес пристосування до дошкільного навчального закладу.

У дошкільний період життя дитини формуються і основи її соціальної компетентності. Соціально компетентна дитина здатна до самовизначення у взаєминах з іншими людьми та вирішення ситуацій моральної поведінки. Для формування такої позиції дитині необхідне позитивне сприйняття себе та інших, оптимістичне світосприйняття. Формування соціального досвіду старших дошкільників включає розвиток свідомого ставлення до своїх обов'язків, інтересу до нової соціальної інформації, бажання співдіяти з іншими членами суспільства на засадах моральних цінностей. Чим більше збагачується такими цінностями досвід дитини, тим значніше авторитет дорослих, які, на думку дитини, відповідають моральним критеріям.

У працях Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна розкрито соціальну зумовленість психіки людини, висунуто положення про те, що особистість формується в контексті діяльності і не є пасивним продуктом соціального середовища.

В ролі основного механізму соціалізації визначають пристосування. Більшість дослідників стверджують, що адаптацію можна розглядати як складову соціалізації і як її механізм. Тому розрізняється два види адаптації - психофізіологічна та соціально-психологічна, що перебувають у взаємозв'язку.

При цьому соціально-психологічна адаптація являє собою оволодіння особистістю ролі під час входження в нову соціальну ситуацію, це - конкретний процес соціалізації. Адаптація є лише одним з елементів соціалізації поряд з іншим, не менш важливим, - активністю особистості, її творчим вибірковим ставленням до середовища, активним відтворенням соціального досвіду, перетворенням наявних соціальних умов і форм. Отже, соціалізація постає як єдність адаптації та активності особистості: засвоєння норм і цінностей соціального середовища відбувається у взаємозалежності і взаємозв'язку з активністю індивіда.

Сучасне розуміння соціальної адаптації трактують як процес або результат процесу, що передбачає гармонійне, з погляду індивідуальних прагнень людини, задоволення її потреб, створення умов для її здорового щасливого життя в суспільстві, тобто соціальна адаптація розуміється як процес переходу з одного стану в інший та як результат цього процесу. Адаптація в соціумі - це засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства в цілому і досвіду конкретного середовища, до якого людина належить. Соціальна адаптація - специфічна форма соціальної активності, пов'язана зі входженням та приведенням об'єкта та суб'єкта особливості особистості у відповідність до нових соціальних умов.

Соціальну адаптацію слід розглядати як завершальний підсумковий етап адаптації людини до умов соціокультурного середовища в цілому, який поєднує в собі в діалектико-логічному вигляді попередні рівні біологічної та психологічної адаптації.

Соціальна адаптація - пристосування людини до умов нового соціального середовища; один із соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості.

Визначають соціальну адаптацію дитини як інтегративний показник стану, який відображає її здатність адекватно сприймати навколишню дійсність, ставлення до людей, подій, вчинків, спілкування, регулювати поведінку.

Процес адаптації дитини до нових умов навчання досить часто виявляється для неї драматичною подією, яка зачіпає всі сфери життєдіяльності.

Причини цього зрозумілі: вона опиняється в нових соціальних умовах, стикається зі зміною звичного способу життя, з необхідністю прийняття нового соціального статусу. Саме в цей час спостерігаються численні прояви неадекватної поведінки, непорозуміння з людьми, які поряд, різні захворювання. Успішне при звичання дитини до нового середовища залежить від багатьох чинників: від статусу її здоров'я, особливостей нервової системи, розвитку комунікативних навичок, обізнаності з різними видами діяльності, а також від уміння дорослих забезпечити їй належний спокій, захищеність, повноцінне здоров'я та активізацію адаптаційних ресурсів.

Отже, важливим напрямом роботи дошкільного закладу має стати турбота про збагачення соціального досвіду вихованця. Він має складатися з:

- орієнтовної діяльності (дійового пошуку і знаходження орієнтирів, установлення зв'язків та найпростіших залежностей, визначення власного місця у предметному та людському оточенні);
- пристосування (звикання, адаптація до нових умов життя, до незвичайних вимог соціуму та своїх потреб);
- перетворення (корисний, доцільний, оптимальний вплив на навколишні предмети, людей, саму себе).

Соціальна адаптація дітей дошкільного віку до умов нового соціального середовища має багатофункціональний характер.

По-перше, адаптація є засобом оптимізації відносин дитини з відносно широким соціальним довкіллям, у якому з'являється дитяче співтовариство та спілкування в системі «дитина-дитина», «дитина-дорослий».

По-друге, через адаптацію відбувається формування соціальної сутності дитини.

По-третє, соціальна адаптація - це дієва складова певної успішної соціалізації дитини в суспільстві. За таких підходів саме дошкільні навчальні заклади стають тією інституцією, яка компенсує недоліки сімейного виховання та забезпечує соціальний розвиток дитини як один з головніших напрямків особистісного її становлення.

1.5. Умови успішної соціальної адаптації дошкільників з особливими потребами до навчання в школі

Процес створення необхідних умов для того, щоб інтеграція дітей з особливими потребами в систему соціальних відносин проходила максимально ефективно, є складним.

Основні знання діти з особливими освітніми потребами дошкільного віку отримують на фронтальних, підгрупових та індивідуальних заняттях у формі гри, а також у практичній діяльності, під час спостережень. Педагоги у своїй роботі повинні дотримуватися послідовності подачі навчального матеріалу, враховувати індивідуальні можливості кожної дитини засвоювати той чи інший матеріал, а також «зону найближчого розвитку». Щоб заняття були більш цікавими, педагогам слід ретельно добирати наочний та роздатковий матеріал.

Наочність — це невід'ємна складова занять, що допомагає зробити їх пізнавальними, цікавими та емоційно насиченими. Доступним у роботі з дітьми є використання площинних чи об'ємних зображень предметів і явищ (предметні та сюжетні навчальні картинки, площинні фігурки на магнітах, липучках або зі зворотного боку обклеєні байкою, фланеллю чи оксамитовим папером), фотографій, настільних ігор (лото з трьох—шести квадратів, різні картинки з двох-чотирьох частин, по чотири кубики для складання цілісного зображення, парні картинки), натуральних предметів, муляжів, спеціальних, аудіовізуальних засобів, комп'ютера тощо.

Широке використання наочності у роботі з дітьми сприяє:

- збагаченню їх словникового запасу;
- формуванню граматичних категорій та зв'язного мовлення;
- навчанню дошкільників у рамках наочно-дійового мислення, що переважає в дітей з особливими потребами;

- виробленню вміння зосереджувати увагу на змісті завдань;
- розвитку зорового сприймання та пам'яті;
- розвитку інтересу до пізнавальної діяльності.

Водночас використання наочності потребує знання вікових особливостей дітей, стану їх психофізичного і мовленнєвого розвитку.

1. *Сприймання:*

- фонематичне — специфічні утруднення у розрізненні тонких диференційованих ознак фонем, що впливають на весь хід розвитку звукового аспекту мовлення;
- зорове — недостатня сформованість цілісного образу предмета, більше орієнтування на колір предмета, ніж на його форму;
- оптико-просторове — фрагментарне, труднощі у диференціації просторових понять (вгорі-вниз) (А. Воронова, О. Мастюкова, Т. Фотекова та ін.).

2. *Увага:*

- слухова — нестійка, особливо під час сприйняття вербальної інструкції;
- зорова — мимовільна, нестійка (Ю. Гаркуша, О. Усанова, Е. Фігердо та ін.).

3. *Пам'ять:*

- слухова — нестійка, залежить безпосередньо від рівня мовленнєвого розвитку;
- зорова — короточасна, не охоплює всіх елементів, низький рівень продуктивності запам'ятовування (І. Власенко, Л. Белякова, Г. Гуменна та ін.).

4. *Мислення:*

- наочно-дійове — відповідає нижній межі норми, нестабільне, ригідне (Т. Синякова, О. Усанова, Т. Фотекова та ін.).

5. *Моторика:*

- загальна — відповідає нижній межі норми;
- ручна — незграбна, повільно переключається з одного виду руху на інший;
- дрібна — хапання предмета всією рукою (О. Усанова, Е. Фігердо, Т. Фотекова та ін.).

6. *Ігрова діяльність:*

- колективна — утруднена, потребує частішої зміни подразників;
- індивідуальна — невпевнена, в'яла, з ознаками неврівноваженості, рухового неспокою, втомлюваності дітей.

Враховуючи особливості психомовленнєвого розвитку дітей з особливими потребами, під час ігор-занять бажано використовувати реальні предмети. Варто пам'ятати, що живий об'єкт, маніпулювання ним викликають значно більше мовленнєвих реакцій, ніж його зображення на малюнку.

Дошкільники з особливими потребами у процесі проведення ігор-занять, режимних моментів, на практичному рівні оперуючи реальними предметами, засвоюють (закріплюють) назви іграшок, одягу, посуду, овочів і фруктів тощо. Завдяки цьому відбувається збагачення словникового запасу, уточнення уявлень дітей про знайомі предмети та явища, їх ознаки та властивості.

Дуже ретельно, з урахуванням віку та можливостей дітей, для їх різноманітної діяльності та сенсорного виховання слід добирати іграшки.

Іграшки — невід'ємна складова групової кімнати дошкільного навчального закладу. Це спеціальні предмети, що в узагальненій формі відображають типові властивості (істот та неістот). Вони призначені для ігор.

Для дошкільників з особливими потребами іграшки є емоційно насиченим позитивним чинником занять, вони спонукають до гри, і, що найголовніше, стимулюють мовленнєву, пізнавальну активність. Проте незначний практичний досвід оперування іграшками потребує навчання особливих дошкільників гри, тобто участі дорослого в ігровій діяльності, де він зможе показувати можливі дії з іграшками, коментуючи їх.

Іграшки мають бути такими, з якими можна активно діяти, зважаючи на велику активність дітей та їх постійну потребу в русі. Конструкція іграшок, матеріал, з якого вони виготовляються, мають бути безпечними і відповідати як гігієнічним, так і педагогічним

умовам. Іграшки повинні виготовлятися з матеріалу, який можна мити та дезінфікувати (краще гумові, пластмасові), не мати щілин, задирок, дрібних деталей (діаметром, меншим 30 мм).

Для дітей з особливими потребами особливе значення мають колір і форма, тому іграшки повинні бути насичених, контрастних кольорів або гармонійної кольорової гамою, що взаємно доповнюють один одного, посилюють художню виразність.

Для підвищення інтересу до ігрової та навчальної діяльності, збагачення чуттєвого й практичного досвіду іграшки у групі потрібно періодично змінювати, але не частіше як раз на місяць.

Для ігор-занять дітям знадобляться такі іграшки:

1. Образні (сюжетні):

- ляльки (немовлята, хлопчики і дівчатка) завдовжки від 15 до 55 см;
- анімалістичні іграшки (собака, кішка, курка з курчатами, півник, поросята, качка з каченятами);
- іграшкові предмети побуту та вжитку (дерев'яні та пластмасові меблі, посуд із пластмаси та алюмінію, коляски, постільна білизна, одяг, побутова техніка);
- дерев'яні фігурки людей (мама, тато, бабуся, дідусь, хлопчики, дівчатка), елементів рослинного світу (ялинки, дерева, гриби, квіти).

2. Технічні — різні види транспорту (дерев'яні та пластмасові легкові й вантажні автомобілі, швидкої допомоги, автобус, літак, пароплав).

3. Ігрові будівельні матеріали, конструктори, збірні іграшки.

4. Дидактичні ігри та іграшки — трискладові мотрійки, пірамідки з 4—5 кілець, кубики (по 4), з яких можна скласти просте зображення, крупна площинна геометрична мозаїка основних кольорів, дидактична лялька.

5. Музичні іграшки.

6. Іграшки для рухливих і спортивних ігор — м'ячі різних розмірів, обручі, кеглі, кубики.

7. Іграшки для театралізованої діяльності:

- персонажі казок (Колобок, Курочка, Зайчик, Ведмідь, Вовк, Лисиця);
- іграшки-бібабо, персонажі лялькового, пальчикового, настільного театрів;
- деталі одягу, наголовники, медальйони.

8. Іграшки-забави, які пищать, говорять, співають, танцюють, гойдаються (кури, що клюють; бичок, що гойдається; сонечко-жучок, що біжить).

9. Спеціальні іграшки.

Лялька — одна з прадавніх, улюблених іграшок дітей, адже саме вона дає можливість відобразити життя людей, їх побут, різноманітні відносини. Дошкільники, маніпулюючи лялькою, закріплюють алгоритм послідовності одягання, підготовки до сну, у тому числі встановлюють елементарні при-чинно-наслідкові зв'язки.

Фігурки людей і тварин урізноманітнюють ігри. На відміну від ляльок вони статичні, але дітям зручно захоплювати їх усією долонею. Фігурки можна використовувати під час ігор, конструктивно-будівельної та театралізованої діяльності.

Анімалістичні іграшки відображають як реалістичних тварин (наприклад, кіт, собака, заєць, вовк), так і узагальнені художні образи з індивідуальними рисами.

Технічна іграшка дає можливість імітувати основні функції предмета. Наприклад, у машини рухаються колеса, відчиняються двері. Завдяки іграшкам такого типу у дітей формується розумова операція аналізу. Вони засвоюють назви частин предметів, ознайомлюються з узагальненим поняттям «транспорт».

Бажано використовувати геометричні будівельні матеріали, що складаються з набору кубів, цеглин, пластин, призм, конусів, пірамід і циліндрів. На початкових етапах дітям краще давати однотонні матеріали, бо різноколірність деталей заважає в сприйманні конструкції.

Дидактичні іграшки є дуже корисними як для розвитку зорової уваги, пам'яті, формування розумових операцій аналізу та синтезу, так і для удосконалення мовлення, адже оволодіння такими лексико-семантичними мовними явищами, як антонімія та багатозначність, потребують вміння порівнювати предмети за величиною та формою.

Музичні іграшки (молоточок, трикутник, бубон, барабан, маракас, брязкальце, дзвіночок) стануть гарними помічниками у розвитку слухової уваги та пам'яті дітей з особливими потребами, допоможуть у засвоєнні ритміко-складової структури слів.

Спеціальні іграшки мають корекційне спрямування. Вони використовуються відповідно до поставленого спеціальним педагогом завдання з урахуванням характеру порушення, етапу роботи, індивідуальних психофізичних особливостей дитини. Це іграшки для розвитку артикуляційного (дятел, заєць-барабанщик тощо) та дихального (вітрячки, вертушки, свищики, паперові іграшки-саморобки тощо) апаратів.

Паралельно з використанням реальних предметів та іграшок у іграх-заняттях, зокрема у підгрупах, варто поступово вводити яскраві малюнки середнього формату, позбавлені невеликих деталей, що можуть відволікати дітей. Якщо предмети і явища не можуть стати безпосереднім об'єктом спостереження дошкільників, для ознайомлення дітей з природою використовують ілюстративні посібники. Для їх демонстрування у пригоді можуть стати дошка, мольберт, фланелеграф розміром 90 x 60 см.

Картини повинні бути різних розмірів із реалістичними, яскравими, виразними зображеннями, що викликають у молодших дошкільників почуття, близькі до сприйняття дійсності: «Кішка з кошенятами», «Собака з цуценятами», «Корова з телям», «Кури»(автори С. Веретеннікова, Г. Лоза), «Їдемо в автобусі», «Граємо з піском»(автор О. Батуріна), «Діти граються кубиками», «Взимку на прогулянці», «Діти годують курку та курчат»(автори О. Радіна та В. Єзікєєва), різноманітні картини видавництва «Ранок».

Отже, з використанням наочності як одного із основних дидактичних принципів, корекційно-розвивальне навчання стає більш доступним та ефективним, забезпечує максимально повне використання усіх аналізаторів, розвиває спостережливість і мислення, допомагає швидшому та глибшому засвоєнню мовленнєвого матеріалу.

1.6. Організація навчально-виховного процесу з дітьми з особливими потребами

Навчання та виховання дітей з особливими потребами здійснюється в рамках особистісно зорієнтованого підходу, при якому враховуються рівень розумового розвитку та здібності, індивідуальні особливості кожної дитини й стимулюється використання набутих знань у повсякденному житті.

Дефектологи розробляють систему подання програмового матеріалу за періодами, з опорою на вимоги спеціальної програми виховання та навчання дітей з особливими потребами дошкільного віку й нової редакції Базового компонента дошкільної освіти з урахуванням вікових особливостей дітей, їхніх індивідуальних можливостей.

Заняття з усіх освітніх ліній проводяться в підгрупах вихователями та спеціальним педагогом (учителем-логопедом, сурдопедагогом, тифлопедагогом, олігофренопедагогом). Заняття з музичного виховання, фізкультури, сюжетно-рольові ігри проводяться зі всією групою.

Максимальна кількість часу відводиться на корекційно-розвивальні заняття, що їх проводить практичний психолог.

Основним спеціалістом, який проводить і координує корекційно-відновлювальну роботу в групі, є вчитель-дефектолог. Саме спеціальний педагог планує (разом з іншими спеціалістами) і організовує цілеспрямовану роботу по підготовці до інтеграції дітей з особливими потребами в загальноосвітній навчальний заклад:

- консультує вихователів, музичного керівника з питань організації навчально-виховного процесу та взаємодії всіх дітей групи, допомагає в доборі змісту й методики проведення спільних занять;

- координує корекційну, психолого-педагогічну та медичну допомогу дітям із відхиленнями в розвитку.

Діяльність вихователя групи спрямована на забезпечення всебічного розвитку всіх вихованців, тому він:

- планує навчально-виховну роботу з дітьми і проводить фронтальні та підгрупові заняття;
- планує і організовує спільну діяльність усіх вихованців групи;
- дотримується наступності в роботі з іншими спеціалістами щодо виконання корекційних завдань;
- забезпечує індивідуальний підхід до кожного вихованця з урахуванням рекомендацій спеціалістів;
- консультує батьків чи опікунів дітей з особливими потребами.

Щоб навчально-виховний процес дав позитивні результати, необхідно чітко реалізовувати принципи науковості, наступності, доступності, індивідуального та диференційованого підходу до навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Вихователями всіх вікових груп щоденно проводиться корекційна робота по завданню вчителя-дефектолога, індивідуальна робота з дошкільниками з метою кращого оволодіння навчальним матеріалом.

Загальна мета здійснення корекційно-відновлювальної роботи – сприяння всебічному гармонійному розвитку дитини з особливими освітніми потребами, створення умов для реалізації її внутрішнього потенціалу, допомога в подоланні та компенсації відхилень, що заважають її соціальній інтеграції. Досягти цієї мети можливо лише за умови, якщо корекційна робота відбувається з урахуванням вікових особливостей дітей і особливостей, пов'язаних із характером порушення онтогенезу.

1.7. Шляхи оптимізації соціальної адаптації дитини з особливими потребами

Соціальна адаптація буде ефективною, якщо корекційна робота спрямовуватиметься на виправлення й компенсацію тих психічних процесів і новоутворень, що почали формуватися в попередньому віковому періоді, на гармонізацію особистісного розвитку дитини на конкретному віковому етапі.

У дошкільному навчальному закладі повинна проводитися систематична робота з метою дотримання соціальних умов, які покладено в основу роботи з дітьми з особливостями розвитку:

- доброзичливий психологічний клімат у родині;
- сімейне виховання, яке ґрунтується на підтримці дитини у прагненні подолати порушення розвитку;
- умови виховання й розвитку дитини поза родиною (дошкільний навчальний заклад, контакт із однолітками, засвоєння власного життєвого досвіду);
- формування мотивації – спонукання батьків до участі в процесі розвитку та навчання дітей з особливостями розвитку.

Всім дорослим, дотичним до проблем виховання дітей з особливими потребами, слід дотримуватись правил:

- дитина – повноправний член суспільства, вона хоче, повинна і може брати участь у всьому багатогранному житті;
- дитина, яка має особливості розвитку, може бути так само талановитою, як і її однолітки, що не мають проблем зі здоров'ям, але знайти свої дарування, розвинути їх, приносити за їх допомогою користь суспільству їй заважає нерівність можливостей, яку обов'язково необхідно усунути;

- дитина із особливими потребами – не пасивний об’єкт соціальної допомоги, а людина, що розвивається, що має право на задоволення різнобічних соціальних потреб у пізнанні, спілкуванні, творчості.

Таким чином організується гуманний, особистісно зорієнтований підхід до кожного з вихованців з особливими освітніми потребами.

Вихованців з особливими потребами постійно залучаються до різних форм роботи впродовж дня. Це дозволяє інтегрувати їх у спільну діяльність з однолітками й ефективно проводити компенсацію можливостей, що їх бракує дитині від народження, або втрачених унаслідок хвороби чи травми.

Загальна система корекційно-педагогічного впливу на дітей у процесі спеціально організованих занять, робота з ними щодо розширення, поглиблення й уточнення їхніх понять і уявлень про найближче оточення, формування навичок і вмінь визначається в кожний конкретний момент відповідно до рівня їх розвитку. Початку роботи обов’язково передують точний облік наявного в кожній дитини рівня компетентності в усіх видах діяльності (аплікація, конструювання, мозаїка), визначається їхня відповідність оптимальним віковим нормам. Зокрема, в розвитку наочно-образного й вербально-логічного мислення прагнуть до максимального використання різних форм діяльності, предметних дій як найважливішої умови для розвитку сприйняття, спостережливості, розумових операцій аналізу й синтезу, класифікації й систематизації тощо. При цьому завжди враховують особливості індивідуального темпу й характеру засвоєння дітьми з порушеннями психофізичного розвитку необхідного навчального матеріалу.

Будь-яке заняття (інтегроване, підгрупове або індивідуальне, гра-заняття) з метою досягнення максимального корекційного ефекту організується за умови позитивного емоційного ставлення з боку дитини. На будь-якому з таких занять дошкільник повинен пережити радість від переборених труднощів. З цією метою від заняття до заняття спеціально планується поступове ускладнення навчально-розвиваючих завдань. Слід максимально залучати всіх дітей до спільної з однолітками діяльності, навіть тих, які не виявляють бажання брати безпосередню участь у грі. На початку будь-якого заняття добре застосовувати ігри на запам’ятовування імен, назв предметів, а потім ігри з перебуванням у грі та вибуванням із неї, естафети з найпростішими навичками володіння м’ячем чи палицями тощо, а наприкінці – обов’язково ігри на увагу чи такі, що можуть емоційно врівноважити дітей. Важливо продумувати можливість заміни на заняттях одного виду діяльності іншим, включати в план занять фізкультхвилинки. Необхідно постійно стежити за реакцією, за поведінкою кожної дитини з особливостями розвитку і застосовувати індивідуальний підхід. На заняттях також враховуються й коректуються особливості мовного супроводу дітьми дій і операцій. Через відставання в розвитку всіх видів і функцій мовлення, і особливо контекстної (її планувальної й узагальнюючої функцій), діти із особливими потребами зазнають величезних труднощів у вербальному програмуванні майбутніх дій. Тому слід постійно прагнути до того, щоб діти будь-які дії й операції могли б виразити в слові, розповісти про будь-яку майбутню дію.

1.8. Інноваційні підходи до корекційно-відновлювальної роботи

У дошкільному навчальному закладі ефективним є використання нетрадиційних методів корекційної роботи.

Нетрадиційні корекційні методики розкривають широкий спектр здібностей дошкільників із особливостями розвитку, а використання методів і прийомів сучасних технологій, спрямованих на психофізичний розвиток, об’єднує фактори впливу на дитину з порушеннями розвитку в процесі вербальної та невербальної взаємодії.

Кожна із методик впливає комплексно на різні види відчуттів, створюючи у дітей спеціальний психологічний стан.

Найбільш вдало інтегруються арт-терапевтичні методики та спеціальні мовленнєві завдання (дорослий у комплексі впливає на відчуття дитини й задіює максимальну кількість

аналізаторів, що сприяє найбільш якісному засвоєнню певних понять, швидкому оволодінню вміннями та навичками). Поєднання декількох методик дозволяє створювати невимушені ситуації спілкування й максимально вмотивовувати дитину для спільної діяльності з дорослим і однолітками.

Застосування різних арт-терапевтичних методик розкриває творчі можливості дитини з особливими потребами, сприяє виникненню прагнення до співтворчості, перетворення світу.

Кольоротерапія – це ефективний метод впливу кольором на організм дошкільника з особливими потребами з метою оновлення його звичної життєдіяльності. Ученими доведено, що колір викликає певні біохімічні реакції в різних тканинах і органах, стимулює діяльність залоз, а також деякі відділи головного мозку, у тому числі й гіпофіз, який стимулює вироблення цілого ряду гормонів, що відповідають за обмін речовин, сон, апетит, емоційний стан тощо. Інакше кажучи, те, як ми себе відчуваємо, багато в чому залежить від кольорів, якими ми оточені.

Колір	Вплив кольору на організм дитини
Зелений	Позитивно діє на нервову систему, корисний для очей, лікує застуду та головний біль
Жовтий	Позитивно впливає на роботу шлунку
Синій	Знімає напруження, допомагає при застудах, лікує очі, вуха, легені, ніс.
Зелено-блакитний	Надає відчуття спокою, задоволення, безпеки.

Музикотерапія — це напрям арт-терапії, в основі якого лежить використання музики з лікувальною та корекційною метою. У багатьох сучасних дослідженнях з виділяються такі лікувально-корекційні функції музикотерапії:

- регулювання психо вегетативних процесів, фізіологічних функцій організму;
- регуляція психоемоційного стану;
- підвищення соціальної активності, набуття нових засобів емоційної експресії;
- покращення засвоєння нових позитивних установок і форм поведінки;
- корекція комунікативної функції;
- активізація творчих проявів.

Пісочна терапія акцентує увагу на природному вияві думок, почуттів і настрою у творчості, прийнятті дитини такою, якою вона є. Для дітей вона є ігровим способом розповісти про свої проблеми, продемонструвати свої страхи та позбавитися їх, а також зняти емоційне напруження. Адже гра для дитини – це необхідна, природна й улюблена діяльність.

Лялько-терапія використовується як основний прийом корекційного впливу ляльки, яка є проміжним об'єктом у взаємодії дитини й дорослого. Мета лялько-терапії – допомога дитині із особливими потребами ліквідувати хворобливі переживання, укріпити психічне здоров'я, покращити соціальну адаптацію, розвинути самосвідомість, вирішити конфлікти в умовах колективної творчої діяльності.

Су-Джок терапія – один із ефективних методів, що забезпечує розвиток пізнавальної, емоційно-вольової сфери дитини. За допомогою масажерів Су-Джок проводять масаж пальців і кистей рук. Використання в корекційній роботі крапкового масажу позитивно впливає на функції різних органів і систем: заспокоює і стимулює нервову систему, підсилює кровообіг, покращує живлення тканин, регулює діяльність залоз внутрішньої секреції, знімає больові відчуття, знижує напругу м'язів.

Досвід здійснення корекційно-відновлюючої роботи з дітьми із особливими потребами показує, що вони в переважній більшості мають ряд здібностей до практичної діяльності, завдяки чому за сприятливих умов можуть досягати високого рівня соціальної адаптації. Вчасне виявлення схильностей дитини, їх розвиток і реалізація допомагають пом'якшити негативний вплив труднощів у навчанні на формування її особистості, зберегти позитивне ставлення до себе й оточення.

1.9. Розвиток мовленнєво-комунікативних навичок як передумова успішної соціальної адаптації дошкільника

Мовленнєвий розвиток дитини – один із основних чинників становлення особистості у дошкільному дитинстві. Рівень цієї сфери психіки визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних досягнень малюка, його потреб та інтересів, знань, умінь та навичок, а також інших психічних якостей, що становлять базис особистісної культури. Актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку визначається завданнями зі створення оптимальних умов для розкриття потенційних можливостей кожної дитини. Становлення у людини всіх психічних функцій, психічних процесів, особистості в цілому неможливо без особистісного контакту. При цьому мовленнєвий розвиток слід розглядати як відображення зростання навичок комунікативно – мовленнєвої взаємодії.

Мовлення виникає у спілкуванні, і у своєму розвитку і становленні тісно пов'язане з комунікативною діяльністю дошкільника. Сам матеріал мовлення (лексика, граматики) залежать від змісту потреби дитини у спілкуванні з дорослими і однолітками.

Треба зауважити, що спілкування є тією вирішальною умовою, яка визначає факт започаткування активного мовлення, терміни його виникнення, темп розвитку і вдосконалення у наступні періоди дошкільного дитинства.

Бажання дітей спілкуватися виходить з фізіологічних та психологічних особливостей. Наприклад, всі ми знаємо про такий незвичайний стан дітей , як «чомучки». Але за багато років навчилися (і батьки, і педагоги) не брати його до уваги.

Чи може тоді бути успішним розвиток діалогічного мовлення? Ми всі прекрасно знаємо, що без запитань діалог не може не тільки підтримуватися, але і виникати!

Василь Олександрович Сухомлинський писав, що допитливість – це якість, яку неможливо викоринити у людини. «Мислення починається там, де у дитини виникає потреба задати запитання і дати на нього відповідь». Запитання – це показник розвитку мислення дитини.

Неможливо дітей «навчити» вести діалог. Діалог виникає з потреби , необхідності спілкуватися один з одним. Діалог – це не просто розмова двох людей. Умовою діалогу є повага до людини, з якою спілкуєшся, вміння слухати і чути її, задавати запитання і висловлювати власну думку. Слід створювати такі умови, щоб виникло *бажання спілкуватися*.

Головне, на що треба звернути увагу щодо принципів роботи – постаратися рухатися від виховання та навчання, які базуються на прихованій опіці, а в деяких випадках - авторитаризмі, до виховання через ситуації, коли в дитини виникає бажання спілкуватися. Це бажання, любе починання дітей слід підтримувати. Це є однією з головних умов розвитку особистості дитини. Слід стимулювати мовленнєву активність вихованців, урізноманітнюючи різні види діяльності дітей.

Першочергові завдання, які постають перед педагогом:

- в усіх видах діяльності йти від можливостей дітей;
- не нав'язувати дітям свої уявлення на заняттях, а створювати умови для висловлювання дітьми своїх уявлень
- відкривати широку дорогу грі в усіх видах діяльності дітей.

Яким же чином організувати корекційну роботу, щоб можна було врахувати все перераховане?

Відповідь проста – через гру. Необхідно використовувати розвиваючий потенціал гри: її дивовижну властивість активізувати та вдосконалювати навички, вміння та здібності дітей. Незавжди ми замислюємося над тим, що рівень розвитку мовлення напряду залежить від характеру та рівня рухової активності дітей, рівня розвитку координації рухів, темпу діяльності, вміння орієнтуватися в просторі.

На початковому етапі корекційної роботи особливе місце займають хороводні, народні, рухливі ігри, ігри із соціо – ігрової педагогіки, ігри з використанням невербального спілкування.

Хороводи, народні ігри допомагають узгоджувати темп, ритм мовлення, знімати грою напруження, скутість, роздратування.

Рухливі ігри попереджують дитячі суперечки за допомогою лічилки; виховують інтерес до гри завдяки наявності дитячих тайн і секретів; розвивають терпіння, витримку, повагу до власного вибору та вибору друга.

Ігри із соціо-ігрової педагогіки сприяють розвитку пізнавальних психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення, уяви), моральному розвитку.

Ігри з використанням невербального спілкування допомагають дітям із важкими порушеннями мовлення спілкуватися з усіма дітьми, підвищують ініціативу дітей у спілкуванні.

Розвиток ігрової діяльності передбачає поетапну передачу дітям ігрових умінь та навичок партнерської взаємодії, і на кожному етапі роль дорослого визначається потребами дитини. Дорослий повинен пам'ятати, що його допомога опосередкована, вона не має порушувати природності дитячої гри, адже гра є провідним видом діяльності дошкільників. У грі створюється зона найближчого розвитку, проявляються та розвиваються психічні процеси та новоутворення дошкільного віку, відбувається оволодіння соціальним простором через спілкування з дорослими та однолітками. Гра не лише сприяє розвитку у дітей творчих здібностей, самостійності, ініціативності, організованості, а й забезпечує формування в них стійкого інтересу до пізнання довкілля і реалізації себе в ньому. Крім того гра сприяє виникненню дружніх, партнерських стосунків між дітьми, утворенню ігрових об'єднань за інтересами, спонукає до обміну думками, оцінювання себе й інших, заохочує до імпровізацій, висловлювання власних оцінних суджень. Отже, саме в грі відбувається розвиток і становлення особистості дитини. З огляду на це дорослий має забезпечити всі умови для природного розгортання дитячої гри з метою задоволення уподобань та потреб кожної дитини.

Сюжетно-рольві ігри найбільш творчі, по суті, вільні. У корекційній роботі це фактор, який не можна нічим замінити в розвитку та вдосконаленню діалогічного та зв'язного мовлення.

Важливу роль в корекційній роботі відіграє *режисерська гра* з використанням ляльок-рукавичок. Перед усім, це надзвичайно вільна пальчикова гімнастика, що підпорядковується волі дитини. А яку важливу адаптаційну властивість має лялька в той період, коли дитина адаптується до нових умов. Все, що турбує та бентежить дитину, у грі проявляється, стає видимим, як на долоні. Маленька лялька в руках дитини робить її великою та сильною. Діти самостійно придумують роль для свого персонажа. В цій творчій розмові вони розуміють один одного навіть при важкому порушенні мовлення. Зростає мовленнєва активність кожної дитини. При такому підході в спектаклі зайвих нема: всі учасники, всі режисери.

Важливу роль у розвитку лексико-граматичних уявлень відіграє *гра - драматизація*. Мало хто знає про важливість для корекційної роботи тих можливостей, які відкриваються в ній, коли одну і ту саму роль може виконувати не одна дитина, а дві та більше. Вдвох, втрох легко йдуть на роль не тільки малоініціативні діти, а й діти з важкими порушеннями мовлення. На перших порах вони виконують тільки які-небудь рухи, чи разом з усіма скажуть слово, склад, але приязне відношення оточуючих вселяють в них впевненість, радість і бажання грати. В таких ігрових ситуаціях діти стараються наслідувати дітей з кращою вимовою звуків та дорослих. Вони засвоюють навички словотворення, використовують в своєму мовленні прикметники, прислівники, адже в *грі - драматизації* вони не завчають слова своєї ролі і можуть говорити своїми словами. Це змушує їх прислухатися до мовлення і підбирати потрібне слово за змістом, а це означає, що словниковий запас у дітей збільшується за власним бажанням кожної дитини.

Якщо ми заставимо дитину грати, гри не відбудеться. Гра непередбачувана, тому можуть виникати різні ускладнення та ігрові непорозуміння, які найбільш ефективно усуваються *іграми із соціо – ігрової педагогіки*.

На їх основі у дошкільника швидко будується самостійність, індивідуальність, навички комунікативного спілкування, тому що відбуваються рівні умови в діяльності та в мовленнєвому партнерстві, руйнується бар'єр між дорослим і дитиною.

Соціо - ігрова педагогіка сприяє зближенню дітей, створює такі умови, в яких діти самі навчаються, шукають відповіді на свої запитання, вирішують свої проблеми. При цьому явно підвищується якість корекційно-розвиткової роботи:

а) автоматизація і введення поставлених звуків у власне мовлення відбувається значно легше, з найменшими затратами дитячих зусиль;

б) свідоме, активне вдосконалення лексики – граматичних засобів мовлення будується в ході оволодіння дітьми вміння спілкуватися і співпрацювати один з одним; тим самим скорочуються строки корекційної роботи;

в) завдяки доброзичливому ставленню дітей один до одного вже на початковому етапі організації життя дітей до мінімуму зводяться дитяча роздратованість, невпевненість, агресивність.

Соціо-ігрові підходи базуються на формуванні та використанні дітьми та педагогами вміння вільно і з цікавістю обговорювати різні питання, вміння слідувати за ходом загальної розмови і справи, вміння допомагати один одному, коли це потрібно.

Наприклад, всі діти розподілені на групи по троє.

Дорослий дістає «чарівну паличку», яка буде ходити від однієї групи до іншої. Для того, щоб передати «чарівну паличку», трійка, порадившись, повинна назвати те, що знаходиться у кімнаті і пофарбоване у білий колір. Перша трійка називає швидко: стеля, двері, вікно... Наступній треба порадитися, роздивитися навкруги. Нарешті, знайдено – біла футболка. Це заохочує інших – білі шкарпетки, білий бант... А останній трійці допомагають всі гуртом. Шукають все, що не було названо, і таких предметів знаходиться все більше і більше. І у дітей виникає велике бажання продовжувати гру. При такому підході немає дітей, які б не захопилися і не захотіли дізнатися про те, що знають інші.

У відповідності до сказаного можна сформулювати завдання, які стоять в ході роботи по формуванню мовленнєво-комунікативних навичок:

1. Реалізувати в корекційно-розвитковому процесі особистісно орієнтований підхід в умовах становлення відносин між однолітками.

2. Налагодити змістовні, ділові міжособові відносини з урахуванням можливостей і особливостей кожної дитини.

3. Зберігати і розвивати психічне та фізичне здоров'я дітей з особливими потребами.

4. Створити цілісну систему дієво-практичних відносин, що визначають поведінку особливої дитини.

5. Підвищити рухову активність дітей на корекційних заняттях шляхом чередування видів діяльності.

6. Замінити позицію педагога з технологічної (регламентованої) на культурологічну (партнерську).

7. Розвивати стійкий інтерес до знань і необхідність їх самостійного пошуку.

8. Забезпечити високу ефективність результатів корекційної роботи, спираючись на компенсаторні і потенційні можливості дитини з особливостями розвитку.

Завдання педагогів – створити максимально благодотворні умови для розвитку можливостей кожної дитини.

Індивідуальний розвиток дитини відбувається повноцінно, коли дитина впевнена, що її вислухають, що вона знайде зацікавленого співбесідника, який вислухає її судження, її саму приймуть такою, якою вона справді є, що в неї є можливість висловити свою оцінку з приводу дій іншого і спокійно прийняти оцінку своїх дій. Саме в таких обставинах і народжується особистісна культура, внутрішня самодисципліна, складаються умови для саморозвитку.

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СПІЛКУВАННЯ

Принцип одного покоління

Однолітки – категорія, що вимагає визнати те, що діти можуть жити своїм власним життям, мати свої власні лічилки та ігри, які передаються від одного дитячого покоління іншому, свої секрети і кладі, мати загальний інтерес до читання, до математичних закономірностей, до природи, до загадковості, яка зрозуміла дітям. Ідея принципу одного покоління може бути визначена фразою «ми самі». Щоб зберегти таку форму дитячої саморганізації, дорослий повинен піти за її межі. Але він не перетворюється на стороннього, він сам стає учасником, спостерігачем, тому що в цей час всі «свої».

Нормальне спілкування дітей між собою і з дорослими є рушійною силою в розвитку особистості дошкільників.

Принцип єдності всіх видів діяльності

Багато педагогів та психологів «розкладають» життя дітей на складові компоненти (інтелектуальний, емоційно-вольовий, особистісний). Це призводить не до бажаного «синтезу», а до того, що життя дітей починає сприйматися як мозаїка, розрізано. У свідомості дорослого закріплення такого уявлення виражається в розробці методичних прийомів, направлених на розвиток лише окремих сторін психіки дитини (наприклад, тренування уваги, формування сенсорних еталонів, розвиток мислення чи довільної поведінки). Таке виключення прямого зв'язку між різними видами діяльності дітей, звужує цілісне сприймання ними оточуючої дійсності, гальмує формування найважливіших якостей дитини: активності, сміливості, віри у власні сили. Ось чому в процесі розвитку мовлення треба постійно прагнути до того, щоб за кожним почутим словом у дитини виникав образ цього предмета. Словесний образ повинен бути закріплений дитиною у чуттєвому образі: в його руках – у малюванні, в його мовленні – у промовлянні, в його очах – у читанні. В любых видах занять слід уникати простого повторення мовленнєвих одиниць. Гарні результати в корекційній роботі можна отримати при наявності прямого зв'язку між усіма видами діяльності дітей.

Принцип особистісної взаємодії

Л. С. Виготський у своїй роботі «Розвиток вищих психічних функцій» визначав чотири ступеня розвитку. Три з них: інстинкти, навички та інтелект він відносить до природних (натуральних), а четвертий ступінь – оволодіння дитиною складними прийомами культурної поведінки – він називає волею. «Культура нічого не створює, вона тільки використовує дане природою, видозмінює і ставить на службу людині».

Виходячи з цього вислову, на зміст педагогічної роботи можна подивитися як на завдання збереження психічних якостей дітей, які складають природу людини, і при певних умовах, проростають в культурні форми поведінки. Про які якості у даному випадку йдеться? Це голосне і чітке мовлення, вміння вслухатися в потік мовлення та звуків, координація сумісних дій. Ці якості є у дітей, вони дані їм від природи. Тому найперше завдання педагогів в роботі з дітьми з особливими потребами в тому, щоб створити особливий дружлюбний мікроклімат в спільній діяльності дітей, де вже на початковому етапі виникає проблема лідерства, яка породжує роздратованість, агресію, або навпаки, в'ялість, пасивність, безініціативність.

Принцип комунікативності та співробітництва

Для того, щоб створити умови для спілкування, слід дорослому відійти від лідерства, дати дитині можливість реалізувати свій досвід, ствердитися у своїх силах серед однолітків. Організація спілкування на початковому етапі з дітьми в логопедичній групі має свої особливості, які обумовлюються не тільки мовленнєвими, але й фізичними, психічними паталогіями. Так, у дітей з низьким рівнем пізнавального розвитку спостерігається зниження інтересу до навколишнього середовища; стан уваги, сприймання нижче вікових можливостей тощо.

У дітей, що страждають дизартрією, у ряді випадків виражене відставання у фізичному розвитку, насамперед, спостерігається знижений рівень рухової активності. Однак все *це ускладнює, але не є перешкодою* для повноцінного розвитку особистості кожної дитини.

Принцип єдності розвитку кожного учасника і всього колективу: робота в мікрогрупах.

Організація спілкування в колективі дошкільників на початковому етапі має свої особливості, які обумовлюються не тільки мовленнєвими, але й фізичними, психічними патологіями. Дуже важко навчитися дітям слухати і чути один одного. Ось чому необхідно створити умови для спілкування дітей спочатку в парі, потім в трійках. При цьому необхідно надавати дитині право вибору: з ким бути, а з ким ні.

Та сама традиційна гра «Що тут зайве?» проходить цікавіше, з емоційним дитячим підйомом, коли набір предметних картинок запропонувати дітям, які обрали собі пару за власним бажанням. В парі діти визначають, що зображено на малюнках, знаходять зайве, домовляються, хто буде розповідати. При такому підході кожна дитина почуває себе спокійно, а головне, вона не одна, а грається з обраним другом. У парі вони вчаться розуміти і сприймати один одного такими, якими вони є.

Важливо відзначити, що діти слухають один одного, не зважаючи на мовні патології. А саме мовленнєва активність дітей є рушійною силою у подоланні дефекта. В подальшому навички роботи в парі діти закріплюють на заняттях ліпкою, аплікацією, конструюванням... Ці заняття допомагають дітям об'єднатися без особливих проблем в трійки і в малі групи. Робота в парах, трійках і малих групах сприяє зближенню дітей, вдосконалює їх спілкування. Але навіть при такому підході в організації навчального процесу діти неохоче вступають в ділову розмову, стараються піти від спілкування.

Дітям нецікаво переказувати оповідання, навіть коротке, яке тільки – но всі почули, нецікаво описувати іграшку чи картинку, яку всі бачать, нецікаво висловлюватися про предмет, який можна описати одним словом чи навіть жестом. Нецікаво, тому що порушена *мотивація діяльності*, яка підпорядкована вимогам навчальної дисципліни. В цій ситуації педагогічна логіка вступає в конфлікт з логікою спілкування. Така проблема цілком зрозуміла і вирішується, якщо вміло використати в роботі невербальне спілкування. Воно розкриває нові можливості дітям, які мають значні проблеми у звуковимові. Навіть у дітей, зі зниженою мімікою проявляється високий інтерес до невербального спілкування. Поступово діти оволодівають навичками мімічного вираження.

Попереднє спілкування в парі, в трійці дуже зближує дітей влюбій справі.

Принцип саморозвитку на основі рефлексії (самооцінка).

Діти стають все більш уважними, турбуються один про одного, коли набувають навичок дружніх відносин. І тим дітям, що мають проблеми в розв'язуванні своїх завдань, друзі обов'язково підкажуть, допоможуть, в них з'явиться спочатку бажання навчитися, а потім і інтерес до того, що відбувається навколо. Але найголовніше для розвитку особистості дитини – це можливість висказати свою думку, бути вислуханим. А це стає можливим, коли спілкуються друзі.

Для дітей дуже важливо, де з ким і як вони будуть сидіти на занятті. Їм завжди хочеться подивитися, як справи у сусіда і не тільки в нього. Якщо дитина сидить поруч з другом, то його цікавить в першу чергу, що робить друг. На деякий час дитина забуває про свою роботу, а коли повертається до неї, її охоплює роздратування, або дитина мовчки заявляє: «Я не можу, в мене не виходить». Якщо дітей посадити навпроти один до одного, то ми отримаємо зовсім інший результат і у тих, в кого виходить, і в тих, хто не може справитися з завданням. Виконуючи завдання, діти мають можливість піддивитися у друга, продовжуючи робити свою справу. Це обов'язково відбувається із мовним супроводом: «В мене теж виходить», «Щось я ніяк не можу написати рівно ...». В одному і в другому випадку дитина, до якої звертаються, дасть пораду або порадіє за свого друга.

Так і виникає спочатку не дуже поширений діалог. Ми, дорослі, знаємо, що діалог виникає із потреби спілкуватися. А що виходить насправді? Шум, розмови заважають

педагогу. Але як можна розвивати мовлення – мовчки? Якщо діти говорять, то це потреба, яку неможливо заперечувати або забороняти. Треба вміти, вірніше хотіти направити мовленнєву діяльність.

Діалог, як і між дорослими, виникає не сам по собі. Умовою діалогу є повага до співбесідника, вміння слухати і чути його, задавати запитання і висловлювати власне судження. При такій організації спілкування робочий шум стає тихішим, діти менш конфліктують, у дітей виникає потреба розширювати коло свого спілкування, тобто вони із задоволенням об'єднуються в малі групи. Ось чому дитині недостатньо спілкування з двома – трьома однолітками. У неї при такому спілкуванні практично немає повної можливості реалізувати себе в колі однолітків. Спілкування в малих групах скорочує дистанцію між дітьми, виховує терпимість і повагу до думки товариша. В процесі спілкування складаються благоприємні умови для розвитку адекватної самооцінки, особливо у дітей зі зниженим рівнем пізнавального розвитку.

Принцип активності.

Для того, щоб зберегти емоційне благополуччя дитини, їй треба дати відчуття себе успішним в усіх сферах діяльності. В малих групах вдосконалюється діалогічне мовлення. Завдяки створенню умов, в яких дитина вчиться задавати запитання, і відбувається розвиток монологічного мовлення. Крім того, такий підхід в організації педагогічного процесу сприяє розвитку у дітей з особливими потребами активності, яка проявляється в різних формах:

- активність у спілкуванні, яка проявляється здатністю бути контактним, не боятися незнайомих людей;

- активність у поведінці – це передумови направлено пошуку, тобто здатність не уникати труднощів при вирішенні практичних завдань, особливо в розвитку звуковимовної сторони мовлення, де дитині доводиться іноді прикладати максимум зусиль, щоб вимовити склад, слово, речення зі звуком, що викликає труднощі;

- активність у мовленні – це бажання і намір висловитися, вміння розпочати розмову, підтримати її, тобто вміння брати участь у спільній розмові.

Високих результатів в корекційній роботі можна досягти лиш у тому випадку, якщо в дитячому колективі створити особливий мікроклімат доброзичливості, уваги один до одного, взаємоповаги, поступливості і разом з тим ініціативності, активного інтересу до всього, що відбувається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. / О.В.Гаврилов. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009.
2. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: [навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»]. / О.В.Мартинчук. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010.
3. Синьов В.М. Основи дефектології: [навч. посібник] / В.М.Синьов, Г.М. Кобернік. – К.: Вища школа, 1994.
4. Даніелс Е. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів / Е. Даніелс, К.Стаффорд – Львів: Т-во «Надія», 2000.– 255 с.

РОЗДІЛ II. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОЇ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОГО ПРОЦЕСУ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Ю. В. Алексєєнко,
завідувач психолого-медико-педагогічної консультації відділу освіти
Уманської міської ради

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

Дані матеріали знайомлять читача з проблемами музичної терапії, з поглядами на її предмет, історію розвитку, ефективністю впливу на психоемоційний стан людини. Значну увагу приділено використанню методики музичної терапії в роботі з дітьми які заїкаються.

Заїкання характеризується порушенням ритму і темпу мовлення, його зазвичай супроводжують психічні й нейротичні розлади.

Заїкання належить до патологічних розладів, які впливають на особистість, його психіку і соматичну структуру, зумовлюючи помітні зміни в емоційній і вольовій сферах. Порушується ставлення і до соціального середовища. Для новітніх досліджень морфологічних структур центральної нервової системи властивий новий підхід до заїкання як системного порушення мови і орієнтації на регуляцію біологічних процесів при мовній діяльності. Біологічні регуляційні процеси з точки зору психічного і соматичного впливу на патологічні зміни в організмі значною мірою підпадають впливу емоцій і афектів. Сильні емоції, за Рубінштейном, можуть викликати «шок»у людини, дезорієнтувати її діяльність і тримати певний час у слабкому і пригніченому стані, в якому не можна зробити нічого, що потребує певного напруження і зосередження. Це стосується і мови. У мові кожної людини підвищена емоційна збудливість має багато засобів вияву: в інтонації, темпі, паузах, у підвищенні й зниженні голосу. Важливо знайти підхід до емоційної сфери того, хто заїкається, і засоби впливу на неї. Одним із таких засобів є музикотерапія.

Термін «музикотерапія», який найчастіше використовується у літературі, має греко-латинське походження і в перекладі означає «зцілювання музикою». Музикотерапія є лікувально-виховним засобом із своїми специфічними формами, методами, якими вона впливає на осіб із соціальними, соматичними, психічними відхиленнями, виховуючи і перевиховуючи їх, готуючи до позитивної адаптації у нормальних життєвих умовах.

Музика, особливо улюблена, породжує у людини певні почуття, емоції, настрої, афекти, зміни у поведінці й водночас впливає на важливі вегетативні функції, моторику, а, отже, і на мову. Вплив музики на емоції, як і на інші психічні й соматичні процеси, можна зрозуміти і певним чином пояснити на основі дослідження морфологічних структур і фізіології біологічних регуляційних процесів у зв'язку з мовною функцією центральної нервової системи. При цьому виходимо з розуміння І.П. Павловим мовного акту, тобто мова виникає не лише на основі анатомічних і фізіологічних факторів, а й чинників, які впливають на вищу нервову діяльність і пов'язаних з психічною діяльністю людини, соціальними умовами середовища.

Порівнюючи музику і мову, ми повинні виходити з їх спільних рис. До таких належать їх звукова основа. І музика, і мова ґрунтуються на звукових сигналах, тому обидві вони в людських відносинах є акустичними засобами спілкування, засобами перенесення інформації.

Мова людини має багатий діапазон виразності, що відповідає динамічному характеру трьох складових елементів музики – ритму, мелодії, гармонії.

Із загальних властивостей музики і мови випливає, що музика дає широкі можливості впливу на процес створення мови.

Сприймання музики не потребує попередньої підготовки і є доступним для дітей, яким немає ще і року. (В.М. Бехтерев). Само собою розуміється, що музичні образи і музична мова повинні відповідати віку дитини. В.М. Бехтерев вважав, що за допомогою музичного ритму можна встановити рівновагу в діяльності нервової системи дитини, зробити помірним надто збуджений темперамент, розгальмувати загальмованих дітей, врегулювати неправильні зайві рухи. Для цього, вказував В.М. Бехтерев, треба виявити ритмічні рефлексії і пристосувати організм дитини до відповіді на певні подразники (слухові та зорові).

Г.П. Шипулін ще в 1928 році відмітив сприятливий вплив ритмічних вправ на дитячий колектив з підвищеною нервовою збудливістю.

Ритмічні завдання дають змогу залучати, активізувати і збуджувати інтерес до діяльності взагалі. «Конвейерний» принцип окремих вправ є прийомом прилучення у загальну справу важких, негативно настроєних дітей. Роблячи музичний ритм організатором руху, можна розвинути у дітей увагу, пам'ять, внутрішню єдність.

За допомогою рухливих ігор можливе зняття психоемоційного напруження у групі, виховання навичок адекватної групової поведінки, безумовного прийняття ролі (ситуативної) лідера або ведучого, тобто соціалізація дитини через гру. Гальмівні механізми виробляються під музику. Якщо можна вважати встановленим зв'язок між моторикою і психічним станом, то не слід забувати зворотної взаємодії, тобто впливу моторики, у даному випадку її розгальмування і регулювання, на психіку (В.А. Гриндер).

Слухання музики на психогімнастиці може передувати етюд, який допомагає дитині ввійти у потрібний емоційний стан. Так, лірична музика (що відтворює найтонші нюанси настрою) дає загальний настрій заспокоєння, тихої радості й смутку, рівну зовнішню поведінку, а драматична музика (яка відображає концентровані емоції афекту в їх складності) створює настрій збудження, підвищеного життєвого тону, рухливу і неспокійну поведінку (Б.Г. Ананьєв).

У 70-80-ті роки було видано кілька монографій, які присвячені музичній терапії. У кожній з них є розділ з використанням музики в роботі з дітьми, що страждають невротами, заїканням (К. Шваббе), раннім дитячим аутизмом (О.Р. Бенензон), органічними захворюваннями головного мозку (Едіта Коффер-Ульріх), а також дослідження з активізації впливу музики на дітей (У. Грюс, Г. Грюс, З. Мюллер). У 1982 році в Берліні вийшла книга Юти Брюкнер, Інгрід Медераке і Крістель Ульбріх «Музикотерапія для дітей», в якій детально розглядаються різні види дитячої музикотерапії, включаючи пантоміму і різні способи малювання під музику.

Кожна дитина, що заїкається, перед початком занять з групової музичної терапії крім педіатричного, неврологічного, логопедичного і психологічного обстеження проходить обстеження за допомогою спеціальних тестів з метою визначити:

- біоритм, комунікативні здібності й опір зовнішнім впливам;
- наявність музичного слуху, зокрема здібності до ритмічної імітації й репродукції, ритмотворчості й рухового, графічного, зображувального вираження ритму.

Після проведення відповідних занять обстеження за допомогою вказаних тестів повторюється, а результати дослідження порівнюються з вступними.

Початкова ситуація, як правило, є вступом до окремих музично-терапевтичних занять. Вона має форму короткої бесіди зі всією групою і з кожною дитиною індивідуально. Вступна бесіда використовується як спосіб встановлення взаємних контактів між дітьми.

Вступна бесіда на початку кожного заняття дає можливість кожній дитині розповісти дещо про себе, про своє життя, про це важливе і значуще, що відбувалося з нею в період від попередньої зустрічі. Вступна бесіда є джерелом поточної інформації про проблеми дітей, про стан їх мови перед заняттям, про зміну мови порівняно з попередньою зустріччю.

У галузі активної рецептивної діяльності в музикотерапії реалізуються такі методичні принципи:

- 1) Рухова релаксація і злиття з ритмом музики.
- 2) Музично-рухові ігри і вправи.
- 3) Психічна і соматична релаксація.
- 4) Співи.
- 5) Гра на музичних інструментах і ритмічна декламація.
- 6) Рецептивне сприймання музики.
- 7) Музикомалювання.
- 8) Пантоміма.
- 9) Рухова драматизація під музику.
- 10) Музичні оповідання.
- 11) Гра з ляльками і бібабо.
- 12) Дихальні вправи у супроводі з музикою.

Позитивні емоції, які викликаються гармонійним злиттям ритму рухів і ритмом музики, разом із поступовим поглибленням інтенсивності їх психічного і соматичного переживання безпосередньо позитивно впливають на дихання і процес створення мови. Рівномірність і внутрішнє переживання ритму без перешкод, стимульовані емоційним впливом ритму музики, створюючи специфічні умови для перенастроювання психіки дітей, які заїкаються. Почуття певного оптимізуючого полегшення і гармонійної узгодженості індивіда не лише з ритмом, а й настроєм усієї музики і атмосфери, що сугестивно впливає, можна підсилити використанням таких типів дихальних вправ, які дадуть стан релаксації регуляційним системам центральної нервової системи. Цей процес готує власне утворення мови, яка відбувається надалі під впливом регуляційних елементів, що пульсують узгоджено з ритмом музики.

Лише у цій фазі пережитого почуття правильного і надійного злиття власного руху з ритмом музики можна переходити до використання окремих мовних форм, структурно диференційованих за головними розмірами такту. Короткі ритмізовані мовні форми бажано з'єднувати фразами, які звільняють рухи. Кожна нова фаза цього руху, що виражається цілою музичною фразою, може бути поштовхом до використання нової мовної формули. Процес утворення мови можна підсилити висловлюючи вголос словесну формулу відповідно до ритму музики і рухів дітей. Сказане діти спочатку засвоюють як модель і поступово включають у процес ритмічного злиття музики як живе, стимулююче уявлення.

Після оволодіння технікою злиття ритму рухів з ритмом музики і ритмом мови окремі елементи дихання можуть модифікуватися збагачуватися використанням нових мовних формул і самостійно впливати на дітей. Після закінчення рухового закріплення і злиття з ритмом музики використовуються спонтанні, нічим не кориговані рухи дітей, що заїкаються, під захоплюючу ритмом, темпом і динамікою музику. В цій частині потрібно дати спонтанний вихід напруженню, який викликається зосередженістю дітей, котрі підстроювали свій темп під ритм музики в початковій фазі рухового розкріпачення. Спонтанним виходом напруження активізуються потенційні творчі можливості дітей.

Музично-рухливі ігри і вправи займають значне місце у музично-терапевтичних заняттях для дітей з порушеннями мови. Музично-рухові ігри, які керуються звуковими сигналами, не лише поглинають адекватним шляхом руху енергію дітей, а й є джерелом нових приємних вражень і переживань, вони помітно стимулюють концентрують увагу, ідеально і гармонійно координують аудіовізуальну, моторну і тактильну перцепцію дітей - завжди в інших ситуативних зв'язках. Водночас у фазах динамічного спаду гри діти, що заїкаються, вчаться внутрішньо готуватися до несподіваних і непередбачених змін ситуації й примиряються таким чином з фактором певного внутрішнього напруження.

Психічна і соматична релаксація за допомогою музики (музична релаксація) є формою пасивного рецептивного сприймання музики, спрямованого на глибоку релаксацію індивіда з психічними, соматичними або іншими відхиленнями. Головним критерієм вибору музичних

творів для релаксації є їх пом'якшувальна, заспокійлива, гармонізуюча дія. Музична релаксація провадиться у звукоізолюваному приміщенні при приглушеному світлі й стереофонічній музиці.

Процес психічної й психологічної релаксації передувє включення вибраного музичного твору. Через деякий час діти повинні заплющити очі і віддатися плину тихої музики. Процес психічного і соматичного розслаблення за допомогою музики може бути значною мірою підсилений використанням аутогенного тренування.

Чи мало авторів, використовували груповий спів як активний елемент музичної терапії при різних видах психічних, соматичних і соціальних відхилень, адже позитивний вплив співів спостерігався на дихання, серцеву діяльність, травлення. І.Алвін, використовуючи музикотерапію у роботі з дітьми, вказує на специфічний вплив співу, який допомагає з'єднати і активізувати групу. На його думку, виконання пісень голосом дитини, яка заїкається, надзвичайно важливе, оскільки спів це не лише фізіологічний процес, а й цілеспрямований вплив. При співах дитина не заїкається; власний вільний і успішний спів заспокоює і посилює впевненість у собі. Ритм дихання при співах сприяє поступовому розвитку ритму в мові. Співи відрізняються особливим емоційним впливом на дітей (за Шершньовою). Для дітей треба обирати найемоційніші пісні. Емоційність пісні є міцним зв'язком між педагогом і дітьми. При виборі пісень для дітей, що страждають від заїкання, необхідно турбуватись про те, щоб вони були емоційними і цікавими як з музичного погляду, так і за змістом. Вони повинні мати просту і приємну мелодію, відповідний тональний діапазон і тривалість музичних фраз. Слова пісні мають бути простими, щоб їх можна було легко вимовляти. В.А.Гренер вказує, що найнеобхіднішими є дитячі пісні. Вони беруть свій початок у народних піснях. Для тих і інших властиві спільні риси, наприклад, прості порядки тонів і ритмічні повторення. Гренер крім групових співів вважає, що велике значення має індивідуальний спів, оскільки при ньому можна стежити за мовою дитини і коригувати її. Автор вважає також, що доцільним є використання пісень, які можна виконувати удвох у формі діалогу. Ці пісні мають бути простими, а їх тексти логічно поділеними на ударні долі. Необхідно звернути увагу, щоб дитина добре оволоділа ритмом, мелодією, текстом пісень. Співи для дітей, що заїкаються, мають бути джерелом оптимістичного настрою, впевненості у своїх силах, соматичної стабільності й гармонізації особистості. У цьому разі співи стають не лише засобом для поліпшення мови, а й естетичною цінністю, яка збагачує усе їхнє життя.

Гру на музичних інструментах з точки зору музикотерапії можна охарактеризувати як елемент, який доповнює вокальну музично-рухову і мовну форми музичної терапії. Інструментальний компонент, всебічно розроблений у методичній системі К.Орфа (1969), дає змогу включити дітей у процес створення елементарних форм музики. У музичній терапії інструментальна музика використовується не лише як засіб всебічної активізації, а й як один із елементів цілеспрямованого лікувально – виховного впливу на паталогічно змінений ритм людей з психічними і соматичними захворюваннями. Діяльність дітей за допомогою інструментів Орфа надає дитині, що заїкається, можливість брати участь у створенні елементарної музики. З інструментів Орфа використовуються дитячі барабани, тимпани, claves, дерев'яні колотушки, пандейру, дзвіночки, тарілки, кастаньети, маракаси, тамбурини з тарілками і трикутники. Крім цих інструментів, використовуються джазовий барабан, дитячі металофони, кларнети і бубни. Усі ці інструменти ефективно використовуються у музикотерапії дітей, що заїкаються, а також дітей з іншими розладами.

У груповій терапії на музичних інструментах реалізуються творчі здібності кожної дитини незалежно від характеру його хвороби. Успіхи кожної дитини у сфері елементарної інструментальної імпровізації зумовлюють відповідним вибором інструментів з урахуванням його психічних і соматичних можливостей. Підкреслюється значення використання набору інструментів Орфа у музичній терапії, спрямованій на рухове розкріпачення. Простий спосіб інструментального вираження дає змогу варіювати музичні мотиви на основі захоплюючої ритмічної дії.

При проведенні занять з дітьми, які заїкаються, використовуються рецептивне сприймання музики з метою розслаблення і позитивної стимуляції особистості, цілеспрямованого впливу на виникнення і перебіг мовлення. Головною функцією рецептивного компоненту музикотерапії вважається цілеспрямований систематичний та інтенсивний вплив на психіку слухача при збереженні фізичного спокою. У процесі сприймання музики об'єкт стає активним учасником образної дії музики, збагачуючи його своїм внутрішнім світом переживань.

Пантоміма є необхідним засобом зняття психічного напруження у дітей, що заїкаються, які таким чином виявляють свої проблеми, конфлікти, переживання. Функція музики у пантомімі полягає в емоційній, виразній підтримці ритмічної динамізації переживань дії з його творчим руховим вираженням. Музыка поглиблює процес зняття психічного напруження, що опосередкований пантомімою, регулює діяльність індивідуального і штучного музичного ритму, чим безпосередньо впливає на переживання, вираження і якість пантоміми у дітей, що заїкаються.

Музичні розповіді є ефективним засобом цілеспрямованої психічної соматичної стимуляції дітей, що заїкаються, у них у різній формі беруть участь рух, драматизація і мова. Активне залучення дітей у динаміку дій музичного оповідання сприяє внутрішньому зіставленню особистості дитини з мотивами дій героїв, з якими він себе ототожнює рухами і мовою. Емоційне забарвлення таких музичних оповідань створює певні ритмічні, динамічні й виразні стимули, які діти жваво сприймають. Вираження імпульсів завдяки цьому стає внутрішньо пережитим, гармонійно вільним і плавним.

Гра з лялькою бібабо стимулює дитину, яка заїкається, не лише до тривалих самостійних мовних активних актів, а й до творчої роботи з виразними засобами мови і допомагає отримати почуття успіху. Музыка у комплексі з грою із лялькою і бібабо створюють органічну єдність, що значною мірою сприяє процесу гармонізації, стабілізації й позитивній самореалізації дітей, які заїкаються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ассаджоли Р. Психосинтез. / Р.Ассаджоли. – М., 1993. – С. 75-85.
2. Вязовец Н.В. Профилактическое применение функциональной музыки в стрессовых ситуациях // Журнал неврологии и психиатрии им. Корсакова. – 1990.- Т.70, вып. 4. –С. 45-54.
3. Петрушин В.И. Теоретические основы музыкальной терапии / В.И.Петрушин // Журнал неврологии и психиатрии им. Корсакова. – 1991.- № 3.
4. Леонова А.Б Психопрофилактика стрессов/А.Б.Леонова, А.С.Кузнецова. – М., 1993. – 122с.
5. Матейова З. Музикотерапия при заикании/ З.Матейова, С.Машура. – К.,1984. – 364 с.

*І. В. Галич, Н. І. Гук,
Л. О. Долженко, В. В. Ковальова,
Т. С. Тупицька*

вчителі-логопеди дошкільного
навчального закладу (дитячого садка)
спеціального типу № 35 «Горобинка»
Черкаської міської ради

НЕТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

В статті висвітлюються нетрадиційні підходи в роботі з дітьми, що мають порушення мовленнєвого розвитку в умовах спеціального дошкільного закладу.

Постановка проблеми. Індивідуалізація корекційно-розвиткової роботи з дітьми-логопатами шляхом використання нетрадиційних методів в умовах дитячого садка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Рібцун Ю. В., Поваляєвої М. А., Булгакової І. В., Соботович Є. Ф., Баранова А. Ю., Баранова А. Ю. сприяють широкій актуалізації проблем та пошуку інноваційних моделей в області психології та педагогічної науки, зокрема логопедії.

У корекційній педагогіці третього тисячоліття спостерігається тенденція до широкого впровадження різних варіантів соціальної інтеграції дітей з проблемами в мовленнєвому розвитку. З метою удосконалення, діагностики, профілактики, корекції, навчання та виховання дітей-логопатів в життя впроваджуються різні інноваційні методи, використання яких забезпечує мовленнєве, фізичне, соціально-емоційне, духовне та інтелектуальне благополуччя малюків.

Матеріали статті ознайомлюють педагогів з нетрадиційними методами роботи з дітьми-логопатами для забезпечення успішної результативності корекційно-розвиткового процесу.

АКУПУНКТУРА

Акупунктура – направлення в нетрадиційній китайській медицині, в якому вплив на організм здійснюється спеціальними голками або натисканнями через особливі точки на тілі шляхом введення в ці точки голок та маніпуляцій ними. Різновидом акупунктури є акупресура (точковий масаж).

Акупресура - лікування та профілактика захворювань через натискання на певні точки тіла. Існує дві технології акупунктури: голковколювання (акупунктура), яке застосовується тільки в лікувальних установах; та точковий масаж (акупресура), який застосовується всебічно.

Акупресура впливає на ті ж точки, що і акупунктура. Щоб активізувати біологічно активні точки (БАТ), використовують три види впливу: легкі натискання, натискання середньої сили і сильні натискання (великим пальцем або суглобом зігнутого пальця).

Основні принципи. Знайти потрібну точку не складно, але потрібно володіти певними навичками. Рухаючи пальцем по колу у відповідному місці, відчувається легке заніміння. Надалі, а іноді і відразу, відчувається легке поколювання. У процесі масажу поколювання переходить в свербіння, поступово змінюючись відчуттям приємного тепла. При масажі слід дотримуватися обережності, оскільки при порушенні роботи відповідного органу з'являється біль, як при сильному ударі. Тому потрібно робити невеликі перерви. У деяких місцях тіла активних точок так багато, що не має сенсу масажувати їх окремо. У цьому випадку доцільно застосовувати звичайні методи масажу - долонею, тильними сторонами долоні. Слід уникати сильного натиску. Якщо точка почне запалюватися, внаслідок того, що запалений відповідний орган, то навіть при дуже легкому натисканні може відчуватися біль.

Точковий масаж при заїкуватості.

Метод точкового масажу дає позитивні результати при виправленні заїкання. Цей метод можна застосовувати як в спеціалізованому дошкільному закладі, так і вдома, оскільки він є легкодоступним для оволодіння будь-якою людиною. Використання цього нетрадиційного методу допомагає зняти підвищену збудливість мовних центрів і відновити нервову регуляцію мови. Батькам, чії діти заїкаються, пропонується освоїти навички точкового масажу, який можна робити самим в домашніх умовах. Слід зазначити, що точковий масаж при заїкуватості вимагає тривалого застосування, та розрахований на кілька курсів. Курс включає 15 процедур, причому перші 3-4 процедури проводяться щодня, а решта - через день.

У залежності від ступеня порушення мови та форми заїкання ефект точкового масажу може бути різним. Буває, що вже після першого курсу настає деяке поліпшення, а іноді - після другого або третього. Але це не означає, що процедури треба припиняти. Повторення курсів точкового масажу необхідне для закріплення досягнутого результату.

Точковий масаж при заїкуватості не має вікових обмежень. Чим раніше ви почнете робити його дитині - тим краще ефект. У міру того, як дорослішає дитина, вона може навчитися самостійно виконувати точковий самомасаж.

МЕТОД ШТУЧНОЇ ЛОКАЛЬНОЇ ГІПОТЕРМІЇ

Штучна локальна гіпотермія – це термальний вплив низькотемпературними (зокрема з використанням льоду) аплікаціями на певну область обличчя і язика з метою нормалізації м'язового тону та збільшення сили м'язових скорочень органів артикуляційного апарата та мімічної мускулатури.

Можливість регулювання м'язового тону – одне з найцінніших властивостей кріотерапії. За останні роки холод використовується:

- для зняття м'язового спазму:

- 1) при довготривалому охолодженні помірно низькими температурами (близько 10 хвилин) ;

- 2) при короткочасному, але інтенсивному охолодженні (до -180С).

- для підвищення тону м'язів:

- 1) при короткотривалому охолодженні помірно низькими температурами.

В логопедичній практиці цей метод штучної локальної гіпотермії найбільш ефективно використовувати в роботі з дітьми зі стертою дизартрією, і насамперед тому, що артикуляційний апарат дизартриків має такі особливості, як : наявність парезів, спастичності, гіперкінезів, кін естетичної апраксії, девіації, гіперсалівації.

Для роботи потрібні термозберігаючі ємкості, лід, марля або бинт, сухі і вологі серветки. Серед численних м'язів мімічно-артикуляційного апарата локальну гіпотермію (або кріомасаж) варто проводити лише з тими м'язами, анатомічне розташування яких дозволяє уникнути ускладнень від взаємодії з холодом. Це коловий м'яз рота, м'язи, які керують роботою губ (піднімання і опускання), великий виличний м'яз, м'яз підборіддя та м'язи язика.

Для активації центральних відділів головного мозку, що відповідають за рухливість м'язів органів артикуляційного апарата, вплив холодом можна використовувати для розвитку м'язової мускулатури пальців та кистей рук.

Методика проведення локальної гіпотермії.

Лід або льодові крихти в марлі накладають на м'язи артикуляційного апарату. Залежно від симптоматики, тривалість експозиції з льоду під час одного сеансу складає від 2 до 10 хвилин. Час експозиції на кожен групу м'язів збільшується поступово , починаючи з декількох секунд. Систематично проводиться 3 курси по 15-20 сеансів з інтервалом у 10 днів. Одразу після кріомасажу проводиться логопедичне заняття.

Враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, для штучної гіпотермії доречно використовувати як звичайну фільтровану або мінеральну воду, так і заморожені відвари з трав із заспокійливим та протизапальним ефектом (ромашка, календула, петрушка, м'ята, меліса, троянда). Для впливу на м'язи язика можна використовувати заморожені натуральні сиропи, соки, морозиво, фрукти, для впливу на м'язи пальців та кистей рук – заморожену воду із додаванням гуаші, акварелі.

Застосування даної методики на власній практиці доводить ефективність методу, яка полягає в тому, що використання кріомасажу сприяє формуванню більш точних скоординованих рухів м'язів губ, язика, м'якого піднебіння, нижньої щелепи, допомагає збільшити об'єм активних рухів при розкриванні - закритті рота, змиканні-розмиканні губ, переміщенні язика в ротовій порожнині та за її межами, дає змогу різним м'язам злагоджено працювати (одночасно розслаблятися і напружуватися), значно поліпшує звуковимову та зменшує саливацію.

ЛІТОТЕРАПІЯ

Літотерапія (від грец. Λίθος - камінь, θεραπεία - лікування) - один з методів нетрадиційної медицини, лікування з використанням каменів. Це нетрадиційна медична практика, заснована на сукупності історично і концептуально розрізнених суб'єктивних уявлень про терапевтичні властивості мінералів і каменів. Літотерапія не ґрунтується на наукових дослідженнях, але незважаючи на це вона знайшла велике число фанатів і шанувальників, переконаних у тому, що кожен камінь має властивості впливу на одну чи кілька сторін душевного або фізичного стану людського організму.

Під літотерапією розуміють будь-яке використання мінералів і природних каменів (мінерали, кристали, дорогоцінні камені, гірські породи, мули, глини і т. д.) з метою їх позитивного впливу на організм або свідомість людини.

Літотерапія включає в себе мінералотерапію, кристалотерапію, металотерапію, стоунтерапію, лікування глинами, вплив камінням на чакри, масаж кристалами і друзами, так звану «Астромінералогію» та інші.

Поєднання кольорів і відтінків у кожному камені неповторно. Слід врахувати, що краса кольорового каменю впливає на психіку, думи і творчість людини.

В логокорекційній роботі з дітьми камені доречно застосовувати для масажу пальчиків і долонь, що сприяє розвитку дрібної моторики пальців та кистей рук. Камені можна крутити, катати, перекочувати, вертати в долонях. З камінчиків можна викладати візерунки, картини, зображення різної форми, кольору та розміру. Камені використовуються на заняттях з навчання грамоти. Дітям подобається за допомогою камінців робити звуковий аналіз слів, схеми речень, визначати кількість звуків, букв та слів у реченні, викладати літери.

Варто зазначити, що масаж пальчиків і долонь за допомогою каменів благотворно впливає на роботу м'язів, підвищує інтенсивність обмінних процесів, покращує кровообіг, благотворно впливає на нервову систему.

ЛЯЛЬКОТЕРАПІЯ

Лялькотерапія – метод психологічного спрямування, в якому в якості основного прийому використовується психокорекційний вплив ляльки як проміжний об'єкт взаємодії дитини дорослого.

Проблеми, які допомагає вирішити лялькотерапія:

- Діагностика психічного стану дитини;
- Допомога при соціальній адаптації;
- Розвиток самоконтролю;
- Розвиток комунікативних навичок;
- Зняття емоційної напруги;

Вираження почуттів;
Вираження внутрішніх конфліктів;
Корекція страхів;
Корекція відносин у родині;
Розвиток мовлення»
Розвиток артикуляційної, загальної та дрібної моторики;
Розвиток просторової орієнтації;
Розвиток уяви та креативності.

Види ляльок для терапії

Пальчикові ляльки (зшиті або в'язані)

У логопедії їх можна використовувати для розвитку дрібної моторики (пальчикової), діалогічного мовлення.

Ляльки-рукавички

У логопедії можна використовувати для розвитку:

- діалогічного мовлення;
- монологічного мовлення;
- зв'язного мовлення (переказів);
- розвитку артикуляційної моторики;
- розвитку дрібної та загальної моторики;
- розвитку уяви, уваги.

Ляльки-маріонетки

Використовуються для покращення розвитку загальної моторики, тренують точний спосіб виконання рухів.

Проекцією ляльки-маріонетки може стати сама дитина під керівництвом логопеда. Педагог стає ляльководом і дає вказівки дитині виконати конкретні рухи плечима, головою, руками, ногами, тобто пропонує дитині перетворитися на ляльку. Перед «перетворенням» дитині потрібно показати ляльку-маріонетку і наголосити на тому, як вільно і плавно рухається лялька. А після «перетворення» доречно давати дитині змогу стати ляльководом і керувати лялькою-маріонеткою. Гра повинна обов'язково супроводжуватися мовленням.

Тіньові ляльки

Такі ляльки використовуються для тіньового театру і виготовляються з чорного або темного картону (паперу). Тіньові ляльки використовуються у психології для подолання дитячих страхів. Граючи такою лялькою в тіньовому театрі, дитина отримує досвід вирішення своєї проблеми. У логопедії такі ляльки можуть бути використані для розвитку уяви, діалогічного та монологічного мовлення, правильного вживання лексико-граматичних категорій (наприклад: Чия тінь? - заяча тощо).

Площинні ляльки

Це модель ляльки, яка вирізана з щільного картону, фанери. Як правило, руки вільно рухаються. У психології використовуються у роботі з дітьми, які мають проблеми у спілкуванні, поведінці, у яких порушений образ власного «Я». Так лялька може мати змінний «набір виразів обличчя», які відповідають різним емоційним станам дитини.

У логопедії таку ляльку доцільно використовувати для збагачення лексики (наприклад: «Людина – будова тіла», «Одяг та взуття», «Професії дорослих» та ін..)

Об'ємні ляльки

Призначені для програвання рольових ігор. Це звичайні іграшки розміром у зріст людини. У логопедії використовуються як в індивідуальній роботі з дітьми. Так і на фронтальних заняттях.

Важливо зазначити, що з лялькою можна не тільки гратися, але її можна навчати, виправляти, допомагати їй. Завдання від ляльки завжди зацікавлюють дітей, викликають радість і приносять задоволення.

КОЛЬОРОТЕРАПІЯ

Кольоротерапія— методика покращення здоров'я людини за допомогою кольорів. Діти дошкільного віку найчастіше називають своїми улюбленими кольорами червоний, зелений, жовтий — це свідчить про те, що дитина розвивається нормально, її цікавить усе нове, яскраве, незвичайне. Якщо улюблені кольори дитини — чорний і білий, це свідчить про її замкнутість.

Червоний колір стимулює прояв до мовленнєвої активності.

Жовтий колір допоможе при сумному настрої, постійній пасивності. Він м'яко стимулює і зміцнює нервову систему, активізує логіку, сприяє вмінню чітко висловлювати думки, підвищує почуття оптимізму і впевненості у власних силах. Корисний він і для зору. Жовтий колір стимулює до творчих розповідей.

Оранжевий колір (жовтогарячий). Оскільки оранжевий колір виникає при змішуванні червоного і жовтого, він має властивості обох цих кольорів, допомагає підвищувати активність. У фізіологічному плані оранжевий колір сприяє загальному зміцненню організму, нормалізує діяльність ендокринної системи. Цей колір зменшує дратівливість, має заспокійливий ефект.

Зелений колір. У впливі на нервову систему людини зелений колір проявляє властивості теплих і холодних кольорів, одночасно освіжає і заспокоює. Цей колір і підвищує життєвий тонус, і сприяє розслабленню, допомагає боротися з розладами сну. Зелений сприяє стабільному зростанню розумової працездатності, концентрації уваги. Вплив зеленого створює відчуття миру і рівноваги, спокою і оновлення. Зелений колір стимулює до аналізу власних висловлювань.

Синій колір створює позитивний психотерапевтичний ефект при меланхолії, істерії, епілепсії. Блакитний колір сприятливо діє на підвищення імунітету, знижує артеріальний тиск. Зорове сприймання блакитного кольору корисне під час розмірковування, для розвитку креативності.

Фіолетовий колір пов'язаний з духовністю, здатний надихати. Фіолетовий слід застосовувати, коли виникають безпричинні сумніви, недовіра, підозріливість. Завдяки сильному впливу на підсвідомість фіолетовий допомагає боротися з глибинними страхами, різними психічними і нервовими розладами. Фіолетовий — це суміш синього і червоного, тому втілює зв'язок руху і спокою. Надмірний вплив фіолетового пригнічує нервову систему, може викликати апатію.

Білий — символ чистоти і духовності, зцілення від хвороб, це колір рівноваги, добра, успіху. Він допоможе заспокоїтися, зняти внутрішню напругу.

Чорний колір сприяє зібраності, дисциплінованості, заспокоює. Але в надмірній кількості цей колір може пригнічувати.

Завдання кольоротерапії:

1. Створення на заняттях атмосфери творчості, зацікавленості, невимушеності експериментування, емоційного переживання, що сприяє колірному відкриттю у дітей.

2. Спрямованість на активізацію мислення як способу художнього освоєння дітьми кольору світу.

3. Розвиток у дітей сенсорного сприйняття кольору.

4. Розвиток колірному сприймання.

5. Розкриття резервів дитини у кольорі та вміння винаходити способи колористичного рішення малюнка; створювати свої колірні комбінації, виражати себе через колір.

6. Розвивати прагнення до пізнання кольору, краси фарб у природі, мистецтві, навколишньому світі.

7. Викликати бажання досліджувати колір, експериментувати з ним, створювати цікаві колірні комбінації.

ВИСНОВОК

Кожна дитина заслуговує на індивідуальний підхід. Чи відчиняться двері дитячого серця – залежить від педагога. Чарівним ключиком можуть стати саме нетрадиційні методи.

Їх використання сприяє розвитку дрібної моторики, психічних процесів, подолання мовленнєвих порушень та позитивно впливає на здоров'я дитячого організму в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранов А.Ю. Лечение холодом./ А.Ю.Баранов, В.Н.Кидалов. - СПб.: Пионер; М.: Астрель, 2000. - 160 с.
2. Булгакова И. В. Сила камней для духовного и физического здоров'я. / И.В.Булгакова. – Ростов на/Д: Владис, 2012. – 352 с.
3. Визель Т. Г. Коррекция заикания у детей / Т.Г. Визель. – М.:Астрель, 2012.- 222 с.
4. Поваляева М. А. Нетрадиционные методы в коррекционной педагогике. -Ростов н/Д: Изд.- во РГПУ, 1997.
5. Поваляева М.А. Настольная книга логопеда.[Електронний ресурс] – Режим доступу : http://modernlib.ru/books/m_a_rovalyaeva/nastolnaya_knig_a_logopeda/read/
6. Применение общей криотерапии в комплексном лечении мышечно-тонических синдромов / за ред. А.Ю. Баранова А.А. Маевского, Г.В. Новик, И.В. Татарчук, Т.С. Татарчук /Сборник докладов II конференции «Криотерапия в России 2009». – 135с.
9. Рібцун Ю. В. Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку//Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник /за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис ХХ століття», 2010. – 36 с.

С. Б. Ковальчук,

вчитель – логопед дошкільного
навчального закладу (ясла – садок)
комбінованого типу № 5 м. Умань

ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ ЕЙДЕТИКИ У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ –ЛОГОПАТАМИ

Стаття розкриває ейдетуку, як один із видів нетрадиційних прийомів у логопедичній роботі по постановці звуків з дітьми – логопатами. Рекомендовано для вчителів – логопедів та вихователів логопедичних груп дошкільних навчальних закладів для практичного застосування.

У сучасній корекційній педагогіці широко впроваджуються інноваційні освітні технології, які сприяють кращому засвоєнню дітьми навчального матеріалу, оптимізації взаємодії з вихованцями. На теперішньому етапі особливого значення надається удосконаленню змісту навчання та виховання дітей з особливим потребами. Актуальними стають пошуки нових підходів до педагогічної підтримки, перспективних технологій розвитку.

Я та решта моїх колег вчителів-логопедів широко використовуємо нетрадиційні прийоми у логопедичній роботі по постановці звуків. Можна навести багато прикладів таких прийомів, які мають позитивний результат у корекційній роботі з дітьми – логопатами. Наразі я більш детально зупинюся на одному з таких прийомів - ейдетичі, який базується на сприйманні, уявленні, фантазуванні й відтворенні в деталях наочних образів предметів, які на даний момент не діють на органи чуття. На сьогоднішній день ця ігрова методика вдало використовується у роботі вчителів – логопедів.

Ще давні греки вказували, що пам'ять людини пов'язана з її уявою та уявленнями, дивовижною силою образів (ейдосів). Їх використовували у релігійних містеріях і системах цілительства. Проте, лише на початку ХХ століття здатність людини уявляти яскраві образи зацікавила науковців. Сьогодні ейдетизм розглядають як різновид образної пам'яті, який передбачає збереження яскравих, наочних образів.

У 20-х – 40-х роках ХХ ст. створена теорія – ейдотехніка в Марбузькій психологічній школі(Німеччина). Її засновник вчений Е. Менш стверджував, що ейдетизм як різновид образної пам'яті є закономірною стадією дитячого розвитку, який досягає свого піку в 11 – 16 років.

Російський вчений Ігор Матюгін в 1988р. в Москві написав дев'ять праць та розробив ігрову систему, яка покращує сприймання та відтворює інформацію, опираючись на властиве кожній людині вміння уявляти та фантазувати [3]. Ця методика отримала назву Школа ейдетики. Пізніше в Україні над цим питанням працював Євген Антошук і була створена Українська Школа ейдетики [1].

За науковим визначенням ейдетизм – це особливий різновид образної пам'яті, здатність найбільш яскраво й точно відтворювати в усіх деталях наочні образи предметів, які в даний момент не діють на органи чуттів.

В корекційній роботі допомагає символізація звуків, де символ – наочна уява про звук. Опираючись на символи діти - логопати запам'ятовують не лише сам звук, а й образ, що виникає в їхній уяві, коли вони вимовляють цей звук.

Використовуючи в своїй роботі символи, я помітила, що діти легко і з задоволенням засвоюють корекційний та освітній матеріал. Вчителі – логопеди в роботі враховують принципи за системою ейдетики:

- радісна атмосфера;
- позитивні емоції;
- доступність та мобільність ігрового матеріалу;
- врахування особливостей у кожної дитини відповідно до поділу поданої інформації.

З досвіду роботи я зробила висновок, що використання символів на різних етапах корекційної роботи розвиває фонематичний слух, формує поняття «звук», показує артикуляційну позицію звука, навчає артикуляційної гімнастики, знайомить з графічним символом звука (буквою), розвиває зв'язне мовлення (за схемами, графічними малюнками, ілюстраціями).

Всі завдання я подаю використовуючи принцип від простого до складного; у вигляді схем, моделей, площинного малюнка; за допомогою кубиків, іграшок.

Методика «Ейдетика» включає в себе роботу з дітьми на основі асоціацій, які я беру до уваги в своїй корекційній роботі:

- вільних асоціацій, пов'язаних з предметними образами;
- кольорних асоціацій;
- асоціацій, пов'язаних з геометричними формами;
- тактильних асоціацій;
- предметних асоціацій;
- асоціацій, викликаних друдлами (загадками-головоломками);
- звукових асоціацій;
- смакових асоціацій;
- нюхових асоціацій;
- графічних асоціацій;

Наведу кілька прикладів використання асоціацій.

1. Вільні асоціації, пов'язані з предметними образами. Це поняття включає в себе асоціацію з образами, фантазування, при цьому не використовуються жодні предметні зображення.

Наприклад:

Запитання вчителя – логопеда:

Я маю зернинку. Про що ви, діти, подумали?

Відповіді дітей:

Я подумала про голуба тому, що я в парку годувала голубів.

Я подумав про колосок тому, що ми вчили казку «Півник і двоє мишенят».

Я подумала про водичку тому, що ми в куточку природи поливали зернятка водою.

2. Колірні асоціації.

На запропоновану вчителем – логопедом картку з плямою певного кольору діти вказують, що вони уявляють.

Наприклад:

Запитання вчителя – логопеда:

Ось у мене картка з плямою синього кольору. Про що ви, діти, подумали?

Відповіді дітей:

Я подумав про море тому, що відпочивав влітку на морі з батьками.

Я подумала про небо тому, що воно таке ж саме синє.

Я подумала про калюжу, бо вона синя і я там гралася.

3. Асоціації, пов'язані з геометричними формами.

Наприклад:

Запитання вчителя – логопеда:

У мене в руках картинка із зображенням круга. Про які предмети ви подумали?

Відповіді дітей:

Я подумала(в) про сонце (тарілку, барабан, соняшник...) тому, що воно кругле.

4. Тактильні асоціації.

Наприклад:

Дитині пропонується картка з наклеєним шматочком хутра.

Запитання вчителя – логопеда:

Про що ти подумала, коли доторкнулася до цієї картки?

Відповідь дитини:

Я подумала(в) про лисичку тому, що її тіло вкрите пухнастим хутром.

5. Предметні асоціації (встановлення зв'язків предметів між собою).

Наприклад:

Дається кусочок гуми у вигляді колеса та пластмаси(заліза).

Запитання вчителя – логопеда:

Про що ви подумали?

Відповіді дітей:

Я уявив - велосипед (машину).

6. Асоціації, викликані друдлами (загадками-головоломками)

Друдли – це головоломки, на яких зображено щось, про що неможливо чітко сказати, що це таке.

Наприклад: квадрат діти сприймають, як казкову скриню з якої з'являється чарівник, який виконує різні побажання.

7. Звукові асоціації.

Наприклад:

Вчитель-логопед шурхотить листком паперу.

Діти вказують, що уявляють гортання книжки.

Інший приклад:

Пропоную дітям послухати, як звучать кубики М.Зайцева.

Запитання вчителя – логопеда:

Що ви уявляєте, коли я стукаю коричневим кубиком?

Відповідь дитини:

Я уявляю ігри на спортивному майданчику та стукіт барабаних паличок.

Запитання вчителя – логопеда:

Що ви уявляєте, коли дзвенить сірий кубик?

Відповідь дитини:

Я уявляю коника в якого на шиї дзвенить дзвоник.

8. Смакові асоціації (використовуються комбінації одночасно кількох смакових асоціацій).

Запитання вчителя – логопеда:

На що схоже пляма синього кольору на цій картинці?

Відповідь дитини:

На воду.

Запитання вчителя – логопеда:

Як ви думаєте, яка вода на смак?

Відповідь дитини:

Я уявляю море і вода в ньому солоні, гірка, мокра, кисла, м'яка.

9. Нюхові асоціації.

Наприклад:

Дітям пропонується ватка з м'ятним ароматом.

Запитання вчителя – логопеда:

Діти, що ви уявляєте коли нюхаєте ватку?

Відповіді дітей:

М'ятну цукерку, рослину, жуйку, фруктовий салат.

10. Графічні асоціації.

Наприклад:

Вчитель – логопед дітям пропонує графічний малюнок і запитує, що діти уявляють.

Відповіді дітей:

Дівчинка зірвала яблуко з дерева і поклала в корзинку.

Мама збрала груші і зварила в каструлі компот.

В логопедичній роботі я використовую різні літературні твори та застосовую символи на позначення образної назви артикуляційних вправ [2].

Таблиця символів до вправи «Язик – чарівник»

Знаємо, що наш Язик —
Дивовижний чарівник,
Все, що ми захочемо,
Зробить він охоче.

Вправа «**Язичок**»

Перетвориться спочатку
На малесеньку лопатку.

Вправа «**Лопатка**»

Гостру голочку язик
Вже давно робити звик.

Вправа «**Голочка**»

Побажаємо — стане чашкою,
Зовсім це йому не важко.

Вправа «**Чашечка**»

Не спиняється годинник —
Відраховує хвилини.
Зробимо і ми ось так:
Тік-так, тік-так.

Вправа «**Годинник**»

Вправа «**Гойдалка**»

Наша гойдалочка мила
Діткам всім дарує крила.
Вгору — вниз, вгору — вниз,
Піднімись і опустись.

Вправа «**Гойдалка**»

Серед лісу на горбочку
Гарні вирости грибочки,
А найкращий — боровик
З ним знайомий наш язик.

Знаєш ти і знаю я,
Якщо трапиться змія
І покаже своє жало,
Сміху, мабуть, буде мало.

Вправа «**Змійка**»

Карлсон прилетів і зранку
З'їв варення цілу банку
І злизав його ось так.
Надзвичайно гарний смак

Вправа «**Смачне варення**»

Ось біжать без перепони
По дорозі диво-коні,
І дзвенять підкови
Коників казкових

Вправа «**Коник**»

А тепер наш язик
Забелькоче, як індик.
Що ж бо хоче він сказати
Неслухняним індичатам?

Вправа «**Індик**»

Наш язик чарівник
Показав усе, що міг.

Вправа «**Язичок**»

Повернувся у хатинку:
Час прийшов для відпочинку.

Вправа «**Розслаблена посмішка**»

Я застосовую у корекційній роботі з дітьми-логопатами певні символи. Наприклад:
Я пояснюю дітям як вірно вимовляти звук [Ш].

Діти, злегка витягніть округлені губки вперед, зубки зближені, широкий кінчик вашого язичка піднімається за верхні зубки до переднього краю піднебіння у формі чашечки. Бокові краї нашого язичка притискаються до верхніх корінних зубчиків. Ми з вами відчуваємо: посередині язичка теплий, широкий струмінь повітря. Ми чуємо звук, ніби шумить вітер.

Я пояснюю дітям як вірно вимовляти звук[С].

Дітки, коли ми з вами вимовляємо звук [С] губки злегка посміхаються, зубки зближені, широкий кінчик язика у формі млинчика упирається в нижні зубки, бокові краї язичка щільно притиснуті до верхніх бокових зубчиків. Ми з вами відчуваємо: посередині язичка холодний, сильний струмінь повітря. Ми чуємо звук, ніби свистить чайник.

Таблиця символів по постановці звука [Ш]

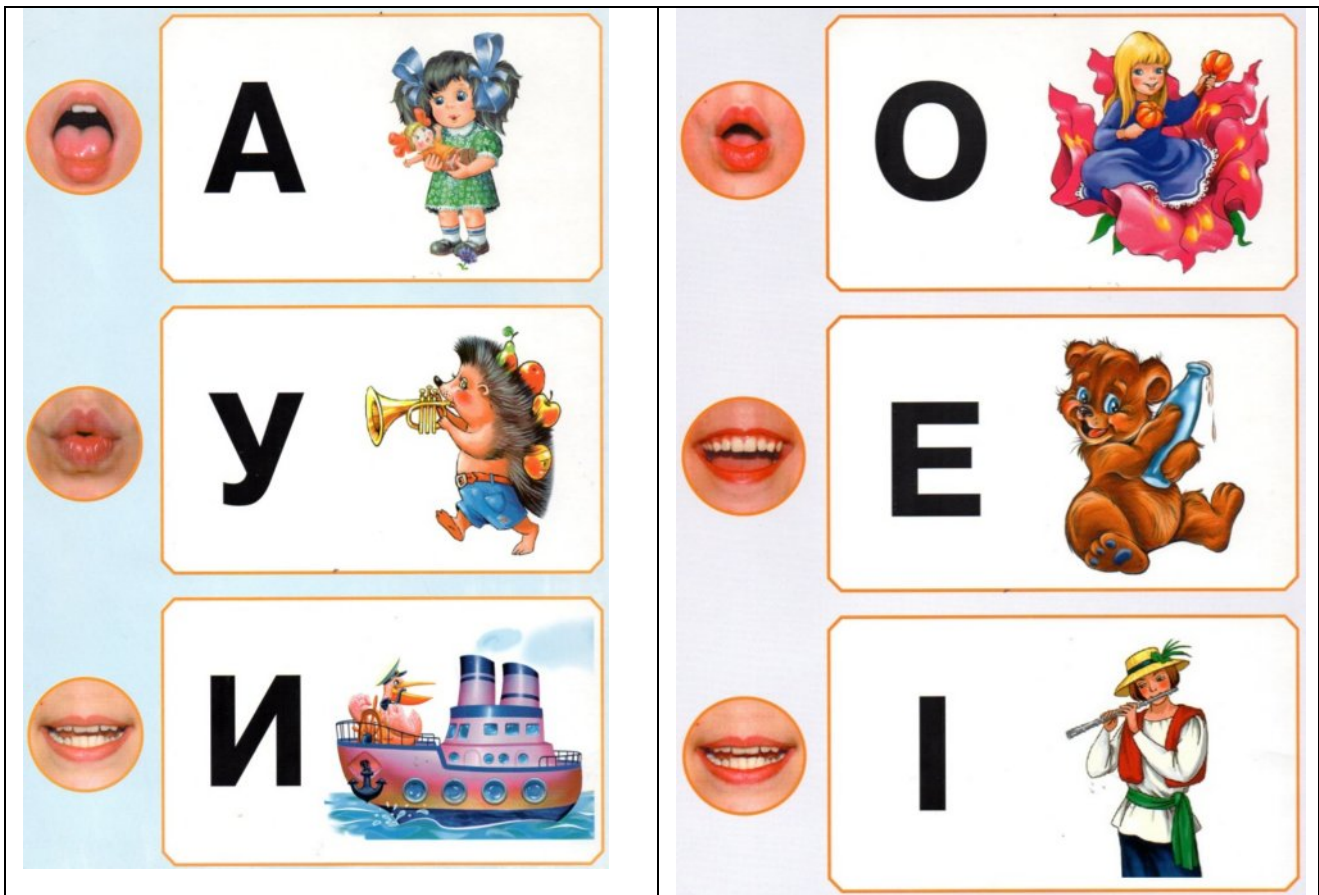
таблиця символів по постановці звука [С]

Окрім того, у своїй корекційній роботі я використовую символи голосних і приголосних звуків, розроблених Т.А.Ткаченко[5].

Наприклад:

Дитина уявляє образ, який промовляє цей звук.

Умовне позначення голосного звука – це положення губ при артикуляції конкретного

Кожний звук асоціюється з якимось об'єктом або предметом, тому я використовую деякі символи на позначення цих звуків.

Наприклад:

Пароплав пливе: и-и-и.	Барабан б'є: д-д-д.	Фиркає старий їжак: ф-ф-ф
Мукає корова так: му-му-му.	Свистить окріп у чайнику: с-с-с.	Жуки літають в лісі: ж-ж-ж.

Також використовую у своїй роботі для диференціації та автоматизації поставлених звуків модифіковані кубики М.Зайцева з логодоповненнями В.Амбросової. Це ще один з прикладів використання символів.

Наприклад:

Кубик «С»- насос, він свистить: «с-с-с»

Кубик «Р»- собака, він ричить: «р-р-р»

Відповіді дітей:

Мій тато качає насосом пробите колесо машини, яке свистить.

Я уявляю кілька собак біля купи кісточок і вони ричать.

Я та інші мої колеги творчо застосовують символи на всіх етапах корекційної роботи.

Методика ейдетика сприяє ефективності роботи, допомагає використовувати виняткові «резерви кожної дитини».

Використання різних інноваційних прийомів в корекційній та освітній роботі з дітьми, що мають мовленнєві вади, дає вдалі позитивні результати. Мовлення стає чітке, зрозуміле, барвисте та зв'язне.

Л. М. Колеснікова,
вихователь-методист дошкільного
навчального закладу (ясла-садок)
комбінованого типу №7 м. Умані;
О.Є. Семенко,
вихователь дошкільного
навчального закладу (ясла-садок)
комбінованого типу №7 м. Умані

НЕТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ МОВНИХ ПОРУШЕНЬ, ЯК ФУНДАМЕНТ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДИТИНИ

Стаття присвячена використанню нетрадиційних методів подолання мовних порушень, як фундаменту розвитку артикуляційного апарату, загальної та дрібної моторики, мовного дихання, загальної моторики, розвиток почуття ритму, координації рухів.

*«Рідне слово є основою
всякого розумового розвитку
і скарбницею всіх знань.»*

К. Ушинський

Дошкільне дитинство - дуже короткий відрізок в житті людини, адже це всього перші 6 років. Але вони мають величезне значення. У цей період розвиток йде як ніколи бурхливо і стрімко. З цілком безпорадної, ні на що не здатної істоти, немовля перетворюється у відносно самостійну, активну особистість.

Вміння дітей користуватися в спілкуванні з оточуючими правильним мовленням, зрозуміло висловлювати свої думки, говорити рідною мовою чисто і виразно, є однією з необхідних умов повноцінного розвитку особистості дитини.

У дошкільному віці настає якісно новий етап оволодіння мовленням. Мотивом активного оволодіння рідною мовою виступають зростаючі потреби дошкільника дізнаватися, розповідати і впливати на себе й інших людей. Мовлення включається в усі види діяльності, в тому числі і пізнавальну. Зміни в оточенні ставлять перед дошкільником нові завдання, появу нових видів діяльності, ускладнення спілкування з дорослими і однолітками, розширення кола життєвих зв'язків і відносин, в які включена дитина. Все це призводить до інтенсивного розвитку, по-перше, всіх сторін мовлення (словника, звукової культури, граматичного складу), по-друге, її форм (контекстної та пояснювальної) і функцій (узагальнюючої, комунікативної, плануючої, регулюючої і знакової).

Слід зазначити, що останнім часом в дошкільному вихованні актуальними стали питання надання спеціалізованої логопедичної допомоги дітям дошкільного віку. Статистика показує, що в даний час спостерігається збільшення кількості дітей з порушеннями мовлення. Слід відзначити, що гарно розвинене мовлення дитини дошкільного віку є важливою умовою успішного навчання в школі. Дошкільнята з мовними порушеннями

потребують того, щоб систематичний комплексний корекційний вплив був розпочатий якомога раніше.

Робота з дітьми повинна бути динамічною і емоційно приємною. З цією метою практику логопеда по роботі з дітьми слід урізноманітнювати. У комплексному подоланні мовних порушень до традиційних методів впливу, все більше використовують нетрадиційні форми роботи. Вони допомагають у досягненні максимально можливих успіхів і належать до числа ефективних засобів корекції.

Традиційні форми роботи - це корекційна робота, спрямована на виправлення або послаблення наявних порушень, а нетрадиційні методи - це комплексний процес (діяльність) створення, розповсюдження, впровадження та використання нового практичного засобу, направлено на розкриття потенційних можливостей дитини, досягнення ним оптимального рівня розвитку. Введення в практику нетрадиційних методів дозволяє удосконалити корекційний процес.

У своїй практиці ми використовуємо такі нетрадиційні методи подолання мовленнєвих порушень: мнемотехніка, логоритміка, біоенергопластика.

На сьогоднішній день - образне, багате синонімами, доповненнями і описами мовлення у дітей дошкільного віку - явище дуже рідкісне. У мовленні дітей існує безліч проблем.

- Односкладове, що складається лише з простих пропозицій, мовлення.
- Нездатність граматично правильно побудувати поширене речення.
- Бідність мовлення. Недостатній словниковий запас.
- Вживання нелітературних слів і виразів.
- Бідна діалогічна мова: нездатність грамотно і доступно сформулювати питання, побудувати короткий або розгорнуту відповідь.
- Нездатність побудувати монолог: наприклад, сюжетний або описовий розповідь на запропоновану тему, переказ тексту своїми словами.
- Відсутність логічного обґрунтування своїх тверджень і висновків.
- Відсутність навичок культури мовлення: невміння використовувати інтонації, регулювати гучність голосу і темп мови і т. д.

Як наслідок - неповноцінне мовленнєве спілкування. Адже саме монологічне мовлення і мовне спілкування є центральним завданням розвитку зв'язного мовлення дошкільників з мовними порушеннями. Крім мовних особливостей, для дітей з порушеннями мови характерна недостатня сформованість таких процесів як увага, пам'ять, а отже, і словесно-логічне мислення. Дитині важко зосередитися і утримувати увагу на чисто словесному матеріалі.

Все вищезазначене послужило причиною використання мнемотехніки, як додаткового і ефективного прийому розвитку зв'язного мовлення дітей.

Мнемотехніка - це система методів і прийомів, що забезпечують успішне освоєння дітьми знань про особливості об'єктів природи, про навколишній світ, ефективно запам'ятовування структури розповіді, збереження і відтворення інформації, і звичайно, розвиток мови. У період дошкільного дитинства пам'ять за швидкістю розвитку випереджає інші здібності. Діти задають безліч питань, нова інформація їм вкрай необхідна: мозок вимагає їжі. Дитині треба допомагати запам'ятовувати, її треба вчити контролювати правильність запам'ятовування. Один з важливих шляхів генезису пам'яті - розвиток її опосередкованості, запам'ятовування за допомогою допоміжних засобів, зокрема символічних, коли дитина починає керувати власною пам'яттю, використовуючи один предмет, наприклад, малюнок, в якості замісника іншого.

Ще Костянтин Дмитрович Ушинський писав: «Учіть дитину яким-небудь невідомим їй п'яти словами - вона буде довго і марно мучитися, але зв'яжіть двадцять таких слів з картинками, і вона їх засвоїть на льоту».

Мнемотехніку в дошкільній педагогіці називають по-різному: Воробйова Валентина Костянтинівна називає цю методику сенсорно-графічними схемами, Ткаченко Тетяна

Олександрівна - предметно-схематичними моделями, Глухів В. П. - блоками-квадратами, Большєва Т. В. - колажем, Єфимєнкова Л. Н - схемою складання розповіді

Як будь-яка робота, мнемотехніка будується від простого до складного. Необхідно починати роботу з найпростіших мнемоквдратів, послідовно переходити домнемодоріжок, і пізніше - до мнемотаблиць.

Зміст мнемотаблиці - це графічне або частково графічне зображення персонажів казки, явищ природи, деяких дій та ін шляхом виділення головних смислових ланок сюжету оповідання. Головне - потрібно передати умовно-наочну схему, зобразити так, щоб намальоване було зрозуміло дітям.

Мнемотаблиця - це малюнок-код, схема, в яку закладена певна інформація. Суть мнемосхем полягає в тому, що на кожне слово (коротку фразу) придумується картинка, що зображає предмет, дію, ознаку тощо; таким чином, весь текст замальовується схематично.

Мнемотаблиці-схеми служать дидактичним матеріалом в роботі з розвитку мовлення дітей, і допомагають:

- при навчанні складання оповідань,
- при переказах художньої літератури,
- при відгадуванні і загадуванні загадок,
- при заучуванні віршів.
- сприяють збагаченню словникового запасу.

Для виготовлення цих картинок не вимагаються художні здібності: будь-який педагог в змозі намалювати подібні символічні зображення предметів і об'єктів до заданої розповіді.

Для дітей молодшого та середнього дошкільного віку необхідно давати кольорові мнемотаблиці, тому що у дітей залишаються в пам'яті окремі образи: ялинка - зелена, ягідка - червона. Пізніше - ускладнювати або замінювати іншою заставкою - зобразити персонажа в графічному вигляді. Наприклад: лисиця - складається з помаранчевих геометричних фігур (трикутника і кола), ведмідь - великий коричневий коло і т. д. Для дітей старшого віку схеми бажано малювати в одному кольорі, щоб не залучати увагу на яскравість символічних зображень.

У таблиці схематично можливо зображення персонажів казки, явищ природи, деяких дій, тобто можна зобразити все те, що ви вважаєте за потрібне відобразити в даній таблиці. Але зобразити так, щоб намальоване було зрозуміло дітям. Наприклад, розповідаючи дітям казку про Курочку Рябу, можливо зобразити курку, стрілками можна показати дію «бив-бив не розбив», слъози - маленькими крапочками.

Під час промовляння тексту з опорою на зображення предмета, дитина мимоволі запам'ятовує інформацію, так як текст і предметні картинки з'єднуються в один сюжет.

Ця робота складається з декількох етапів, протягом яких педагогом здійснюються наступні завдання.

Етап 1. Розглядання мнемотаблиці і розбір того, що на ній зображено.

Етап 2. Здійснюється так зване перекодування інформації, тобто перетворення з абстрактних символів в образи.

Етап 3. Після перекодування здійснюється переказ нового матеріалу з опорою на символи (образи), тобто відбувається відпрацювання методу запам'ятовування. Наприклад: «Стояв у полі теремок, прибігла і оселилася в ньому мишка-норушка, жаба-квакушка, зайчик-вуханчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик, потім прийшов ведмідь-набрідь, але він був великий і не помістився в теремок, теремок розвалився».

При цьому переказ казки можуть вести самі діти, вдаючись до незначної допомоги дорослого (на більш пізніх етапах), або переказувати разом з вихователем (на ранніх етапах).

Етап 4. Робиться графічна замальовка мнемотаблиці.

Етап 5. Кожна таблиця може бути відтворена дитиною при її показі. При відтворенні казки основну увагу звертають на зображення головних героїв. Дітям задають питання: «Яка казка «сховалася» в таблицю? Про кого ця казка?».

Що є опорним в таблиці? Опорним в таблиці є зображення головних героїв казки, через яких іде усвідомлення того, що відбувається в ній, розуміння самої казки, змісту, який «зав'язано» навколо її головних героїв.

Також мнемотаблиці ми широко використовуємо для збагачення словникового запасу. Наприклад діти досить легко розуміють процес словоутворення за допомогою мнемотаблиць:

Д/гра «Сніжна картинка»

Зміст гри: це незвичайна картинка, а сніжна, бо на ній намальовані слова, які всі схожі на слово «сніг».

Якщо слово ласкаве, маленьке - сніжок.

Якщо слово довге - снігопад.

Якщо слово красиве, слово ознака – сніжна (кулька)

Якщо слово - людина, казковий персонаж - снігуронька.

Якщо слово - фігура, виліплена зі снігу - сніговик.

Якщо слово легка, пухнаста - сніжинка.

Якщо слово - квітка - пролісок.

Якщо слово - пташка – снігур

Через мнемотаблиці діти також знайомляться з явищами природи та оточуючим світом. З цією метою використовуються навчальні мнемотаблиці, тобто такі, які несуть в собі навчальну інформацію, як правило, ще незнайому дітям. При цьому основне завдання бере на себе педагог, який показує і доводить до дітей той зміст, який він вклав у таблицю.

Мнемотаблиця «Весна»

Мнемотаблиця «Осінь»

Також широко використовуюся для формування фонетичної сторони мовлення звукові символи:

Схема характеристики звуку:

Автоматизація звуків з використанням мнемо доріжок:
Шапку і Шубку знайШов МаШин товариШ

Також мнемотаблиці сприяють швидкому заучуванню віршів

Вірш П.Воронька «Падав сніг на поріг»

Використання опорних малюнків перетворює заняття в гру, в результаті якої у дітей значно зростає пізнавальна активність, збільшується запас знань про навколишній світ; з'являється впевненість і бажання переказувати тексти, складати цікаві розповіді, тобто зв'язна мова дитини виходить на більш високий рівень. Крім того, оволодіння прийомами роботи з мнемотаблицями скорочує час навчання і одночасно вирішує корекційні завдання, спрямовані на розвиток основних психічних процесів: асоціативне мислення, зорову і слухову пам'ять, зорову і слухову увагу, творчу уяву.

Під час роботи з виправлення звуковимови, корекції порушень в лексико-граматичному оформленні мовного висловлювання та інших ми використовуємо такий ефективний метод подолання мовних порушень, як логоритміка. Це форма активної терапії, метою якої є подолання мовних порушень шляхом розвитку рухової сфери дитини в поєднанні зі словом і музикою.

Логоритміка - це система рухових вправ, в яких різні рухи поєднуються з проголошенням спеціального мовного матеріалу. Це форма активної терапії, подолання мовного і супутніх порушень шляхом розвитку та корекції немовних і мовних психічних функцій і в кінцевому підсумку адаптація людини до умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Зміцнюється кістково-м'язовий апарат, розвивається дихання, моторні, сенсорні функції, відчуття рівноваги, правильна постава, хода, грація рухів. Чим вище рухова активність дитини, тим краще розвивається його мова. З іншого боку, формування рухів відбувається за участю мови. Мова є одним з основних елементів у рухово- просторових вправах. Ритм мовлення, особливо ритм віршів, приказок, прислів'їв, сприяє розвитку координації, загальної і тонкої довільної моторики. За допомогою віршованої ритмічної мови виробляється правильний темп мовлення, ритм дихання, розвиваються мовний слух, мовленнєва пам'ять.

Особливість методу полягає в тому, що в рухові завдання включається мовний матеріал, над якістю якого покликана працювати логопедична ритміка, музика не просто супроводжує рух, а є його керівним початком. Під впливом регулярних логоритмічних занять у дітей відбувається позитивна перебудова серцево-судинної, дихальної, рухової, сенсорної, мовно-рухової, та інших систем, а також виховання емоційно-вольових якостей особистості.

Логопедична ритміка дозволяє вирішити наступні завдання:

- зміцнити кістково-м'язовий апарат;
- змінити загальну реакцію організму;
- зруйнувати патологічні динамічні стереотипи;
- сприяти формуванню рухових кінестезій;
- сприяти формуванню просторово-часових уявлень;
- розвивати здатність довільно пересуватися в просторі.

Опосередковано логопедична ритміка має велике значення для:

- розвитку темпу і ритму мовного дихання;
- зміцнення м'язової мускулатури;
- формування фонематичної, розвитку темпо-ритмічних і мелодико-інтонаційних характеристик мовлення;
- вміння поєднувати рухи і мова, тобто підпорядковувати їх єдиному ритму.

Структура логоритмічного заняття

Найчастіше заняття по логоритміці має такі частини:

1. Вступна частина:

- Ритмічна розминка.

2. Основна частина:

- Вправи на регуляцію м'язового тонусу,
- Вправи на розвиток загальної моторики,
- Вправи на розвиток дрібної моторики (пальчикова гімнастика),
- Вправи на розвиток м'язових м'язів,
- Вправи на розвиток дихання,
- Вправи на розвиток почуття темпу і ритму
- Вправи на розвиток координації мови з рухом.
- Спів.

3. Заключна частина:

- Гра.

Кожне заняття повинно бути присвячене одній темі чи сюжету, всі частини його взаємопов'язані і доповнюють одне одного.

Під час занять з логоритміки ми використовуємо наступні види вправ:

1. Ходьба і марширування в різних напрямках. Як правило, ці вправи є вступними і заключними. Вони формують чітку координацію рухів рук і ніг, покращують поставу, вчать орієнтуватися в просторі, закріплюють поняття лівостороннього і правостороннього руху, вчать сприймати словесну інструкцію, тобто розвивають слухову увагу.

2. Вправи на регуляцію м'язового тонусу спрямовані на розвиток вміння розслабляти і напружувати певні групи м'язів. Це необхідно для хорошої координації і спритності рухів. Завдяки спеціально підібраним вправам поступово з'являється вміння регулювати м'язовий тонус, а значить, усвідомлено управляти рухами свого тіла.

3. Вправи на розвиток дихання, голосу та артикуляції. Ці вправи допомагають виробити діафрагмальне дихання, а також тривалість, силу і правильний розподіл видиху. Робота над голосом дозволяє зробити його більш виразним, виховувати основні якості голосу - силу і висоту, а також надає профілактичну дію. Робота над артикуляцією дозволяє уточнити правильну звуковимову, розвиває рухливість мови, щелеп, губ, сприяє гарному виконанню артикуляційних рухів.

4. Рахункові вправи. Ці вправи дозволяють задавати певний темп і ритм виконання рухів, а також закріплюють рахунок в межах 1-10. Найчастіше рахункові вправи - це різноманітні лічилки.

5. Вправи на активізацію уваги і пам'яті. На даних вправах виховується стійкість і переключення уваги - здатність переходити від однієї дії до іншої. Діти вчать розподіляти свою увагу між кількома видами діяльності. Разом з цим розвиваються всі види пам'яті:

моторна, зорова, слухова. Для дітей, що мають мовні порушення, особливо важливо розвивати слухову увагу і слухову пам'ять.

6. Мовні вправи без музичного супроводу. Їх суть - ритмічне промовляння віршованого тексту з одночасним виконанням дій. Віршований текст в цих вправах є ритмічною основою для виконання рухів. Це дозволяє удосконалювати загальну і дрібну моторику, виробляє хорошу координацію дій.

7. Ритмічні вправи. У дітей з мовною патологією часто спостерігаються недоліки в сприйнятті ритму, що проявляються в складності відтворення слів, що складаються з 3 і більше складів. Проговорюючи багатоскладове слово, дитина не орієнтується на його ритмічну основу, оскільки не відчуває її. Дані вправи спрямовані на розвиток почуття ритму. Так як наша мова організована ритмічно, дитину необхідно навчити орієнтуватися на ритмічну основу складів, слів і фраз. Особливо це важливо для дітей, що мають заїкання. Але навіть у здорової дитини необхідно виховати почуття ритму, а потім з'єднати промову з ритмічними рухами. Основне завдання цих вправ - сформувати у дитини почуття музичного ритму в русі.

8. Розвиток почуття темпу. Ці вправи необхідні, для того щоб на основі музичного темпу працювати над темпом мови, що дуже важливо для дітей, які страждають заїканням або порушеннями темпу мови. Уміння відчувати темп в музичному творі допомагає надалі відновити і контролювати нормальний темп мови.

9. Спів. Спів прекрасно розвиває дихання, голос, формує почуття ритму і темпу, покращує дикцію і координує слух і голос.

10. Гра на музичних інструментах. Музикування на дитячих музичних інструментах розвиває дрібну моторику, формує почуття музичного ритму, темпу, покращує увагу, пам'ять, а також інші психічні процеси, що супроводжують виконання музичного твору.

12. Пальчикові ігри. Науці давно відомо, що розвиток рухливості пальців прямо пов'язаний з мовним розвитком. Тому, розвиваючи дрібну моторику пальців рук, ми сприяємо якнайшвидшому мовному розвитку. Пальчикові ігри проводяться з співом, з промовляння тексту, а також з дрібними предметами - олівцями, паличками, м'ячами.

13. Вправи на розвиток міміки. Дуже часто у дітей з мовними порушеннями маловиразна міміка. М'язи обличчя можуть бути млявими і малорухомими. Ці вправи спрямовані на розвиток мімічної та артикуляційної моторики (рухливість губ і щік).

14. Артикуляційні вправи спрямовані на розвиток рухливості язика, губ, щелеп, реакцію артикуляційних рухів. Вони можуть виконуватися як під музику, так і без неї, під рахунок.

15. Вправи на розвиток фонематичного сприйняття. Фонематичне сприйняття - це розрізнення на слух всіх звукових одиниць мови. Без розвинутого фонематичного слуху неможлива правильна звуковимова, так як перш ніж вимовити звук, потрібно навчитися розрізняти його на слух. Робота з формування фонематичного сприйняття будується на розвитку слухової уваги. Ці вправи спрямовані на розрізнення слів, близьких за звуковим складом, на розрізнення складів, виділення різних складових поєднань, окремих звуків, диференціації на слух схожих за звучанням звуків, визначення місця розташування заданого звуку в словах, відтворення складової структури слів.

16. Корекція звуковимови. На логоритмічних заняттях проводиться робота щодо виправлення неправильної звуковимови. На підготовчому етапі даються вправи на формування слухової уваги, фонематичного сприйняття, артикуляційної і мімічної моторики, потім звук автоматизується і диференціюється. Дітям пропонуються ігри на основі звуконаслідування.

Всі перераховані вправи діляться на дві великі групи:

1) вправи, розвиваючі немовні процеси (загальна і дрібна моторика, координація рухів, орієнтування в просторі, регуляція м'язового тону, розвиток почуття музичного темпу, ритму, розвиток психічних процесів);

2) мовні вправи (розвиток дихання, голосу, темпу і інтонації мови, розвиток артикуляції і міміки, робота над правильною звуковимовою і формуванням фонематичного слуху. Ті чи інші завдання підбираються залежно від мовного дефекту.

На заняттях дотримуються основні педагогічні принципи: послідовність, поступове ускладнення і повторюваність матеріалу, відпрацьовується ритмічна структура слова і чітка вимова доступних за віком звуків, збагачується словник дітей. При проведенні уроків враховується самопочуття дітей, їх емоційний стан.

Регулярне проведення логоритмічних занять сприяє швидкому розвитку мови, формує позитивний емоційний настрій, вчить спілкуванню з однолітками.

Розуміючи велике значення зв'язку інтелектуального і мовного розвитку зі ступенем розвитку у дітей пальцевої моторики кистей рук, узгоджених з промовою, така технологія як «Біоенергопластика» значно сприяє оптимізації психологічної бази мовлення, корекції звуковимови, фонематичних процесів, покращує моторні можливості дитини за всіма параметрами.

Термін «біоенергопластика» складається з двох слів: «біоенергія» і «пластика». Біоенергопластика - це поєднання рухів артикуляційного апарату з рухами кисті рук. Для корекційної роботи з дітьми найбільш значущим є те, що в момент виконання артикуляційної вправи рука показує де і в якому положенні знаходиться язик, нижня щелепа або губи.

Рухи тіла, спільні рухи руки і артикуляційного апарату, якщо вони пластичні, розкуті і вільні, допомагають активізувати природний розподіл біоенергії в організмі. Це справляє надзвичайно позитивний вплив на активізацію інтелектуальної діяльності дітей, розвиває координацію рухів і дрібну моторику.

Ця технологія забезпечує довгострокове утримання інтересу дошкільнят, допомагає підвищити мотиваційну готовність дітей до занять, підтримує позитивний емоційний настрій дитини.

За даними Ястребової А.В. і Лазаренко О.І. рухи тіла, спільні рухи руки і артикуляційного апарату, якщо вони пластичні, розкуті і вільні, допомагають активізувати природний розподіл біоенергії в організмі. Це робить надзвичайно благодійний вплив на активізацію інтелектуальної діяльності дітей, розвиває координацію рухів і дрібну моторику. Починають з вправи «Пташенята», оскільки важливо навчити дитину відкривати рот - це запорука вимовляння багатьох звуків і загальної чіткості мови. Темп виконання - повільний. Рот відкритий - рахунок до п'яти. Рот закритий - рахунок до п'яти. Поступово темп виконання збільшується. Діти орієнтуються на темп, заданий логопедом, на його рахунок і зразок руху руки. Початкове положення: голова тримається прямо, підборіддя в звичайному зручному положенні, губи зімкнуті. На рахунок - один - щелепа опускається на ширину двох пальців, мова лежить вільно, кінчик у нижніх різців, губи зберігають округлу форму, зуби не оголюються. Під час тренування необхідно стежити за тим, щоб голова не нахилилася, вся увага має бути зосереджена на щелепі. Показ руки: чотири зімкнутих пальця долонею вниз, великий палець притиснутий до вказівного. Коли рот відкривається, великий палець опускається вниз, чотири пальці піднімаються вгору.

До всіх класичних артикуляційних вправам додають рух кисті. Динамічні вправи нормалізують м'язовий тонус, чіткість рухів, роблять їх точними, легкими, ритмічними:

вправу «Годинник» супроводжує стисла й опущена вниз долоня, яка рухається під рахунок вліво - вправо.

«Гойдалки» - рух долоні із зімкнутими пальцями вгору вниз.

«Прасочка» - зімкнута долоня піднята вгору, тильною стороною від себе, чотири зімкнутих пальця повільно і плавно рухаються вперед - назад і вліво - вправо.

«Футбол» - долоня стиснута в кулак, вказівний палець висунутий вперед, під рахунок кисть руки повертається вправо - вліво.

Статичні вправи сприяють розвитку м'язової сили, динамічної організації руху, допомагають дитині прийняти правильну артикуляційну і пальчикову позу:

«Усмішка»- пальчики розставлені в сторони, як промінчики сонечка. Під рахунок 1-пальчики розправляються і утримуються одночасно з посмішкою 5 сек., На рахунок 2-долоня згортається в кулак. І так далі.

«Хоботок»- долоня зібрана в дрібку, великий палець притиснутий до середнього. «Змійка»- пальці стиснуті в кулак, вказівний висунутий вперед.

«Лопаточка»- великий палець притиснутий до долоні збоку, зімкнута, розслаблена долоня опущена вниз.

«Чашечка»- пальці притиснуті один до одного, імітуючи положення «чашечки».

«Парус»- зімкнута долоня піднята вгору.

«Гірка»- зігнута долоня опущена.

Таким чином, систематична робота із застосуванням біоенергопластики сприяє залученню інтересу дітей до виконання вправ, що значно збільшує ефективність гімнастики, сприяє розвитку артикуляційної, пальчикової моторики, вдосконаленню координації рухів, розвитку пам'яті, уваги, мислення. Сильна мотивація, застосування ігрового методу на заняттях розвивають і зміцнюють м'язи артикуляційного апарату, що значно полегшує постановку і введення звуків в мовлення.

Таким чином, такі нетрадиційні методи терапії як мнемотехніка, біоенергопластика, логоритміка, не вимагаючи особливих зусиль, оптимізують процес корекції мовлення дітей логопатів і сприяють оздоровленню всього організму дитини. Ефект їх застосування залежить від компетенції педагога, вміння використовувати нові можливості, включати дієві методи в систему корекційно-розвивального процесу, створювати психофізіологічний комфорт дітям під час заняття, що передбачає «ситуацію впевненості» їх у своїх силах.

Однак слід зазначити, що застосування даних методів корекції не можна розглядати самостійними і самодостатніми, їх використання, швидше за все, служить для створення сприятливого емоційного фону, що, в кінцевому підсумку, покращує ефективність корекційного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Широких Т.Д. Вчимо вірші - розвиваємо пам'ять / Дитина в дитячому саду. 2004. №2. С.59-62.
2. Омельченко Л.В. Використання прийомів мнемотехніки у розвитку зв'язного мовлення / Логопед. 2008. №4. С.102 -115
2. Л.С. Вигодський Мислення і мова. 5-е видання, виправлене. Видавництво «Лабіринт», М. 1999 С. 352
2. Арушанова А.Г. Мова і мовне спілкування: Книга для вихователів дитячого садка. М.: Мозайка-Синтез, 1999
3. Большова, Т.В. Вчимося по казці. Розвиток мислення дошкільнят за допомогою мнемотехніки. СПб., 2005.
4. Т.Б. Полянська Використання методу мнемотехніки у навчанні розповідання дітей дошкільного віку. Навчально-методичний посібник. СПб.: ТОВ «Видавництво»Дитинство Прес «, 2010. С. 64.
5. Арушанова А.Г. Мова і мовне спілкування: Книга для вихователів дитячого саду. М.: Мозайка-Синтез, 1999
6. Ветлугіна Н.А. Методика музичного виховання в дитячому садку. - М., «пр.», 1978р.
7. Волкова Г.А. Логопедична ритміка - М., Просвітництво, 1985.
8. Гринер В.А. Логопедична ритміка для дошкільнят. - М., Учпедгиз РРФСР, 1951, с.168.
9. Гринер В.А. Логопедична ритміка для дошкільників: Посібник для працівників логопедичних установ. 2-е вид., - М., Учпедгиз, 1958.
10. Гріншпун Б.М. Дислалія. Логопедія. - М., 1989.

11. Будьонна Т.В. Логопедична гімнастика. Методичний посібник. Санкт-Петербург: «Дитинство-Прес», 2001 г.
12. Сиротюк А.Л. Корекція розвитку інтелекту дошкільнят. М.: ТЦ Сфера, 2002.

С. М. Кравченко,
вчитель-логопед дошкільного
навчального закладу (ясла-садок) № 18
«Чебурашка» комбінованого типу м. Сміла

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мовленнєвий розвиток дошкільника — складний психологічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитинної почутої мови. Він визначається мірою сформованості знань, умінь та навичок дитини і виявляється в соціальній та інтелектуальній активності у колі дорослих та однолітків. Щоб створити оптимальні умови для мовленнєвого розвитку дошкільника, педагогам слід використовувати різні форми роботи: ігри, проблемні ситуації і, звичайно заняття.

Мовленнєві заняття в системі сучасної дошкільної освіти неможливо уявити належний рівень життєвої компетенції людини без оволодіння мовленням. Видатний педагог Костянтин Ушинський зауважував, що рідне слово є основою розумового розвитку й скарбницею всіх знань. Оволодіваючи мовленням, вивчаючи мову, дитина засвоює систему знань, суспільно прийняті норми поведінки – основу її життєвої компетентності, тобто, як влучно висловилася заступник директора Інституту проблем виховання АПН України, доктор педагогічних наук Олена Кононко, «оволодіває наукою і мистецтвом жити серед інших». З огляду на це проблема розвитку мовлення дитини завжди була однією з центральних у дошкільній освіті. Нині ж провідною метою дошкільної лінгводидактики є виховання мовної особистості.

Мовленнєва компетенція – на практиці доречно користуватися мовою (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби. Це полікомпонентний утвір, що містить такі компетенції:

- лексичну (наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, їх доречне застосування, вживання засобів мовної виразності: приказки, прислів'я, фразеологізми, епітети, порівняння);

- фонетичну (, розвинений фонематичний слух, володіння інтонаційними засобами виразності);

- граматичну (практичне вживання відповідних граматичних форм рідної мови: рід, число, відмінки, час тощо) - діалогологічну (розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати та звертатися із запитаннями, вести діалог, скласти різні види розповідей, перекази).

Мовленням дитина оволодіває в процесі спілкування під час різних видів діяльності, адже всі вони тісно пов'язані з мовленням і супроводжуються ним. Але повсякденного спілкування для становлення мовленнєвої компетенції, звісно недостатньо.. Основною формою навчання дошкільнят у процесі організованої пізнавальної діяльності все ж лишається заняття. Саме на заняттях педагог систематично та послідовно формує у дітей мовленнєві уміння і навички, які закріплюються при спілкуванні дітей під час різних видів діяльності в повсякденному житті.

На заняттях з мовленнєвого спілкування діти мають не стільки засвоювати матеріал про навколишній світ, скільки вправлятися в мовленнєвій діяльності. Необхідно звертати увагу педагогів на те, що на такому занятті основну увагу варто зосереджувати на практичному засвоєнні дітьми норм рідної мови (фонетичних, лексичних, граматичних), формуванні

навичок розповідання та переказування. Чим багатше і правильніше у дитини мова, тим легше їй висловлювати свої думки, тим ширше її можливості, змістовніше та повно цінніше стосунки з однолітками і дорослими, тим активніше здійснюється її психічний розвиток.

Нормативний вік для формування правильної звуковимови - від 4 до 5 років. У цей же період зростає мовна активність, накопичується словник, подовжуються й ускладнюються мовні висловлювання, перетворюючись на розповіді, вдосконалюється їх граматичне оформлення, зростає роль мови як засобу регулювання поведінки, формується звукова культура мовлення.

Пошук ефективних методів розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку привів нас до нетрадиційних технологій, а саме використання казкотерапії.

Я у своїй роботі активно використовую казкотерапію. Тут і вироблення дикції, розвиток інтонації, емоційності, пам'яті, мислення, загальної, дрібної моторики.

Казка – це один з основних жанрів усної народно – поетичної творчості, епічний, переважно прозаїчний художній твір чарівного, авантюрного чи побутового характеру з установкою на вигадку. Завдяки казці відбувається процес пізнання навколишнього світу. Осмислюючи сюжети творчості, ми вчимося бачити самого себе в діях, думках героїв, що живуть на сторінках казки. Ми формуємо певну думку про різні типи відносин, людського характеру. Образи героїв запрошують нас взяти участь у процесі самопізнання.

Казка представляє собою потужний засіб психокорекції. Людина вчиться знаходити власні помилки у поведінці, спілкуванні, діяльності, моделювати ситуації їх зміни. Психокорекційні казки створюються для дитини, м'якого впливу на поведінку, розповідають про проблеми людини, і кожен може впізнати себе. До таких казок відносять казки складені самою дитиною і складені разом з дитиною.

Дидактичні казки розкривають зміст і важливість певних знань. У формі дидактичних казок «подаються» навчальні завдання.

Таким чином, працюючи над казкою, можна надати на дитину певний вплив. У дітей не виникає відчуття тиску. Практика показала, що казки чудово запам'ятовуються і чинять позитивний вплив.

Ігри та вправи таких занять, спрямовані на високу рухову активність, чергування станів активності і пасивності підвищують гнучкість і рухливість нервових процесів, розвивають моторику і координацію рухів, знімають фізичне і психічне напруження, збільшують працездатність дітей.

Багато вправ, що вимагають активного зорової чи слухової уваги, вслуховування в ритм музики, збільшують здатність дітей до концентрації уваги, до вміння максимально концентруватися і удосконалювати вольові якості.

У кожній мною запропонованій казці, як правило, присутні чи спеціальні вправи на тренування дихання або вправи на розслаблення з фіксацією уваги дихання. Подорож по казкам пробуджують фантазію і образне мислення, звільняють від стереотипів і шаблонів дають простір фантазії.

Таким чином, гідність і роль казок у роботі з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення незаперечні: це образність мови, її метафоричність, психологічна захищеність. Під час роботи над казкою діти збагачують свій словник, йде робота над автоматизацією поставлених звуків та ведення в самостійну мову. Тексти казок розширюють словниковий запас, допомагають вірно будувати діалоги. Використовуючи в роботі таку форму роботи з казкою як драматизація, ми сприяємо розвитку просодичної сторони мови: тембру голосу, його сили, темпу, інтонації, виразності.

Хочу уточнити, що мова - це форма спілкування між людьми, що характеризує як процес прийому, переробки і передачі інформації. Встановлено, що мова не є природженою здібністю, вона розвивається у міру формування мозку людини. Її розвиток залежить від стану шляхів і центрів головного мозку і всієї вищої нервової діяльності в цілому. Розвиток

мовної функції відбувається з народження дитини і в основному закінчується до п'яти років (в нормі).

Порушення мови мають різний характер залежно від причини, їх причини і проявляються у спотвореній вимові звуків, у порушенні ритму і темпу мови, в її загальному недорозвитку, що тягне за собою порушення всіх сторін мовлення (звуковимови, фонематичного слуху, граматичного ладу). Значення логопедії полягає в тому, що б допомогти дитині подолати мовні порушення, тим самим забезпечивши повноцінний, всебічний розвиток особистості.

До числа найважливіших завдань логопедичної роботи з дошкільниками, що мають загальне недорозвинення мови, відноситься формування у них зв'язного монологічного мовлення. Значні труднощі в оволодінні навичками зв'язного монологічного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення обумовлені недорозвиненням фонетико - фонематичного, лексичного, граматичного, недостатньою сформованістю як вимовної (звукової), так і семантичної (сислової) сторін мовлення. Наявність у дітей вторинних відхилень у розвитку провідних психічних процесів (сприйняття, пам'яті, уваги, уяви і т.д.) створює додаткові труднощі в оволодінні зв'язної монологічної промови.

Метод роботи з казкою має багатовікову історію, хоча наукове обґрунтування і цілеспрямоване використання в роботі з дітьми, зокрема в логопедії, він отримав лише близько десяти років тому. Сьогодні цей метод є одним з найбільш широко висвітлюватимуться в сучасній літературі і одним з найбільш перспективних.

Гідність і роль цього методу сьогодні в роботі з дітьми з загальним недорозвитком мовлення незаперечні: це образність мови, її метафоричність, психологічна захищеність. Під час роботи над казкою, діти збагачують словник, йде робота над автоматизацією поставлених звуків та введення їх в самостійну мову.

Отже, казка – ефективний розвиваючий, корекційний і психотерапевтичний засіб в роботі з дітьми з загальним недорозвиненням мовлення. І щоб цей засіб дав результат, треба використовувати казки в повній мірі.

Зайчик - Коська і Струмочок

(Автор казки А.Грибачев)

Вступна частина

Логопед. Сьогодні ми з вами відправимось в казку, в ній розповідатиметься про воду. Давайте пригадаємо, що ми знаємо про воду.

Логопед. Яка буває вода?

Діти. Холодна, тепла, свіжа, рідка, прозора, чиста, брудна, ...

Логопед. А буває вода тверда? Коли таке трапляється?

Діти. Коли вода замерзає, перетворюється в сніг, лід, град.

Логопед. Буває вода легшою за повітря? Коли?

Діти. Коли вода випаровується, тоді перетворюється в пару, туман, хмарки.

Логопед. Де вода зустрічається в природі?

Діти. У річці, морі, ...

Логопед. У нашій залі є струмочок. Давайте знайдемо його початок. Звідки у джерельця вода?

Діти. Вона витікає з-під землі.

Логопед. А тепер подивимося, де закінчує струмочок свій шлях.

Діти. Він втікає у річку, або озеро.

Логопед. Ось ми і дійшли до початку казки. Для подорожі в казці нам необхідна особлива сила. Цю силу нам дасть чарівний струмочок.

Вхід у казку

Логопед включає музику з журчанням води, діти навшпиньках йдуть по «струмочку»(блакитна стрічка), вслуховуються в журчання і «наповнюються чарівною силою».

Потім сідають на п'ятки в позу розслаблення.

Логопед. Наповнились чарівною силою? Готові до казочки?

Казка

Живе у нашому лісі Зайчик - шкіра сіренька, вуха довгі. Цілими днями бігає він по лісу, косить очима в різні сторони, все на світі хоче пізнати.

Слайд 1.

Вправа 1. Гімнастика для очей.

Діти виконують рухи очима: а) вправо-вліво; б) вгору-вниз.

Рухи виконуються дуже повільно і плавно. Голова зовсім нерухома, працюють тільки очі.

Слайд 2.

Біг якимось Зайчик по лісу і зустрів білочку?

- Ти хто така?

- Я білка

- А я Зайчик. Пішли десь щось пошукаємо, узнаємо щось у когось.

- Ніколи мені, відповідає білка. – До зими я готуюсь.

Вправа 2. Горішки

Логопед. Як білка готується до зими?

Діти. Заготовляє насіння, гриби, ягідки, горішки.

Логопед роздає кожній дитині по одному грецькому горіху.

Діти утримують грецький горіх по черзі між різними пальчиками (вказівним і середнім, середнім та безіменним, безіменним та мізинцем) спочатку однією, а потім другою рукою

Діти утримують долоню на стегні і перекочують грецький горіх по пальцям руки. Потім повторюють іншою рукою.

Діти крутять горіх між долоньками, поступово збільшуючи натиск і швидкість виконання.

Логопед. Що відчувають ваші долоньки і пальчики? Давайте трішечки охолодимо руки, подмухаємо на них.

Вправа 3. Прохолода

Діти плавно і довго дмухають на руки через злегка витягнуті губи трубочкою, відчуваючи прохолоду повітря.

Логопед. А тепер покупаємо наші ручки у прохолодному струмочку, заспіваємо пісеньку водички: с-с-с-с-с-с-с-с.

Слайд 3.

Біжить Зайчик далі. Бачить – дупло на дереві, а з нього хтось виглядає.

- Ти хто? – запитує Зайчик.

- Я пугач Сьомка. У-ху! У-ху! Вдень сплю, а вночі зайців ловлю.

Вправа 4. Страх

Один із дітей виконує роль пугача, інші – роль зайців. «Зайці»стрибають, танцюють. Як тільки почують ухання «пугача», «зайці»завмирають на місці і зображують переляк. Рот відкритий, очі округлені, брови підняті, напружені руки, плечі, шия, «зкручуються»від страху.

Після закінчення вправи діти стоячи розслаблюються, відпускають страх і напругу.

Вправа 5. Пугач

Діти підставляють долоні дудкою до рота і в заданому ритмі «кухають»: -у-ху,у-ху...

Увага концентрується на м'язах живота, які втягуються всередину у кінці видиху.

Слайд 4.

Біг, біг Зайчик лісом, раптом Джерельце, а з нього струмочок тече.

- Ти хто? – запитує Зайчик.
- Я – Джерельце. Хочу подорожувати, побачити нові краї.
- Чудово, - зрадів Зайчик - Коська. – Побігли навперегони.
- Побігли, погодилося Джерельце.

Біжить Коська, стрибає через горбочки і пеньочки. Джерельце уже струмочком стало. Біжить струмочок, вигинається, і все ж попереду зайця.

Вправа 6. Струмочок

Діти беруться за руки і під музику ланцюжком біжать по залу, долаючи різні перешкоди: пробігають під мостом (обручем), забігають на гірку (сходинки), збігають з гірки, перебігають через дорогу (стрічка з картону), забігають за гірку (за завіскою), вибігають.

Після вправи діти сідають на п'яточки, розслаблюються, заспокоюють дихання і відповідають на запитання логопеда.

Логопед. Коли на вашому шляху зустрічався міст, що ви робили?

Діти. Ми пробігли під мостом. (Аналогічні питання логопед задає стосовно інших перешкод).

Прибігли Струмочок і Зайчик до берега річки, а там багато струмочків вливаються в один.

Слайд 5.

- Пропало тепер Джерельце! З'їсть його велика річка, - занепокоївся Коська. – Ей, Джерельце, ти де?

- Я тут, відповіло Джерельце з річки. – Я тепер з іншими джерельцями разом. Так веселіше. Доганяй швидше!

Вправа 7. Джерельце і річка.

Всі діти – «джерельця». Вони танцюють з стрічками. Як тільки музика зупинилася, діти беруться за руки і утворюють коло («джерельця»зливаються у одну «річку»).

Логопед робить спроби роз'єднати, розчепити руки дітей, але нічого не виходить: діти міцно тримаються за руки. Після цього логопед звертає увагу дітей на те, що всі вони разом сильні, річка у них вийшла могутня. І повноводна.

Знову включається музика, і «річка»розпадається на окремі «джерельця».

Логопед. Тепер роз'єднайте свої руки, нехай вони вільно звисають.

При об'єднанні в річку ведучий запитує у дітей: «Які у вас зараз руки, напружені чи розслаблені, м'які чи тверді?»

Слайд 6.

Весь день і цілу ніч бігав лісом Заєць. Нарешті настав ранок.

Дивиться Коська по сторонам, а Джерельця ніде не має.

- Ей, Джерельце, ти де?

- А я тут! Подивися вгору, - відізналося Джерельце.

Підняв Коська очі і бачить - в небі хмаринка погойдується.

- Як ти туди потрапив? – здивувався Коська.

Вправа 8. Подив

Логопед виконує роль «джерельця». Діти, по черзі звертаються до логопеда, запитуючи: «Як ти сюди потрапив?»

- Вночі я став туманом , а вранці мене сонечко пригріло - я в хмаринку обернувся.

Вправа 9. Хмаринка

Логопед. Як рухається хмаринка, швидко чи повільно? Плавна чи різка? Напружено чи розслаблено? Вільно, легко чи важко, грубо?

Ось і ви зараз будете рухатися як хмаринка: легко, плавно, вільно і м'яко.

Логопед з асистентом тримають над головами дітей простирadlo білої тюлі і рухається то вправо, то вліво, то вгору, то вниз. Діти плавно рухаються вслід за рухами тканини:

присідають, якщо тканина опускається дуже низько, тягнуться пальчиками вгору, якщо тканина високо підіймається.

Наступила осінь. У лісі пішов дощ. Сховався Зайчик. Чує – щось шумить.

Слайд 7.

- Ей, хто там? – кричить Коська.

- Це я, Джерельце, знову перетворився. Із струмочка в річку перетворився, із річки в туман, із туману в хмаринку. Потім вгорі похолодало, я дощиком став і знову на землю упав. Скоро дощі перестануть йти, зима прийде, і ми знову зустрінємось.

Так і трапилось. Наступила зима. Зайчик до зими колір змінив, із сірого білим став, а Джерельце із хмаринки тепер уже снігом повернувся і до весни в намет (купа снігу) перетворився.

Вправа 10. Сніговий намет і сонечко

Одна дитина – «сонечко», інші перетворюються в «сніговий намет» і завмирають у статичній позі. «Сонечко» розглядає «сніговий намет», порівнює їх з знайомими об'єктами. Логопед запитує дітей, в кого чи в що вони перетворилися. Потім «сонечко» м'якими і ніжними дотиками допомагає «наметам» розтанути.

«Розтанувши намети» лягають на підлогу, «Розтікають» по підлозі, розслаблюються і слухають відчуття у тілі.

Підсумкова бесіда

Логопед. Казка скінчилася. Давайте пригадаємо всі перетворення і зміни Джерельця і назовемо їх.

Діти по черзі розповідають про перетворення Джерельця (Спочатку Джерельце перетворився в струмочок. Потім він став річкою. Потім Джерельце піднявся вгору і перетворився у хмаринку. Із хмаринки Джерельце випав на землю дощем. Взимку Джерельце став снігом).

- Вам легко було? Що вам більше всього сподобалось?

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови. – К.: Вища шк., 2007.
2. Гавриш Н. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. – Луганськ, 2004.
3. Лютова Е., Моница Г. Тренінг ефективного взаємодія з дитиною. – СПб.; М., 2000.
4. Шорохова О.А. Играем в сказку: Сказкотерапия и занятия по развитию связной речи дошкольников. – М.: ТЦ Сфера, 2008 – 208с.
5. Казка як засіб розвитку словесної творчості/ А.Пасічник, В.Белова// Дошкільне виховання. – 2009. – №10. – С. 11-13.
7. Чистякова М.И. Психогимнастика. – М., 1990.
8. Розвиваємо мовлення. Дидактичні матеріали / Упоряд. Н.С.Клунська. – Х., 2007.
9. Формування життєвої компетентності дітей дошкільного віку. – Донецьк: ППО, 2005.
10. Конспекты комплексных занятий по сказкам с детьми 2-3 лет.—СПб.: Паритет, 2006.—80 с.
11. Конспекты комплексных занятий по сказкам с детьми 3-4 лет.— СПб.: Паритет, 2006.—112 с.
12. Конспекты комплексных занятий по сказкам с детьми 4—5 лет.— СПб.: Паритет, 2007.—112 с.
13. Тренинг по сказкотерапии. – СПб.: Речь, 2004. – 254с.

ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

В даній статті розкрито суть та значення діалогу як засобу формування мовленнєвої компетентності дошкільників, а також визначено методи та прийоми формування діалогічного мовлення дітей в умовах сучасного дошкільного навчального закладу.

У лінгвістиці існують терміни, пов'язані із взаємодією, стосунками між людьми за допомогою мовлення — це спілкування, або комунікація, та діалогічне мовлення. Якщо спілкування як контакт між людьми, що забезпечує соціальну перцепцію, інтерактивний, інформаційний, афективно-оцінний обмін може відбуватися на вербальному та невербальному рівнях, то, застосовуючи термін «діалогічне мовлення», насамперед маємо на увазі певну форму мовлення.

Діалог як форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками-висловлюваннями, по суті, є чергуванням слухання й промовляння здебільшого невеликих, неповних речень простої будови, якими обмінюються співрозмовники. Враховуючи, що діалогічне мовлення впливає на дитину з перших хвилин її життя, і визнаючи його важливість для розвитку особистості, педагоги й батьки прагнуть до формування діалогічної компетентності. Базовий компонент дошкільної освіти так визначає зміст діалогічної компетенції: дитина вільно вступає в розмову з іншими дітьми, а також дорослими (як знайомими, так і незнайомими), підтримує запропонований діалог відповідно до теми або не втручається в розмову; відповідає на запитання за змістом картини, художніх творів; виконує словесні доручення, звітує про їх виконання? Отже, завданнями розвитку діалогічного мовлення у програмі «Витоки мовленнєвого розвитку» передбачається навчити дітей: а) відповідати на запитання і звертатися до інших із запитаннями; б) підтримувати розмову, продовжувати її відповідно до ситуації спілкування; в) виявляти ініціативу в розмові з дорослими та дітьми; г) будувати діалог на запропоновану тему.

Розвиток діалогічного мовлення дітей дошкільного віку відбувається за умов створення активного мовленнєвого середовища, під час взаємодії з тими, хто їх оточує, паралельно в кількох системах: «дитина - дитина», «дитина — дорослий», «дитина — одноліток». Дослідники зазначають, що зміст і форма діалогічного мовлення у спілкуванні дитини з однолітками й дорослими істотно відрізняються (Л. Галігузова, Т. Пироженко, Є. Смирнова, Т. Юртайкіна). Так, діалоги в системі «дитина — дитина» характеризуються більш повним та активним застосуванням різноманітних мовленнєвих засобів, зрозумілістю, зв'язністю, правильністю порівняно з діалогами в системі «дитина — дорослий». Під час розмови з дорослим дитина не прагне, щоб її зрозуміли — дорослий розуміє дитину в будь-якій ситуації. Інша справа — одноліток. Він не намагається правильно зрозуміти незрозуміле, він вимагає, щоб висловлювання було чітким і ясним. Потреба у спілкуванні з іншими дітьми спонукає малюка до мовленнєвої активності.

До основних форм діалогічного мовлення, яких навчають дошкільників, належать розмова, бесіда та полілог.

Одним із методів формування діалогічного мовлення у повсякденному житті й водночас універсальною формою мовленнєвого спілкування є розмова педагога з дітьми (імпровізований діалог).

Педагог упродовж дня постійно спілкується з дітьми, організовує з ними розмову з будь-якого приводу. Для виникнення розмови необхідна довірлива, спокійна атмосфера у групі, повага з боку дорослих до особистості дитини, її інтересів, нахилів, настрою. Розмова повинна відбуватись у невимушеній, вільній, партнерській формі обміну репліками,

запитаннями, поясненнями, вказівками, оцінками тощо. Тематика, тривалість, зміст розмови визначаються ситуацією, педагогічними завданнями, бажанням дітей чи дорослих. Розмови можуть бути колективними та індивідуальними. Якщо в молодшому віці коло розмов обмежується тим, що безпосередньо оточує дітей — іграшки, сім'я, вулиця, стосунки з товаришами, то з віком тематика розмов поступово розширюється за рахунок нових знань, досвіду, якого діти набувають за допомогою різноманітних інформаційних засобів. У старшому дошкільному віці тематика розмов яскраво висвітлює інтереси та запити дітей: спорт, мультфільми, життя тварин, казкові сюжети тощо.

Упродовж дня виникає потреба у розмовах не лише між педагогом і дітьми, а й між самими дітьми. Під час спільної діяльності виникає потреба в поясненні, обговоренні, узгодженні, оцінці дій, висловлюванні власного ставлення. Незалежно від змісту діяльності виникає контакт між дітьми, вони обмінюються думками, задумами, домовляються про послідовність дій, узгоджують свої дії з іншими учасниками, сперечаються, наполягають, прагнуть переконати, підкоряються та ін. Завдання дорослого — всебічно стимулювати, схвалювати, підтримувати ініціативу, активність дитини у спілкуванні, переконливо доводити залежність її успіху в спільній діяльності від уміння домовлятися, переконувати, від володіння діалогічними вміннями. Величезний потенціал щодо спілкування, розвитку діалогічного мовлення містить гра, яку О. Запорожець слушно назвав справжньою соціальною практикою дошкільника. Під час гри діти перебувають, по-перше, в ігрових стосунках, по-друге, в реальних, які передбачають, крім того, й діалогічне спілкування.

Науковці і вихователі зазначають, що останнім часом із різних психологічних, педагогічних та соціальних причин діти нерідко замінують ігрові стосунки простим маніпулюванням іграшками, яке не потребує змістовного спілкування. Отже, завдання педагога — допомогти дітям установити ігрову взаємодію, наповнити її цікавим змістом для дітей, спонукати до обміну репліками, тобто до діалогу. Ефективним засобом формування діалогічного мовлення, засвоєння правил мовленнєвого етикету є прийом словесних доручень. Доручення можуть спонукати дитину до спілкування з однолітками й дорослими. Головне — допомогти дитині усвідомити спосіб мовленнєвої дії, тобто привчити дітей виражати словами свої дії. Для цього вихователю потрібно дати зразок виконання доручення: «Марійко, підійди, будь ласка, до Світлани Миколаївни і попроси її винести кошик з іграшками на вулицю. До неї звернешся так: «Світлано Миколаївно, винесіть, будь ласка, кошик з іграшками на вулицю». Можна замість зразка запропонувати дитині проговорити з вихователем очікувані мовленнєві дії: «Коли ти підйдеш до неї, як ти скажеш? Якщо вона відповість тобі, що... Що ти тоді скажеш?». Поступово потреба у зразку відпадає, і дитина самостійно обирає потрібну для виконання доручення мовленнєву форму.

Не менш значущим моментом у застосуванні цього прийому є так зване звітування дитини про виконання доручення. Вихователь, демонструючи щире зацікавлення, пропонує розповісти, як усе відбувалося, в особах відтворити діалог: «Марійко, розкажи, як ти поговорила зі Світланою Миколаївною. Коли ти підійшла, що вона робила? Що ти їй сказала? А вона як відповіла? От бачиш, як важливо ввічливо попросити. Ти молодець! Дякую».

Розвиткові діалогічного мовлення сприяє також прийом створення спеціальних мовленнєвих ситуацій. Вони спрямовані на розвиток уміння домовлятися, запитувати співрозмовника, дотримуватися правил мовленнєвого етикету, виказувати співчуття, доводити свою позицію. Для застосування цього прийому можна використовувати наочність, наприклад спеціально дібрані сюжетні картини або серію картин. Дитині пропонують програти віртуальний діалог між персонажами, зображеними на картині.

Інший варіант — відтворення реальної ситуації, в якій дитині запропоновано зайняти певну позицію. Спочатку педагог із вихованцями обговорюють сюжет, наприклад: черговий у бюро знахідок веде телефонну розмову з людиною, яка загубила якусь річ; директор школи приймає до школи учня, розпитує його та батьків; черговий міліціонер розмовляє з дитиною, яка загубилася на базарі; діти знайомляться з новенькою дівчинкою, яка прийшла до

дитячого садка; господиня по телефону запрошує до себе на гостини тощо. Потім педагог допомагає малюку створити образ: наприклад, вдягти шапку міліціонера або кра-ватку директора школи, фартух господині; підготувати необхідні атрибути: телефон для зв'язку, журнал для запису, рупор для об'яви. Під час розігрування мовленнєвої ситуації, якщо дитина не може самостійно виконати завдання, вихователь допомагає навідними запитаннями, вказівками, пропонує власні варіанти як зразок дії. Розглянемо приклад керівництва вихователем мовленнєвими діями дитини у спеціально організованій ситуації «Бюро знахідок». Педагог розподіляє ролі матері, доньки та чергового у бюро між трьома дітьми; вводить дітей у ситуацію — донька забула ляльку на лавці в парку. Мати телефонує в бюро. Черговий уточнює прикмети іграшки. Потім пропонує дітям розіграти діалоги мати — донька, мати - черговий. Вихователь допомагає дітям побудувати запитання (слова вихователя виділені).

Вихователь: Прийшла донечка додому, сумує. А мати її запитує.

Мати: Чому ти така... сумна? Що трапилося?

Донька: У парку... я загубила свою ляльку.

Мати: Що ж нам... тепер робити? Ти можеш пригадати, яка вона була?

Донька: Так. Може, зателефонувати в бюро знахідок?

Мати: Це бюро знахідок? Ви не знаходили нашу ляльку?

Черговий: Де ви її... загубили?

Мати: Моя донька говорить, що в парку, на лавці.

Черговий: Розкажіть, яка вона, якого кольору її волосся, сукня.

Донька: У неї світле волосся, червона сукня, а ще вона має черевички.

Основним методом розвитку діалогічного мовлення у дітей дошкільного віку на заняттях є бесіда. У роботі з дошкільниками бесіда може використовуватись як спеціальний словесний метод навчання, який визначає зміст заняття з дітьми, наприклад вступна бесіда, пояснювальна, узагальнювальна, бесіда-супровід будь-якої діяльності тощо. Бесіда як Метод навчання потребує зосередження на певній темі розмови, передбачає достатній рівень знань про те, що має обговорюватися. Отже, бесіда використовується на занятті разом з іншими методами (розглядання картинки, художнє читання, розповідь), і вимагає ретельної підготовки як від дітей, так і від вихователя.

На важливості бесіди для інтелектуального, морального, духовного розвитку дітей наголошували корифеї вітчизняної педагогіки К. Ушинський, Є. Тихєєва, С. Русова. Методику проведення бесід з дітьми дошкільного віку пізніше вдосконалювали О. Радіна, Є. Фльорина, А. Богуш, Е. Короткова. Вони звертали увагу на актуалізацію не лише мовленнєвого аспекту, а й на необхідність створення особливої духовно-естетичної атмосфери, яка забезпечувала б виховний вплив бесіди. Науковці зазначають, що цінність бесіди виявляється в систематизації, уточненні, впорядкуванні дитячих уявлень, збагаченні їхнього досвіду. Під час бесіди діти навчаються логічно мислити, швидко пригадувати, аналізувати, порівнювати, висловлювати судження, робити висновки, формулювати та обстоювати власні думки. Діалог, що виникає між дитиною й педагогом під час бесіди, сприяє формуванню вміння слухати та розуміти співрозмовника, правильно відповідати та висловлювати власні думки, з повагою ставитися до думки іншого, не змінювати тему обговорення, стримувати своє бажання висловитися тоді, коли висловлюється інша дитина. Усе це виховує культуру діалогу.

В. Яшина зауважує, що мовленнєва діяльність дитини під час бесіди відрізняється від звичайної розмови з її довільністю висловлювань, передусім внутрішнім програмуванням, плануванням свого висловлювання. Активізується, уточнюється та збагачується лексичний запас дітей.

Велике значення має тематика бесід з дітьми, яка відрізнялася залежно від історичного періоду: від спрощення тем, наближення до дитини тих явищ, про які йтиметься в бесіді (наприкінці XIX ст. до широкого спектра тем про суспільне життя, працю, техніку, природу, побут у сучасній методиці). Вимоги щодо тематики бесід із дітьми можна коротко

сформулювати так: змістом бесід мають бути явища, добре знайомі дітям, але які потребують додаткових пояснень, міркувань.

У дошкільній лінгводидактиці бесіди класифікують за таким принципом: за картиною чи змістом художнього твору, які використовують на занятті; залежно від мети і методу (вступна, супроводжувальна, заключна, узагальнювальна бесіди); відповідно до змісту (пізнавальна та етична бесіди).

Основною в дошкільному закладі є узагальнювальна бесіда, метою якої є систематизація, узагальнення, уточнення та розширення знань і досвіду дітей з певної теми. Бесіда здебільшого відбувається у формі чергування запитань і відповідей. Логічна структура бесіди залежить від теми, змісту, віку дитини і охоплює такі елементи, як початок, основна та прикінцева частини.

На початку бесіди вихователь намагається активізувати увагу й мислення дітей, викликати в їхній уяві живі, яскраві образи, пов'язані з темою бесіди, створити потрібний емоційний настрій, націлити малюків на обговорення низки питань.

Почати бесіду можна по-різному — зі згадування, звернення до досвіду дітей, із розповіді, розгляду картини, іграшки, предмета, проблемного запитання, загадки, читання вірша з теми бесіди. Наприклад, бесіду на тему «Подарунок» можна розпочати із запитання, яке зосередить увагу дітей на значенні ключового слова «подарунок»: «Чи чули ви коли-небудь слово подарунок? У яких випадках? Як ви пояснили б людині з іншої планети, що таке подарунок? Чи може яка-небудь річ стати подарунком? За яких умов?».

Основна частина бесіди може складатися з кількох логічно завершених етапів: розглядання картини, художнє читання тексту, обговорення елементів продуктивної діяльності дітей, кожний з яких має закінчуватися узагальненням педагога щодо основних позицій, думок, що були висловлені. Зміст бесіди, чергування методів та прийомів націлені на постійну мобілізацію уваги, пам'яті, активізацію мислення та мовлення малюків.

Успіх і педагогічна результативність бесід багато в чому залежать від методично грамотного добору запитань. Усі запитання можна поділити на такі групи: залежно від характеру розумових завдань (репродуктивні, які потребують простої констатації фактів, та евристичні, або пошукові, проблемні, спрямовані на встановлення зв'язків між предметами і явищами); залежно від ролі й місця в бесіді (основні, які вихователь готує, та допоміжні, що постають під час заняття).

Часто вихователі відчують труднощі у доборі та формулюванні запитань, що можна пояснити, з одного боку, невірою в інтелектуальні можливості дітей, адже педагоги прагнуть запитувати лише про те, що, на їхню думку, діти добре знають. Водночас вихователі свідомо спрощують запитання, повторюють їх, намагаючись забезпечити рівний, «бездоганний» перебіг заняття — жодної паузи, жодного збою: запитання-відповідь, наступне запитання-відповідь. Такий обмін репліками важко визначити як бесіду. Ось перелік типових запитань до узагальнювальної бесіди про зимову природу: «Яка нині пора року? Які ознаки зими ви знаєте? Яка погода найчастіше буває взимку? Назвіть птахів, які залишаються зимувати. Як живуть звірі у лісі?». Такі запитання мало активізують мислення й мовлення дітей, викликаючи у них нудьгу, малюки відповідають на запитання автоматично, не замислюючись. Чим старшими стають діти, тим більшого значення набувають пошукові запитання і завдання. Причому запитання доцільно поєднувати із творчими завданнями. Наприклад, вихователь пропонує дітям пригадати три зимові місяці і намалювати, яким буває сніг (погода, сонце, небо) на початку зими, серед лютих зимових холодів та перед настанням весни. Свої малюнки діти, обговорюють у підгрупах, коментуючи та пояснюючи їх. Бесіда стає дійсно корисною, природною, невимушеною, привчає Дітей прислухатися до думок інших, брати участь у розмові.

Є. Тихеева у праці «Розвиток мовлення дітей» визначила такі вимоги щодо керівництва розумовою й мовленнєвою активністю дітей під час бесіди: не зловживати запитаннями і не вимагати від них повних відповідей, вести бесіду природно, спонукати дітей до запитань, заохочувати до оцінки висловлюваних думок та їх словесного викладу всіма дітьми, не

давати малюкам можливість відхилитися від основної теми бесіди, непомітно підводити їх до кінцевих висновків.

Отже, які б методи не застосовував педагог в основній частині бесіди, він має пам'ятати - бесіда в жодному разі не повинна переслідувати мету словесного нагородження знань у дітей, її головне завдання - систематизація, впорядкування знань, набутих дитиною раніше, розширення кола знань способом спільного обговорення.

У бесіді використовують такий прийом, як вказівки, що визначають порядок, правила, послідовність висловлювань та привертають увагу дітей до основних аспектів.

Важливим прийомом систематизації та уточнення знань є узагальнення, яке робить педагог, його власна оцінка фактів, явищ. Узагальнення має бути коротким і водночас містити найголовніші аргументи.

Педагог має тактовно оцінювати дитячі думки, висловлювання. Пам'ятаючи про величезну силу педагогічного авторитету, важливо навчитися не нав'язувати дітям власну думку, надавати їм можливість зробити самостійний вибір. Особливо це стосується ситуацій, які допускають різні варіанти відповідей: «Цікаву думку висловив Дмитрик. Це його позиція. На мою думку... Але кожен може визначити сам, з ким він може погодитися?. У разі, коли дитина висловлює помилкову думку, педагог може запропонувати уточнити цей факт, звернувшись до довідника, енциклопедії, словника тощо, а також формувати в дітей: по-перше, ставлення до помилок як невід'ємного елемента будь-якого творчого процесу; по-друге, спрямовувати дітей на пошукову діяльність, перехід від незнання до знання.

Скеруюючи бесіду вихователь має враховувати індивідуальні особливості дітей, намагатись об'єднати бесідою всіх дітей, визначивши для кожного посилене завдання. Не можна силоміць вимагати від дитини відповіді, краще дати їй можливість вислухати інших, стати на чийсь позицію, погодитися з висловленою думкою чи, навпаки заперечити. Бездумне промовляння, яким дехто з педагогів замінює поняття «мовленнєва активність», краще замінити на уважне слухання, ознакою якого є зацікавлений погляд дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арушанова А. Організація діалогічного спілкування дошкільнят з однолітками / А.Арушанова // Дошкільнє виховання. – 2001. - №5
2. Богуш А.М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / А.М. Богуш. – К.: УЗМН, 1997.
3. Гончаренко А. Яким бути мовленнєвому заняттю? А. Гончаренко. // Дошкільнє виховання, 2006. - №9.
5. Кожевникова Т. Мовленнєвий розвиток дошкільнят /Т.Кожевникова // Дошкільнє виховання, 2004. – № 12.
6. Тихеева Е.И. Развитие речи детей / Е.И.Тихеева – М.: Просвещение, 1981.

В. О. Макушенко,
учитель-логопед Смілянської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів №1 Смілянської міської ради

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В роботі розглядається актуальність використання ігрових технологій в роботі логопеда з дітьми молодшого шкільного віку. Крім цього наводяться приклади дидактичних ігор, спрямованих на збагачення активного словника учнів початкової школи.

«Гра робить з дитиною те, що вода з камінчиками»

Софія Русова

Упродовж життя людина грає ту чи іншу соціальну роль, що відведена їй у суспільстві. У дитячі роки гра є основним видом діяльності людини. За її допомогою діти пізнають світ. Без гри дітям жити нудно, нецікаво. В грі діти і підлітки перевіряють свою силу і спритність, у них виникає бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути чогось прекрасного. Гра дарує щохвилинну радість, емоційне задоволення, а ще – спрямована в майбутнє, бо під час гри у дітей формуються й закріплюються властивості, вміння, здібності, необхідні їм для виконання соціальних, професійних, творчих функцій у майбутньому.

Потрапляючи до школи після дитячого садка, дитина зустрічається з іншим видом діяльності – навчанням. Але гра залишається важливим засобом не лише відпочинку, а й творчого пізнання життя. Ігрова позиція – могутній засіб виховного впливу на дітей [5].

У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджувалися, самотійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються. До активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні. Гра – одна з найважливіших сфер у життєдіяльності дитини, засіб її повноцінного розумового розвитку. М. Стельмахович зазначав: «Гра вчить зосереджувати зусилля, керувати собою, бути точним, додержувати правил поведінки, діяти з урахуванням вимог колективу».

Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання на уроках, справедливо вбачає в них можливість ефективної взаємодії педагога та учнів, продуктивної форми їх спілкування з наявними елементами змагання, безпосередності, природного інтересу. Так А. Макаренко називав гру усвідомленою діяльністю, а радість гри – «радістю творчою», «радістю перемоги». А у В. Сухомлинського читаємо: «У грі розкривається перед дітьми світ, творчі можливості особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного дитячого розвитку».

У світовій педагогіці гра розглядається як будь-яке змагання або змагання між граючими, дії яких обмежені певними умовами (правилами) та спрямовані на досягнення певної мети (виграш, перемога, приз тощо). Але гра, будучи розвагою, відпочинком, здатна перерости в навчання, у творчість, у терапію, у модель типу людських відносин і проявів у праці [4].

Гру як метод навчання, передачі досвіду старших поколінь молодшим люди використовували з давніх-давен. Широке застосування гра знаходить у народній педагогіці, у дошкільних і позашкільних установах. На відміну від ігор взагалі, педагогічна гра має істотну ознаку – чітко поставлену мету навчання й відповідні їй педагогічні результати, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю. Ігрова форма занять створюється на уроках за допомогою ігрових прийомів і ситуацій.

Підсумовуючи сказане можна зробити висновок, що ігрові технології є незамінними в навчанні молодших школярів, зокрема і в корекційній роботі логопеда.

Для того, щоб застосувати на уроках ігрові технології, треба адаптувати поурочні плани в такий спосіб [1]:

- дидактичну мету сформулювати перед учнями у формі ігрового завдання;
- здійснення навчальної діяльності учнів спланувати за правилами гри;
- навчальний матеріал використовувати в якості ігрового засобу;
- у навчальну діяльність ввести елемент змагання, що переводить дидактичне завдання в ігрове;
- успішне виконання дидактичного завдання пов'язати з ігровим результатом.

Дидактичні ігри спрямовані на вирішення конкретних завдань навчання і виховання. Вони мають свою структуру: ігровий задум, мету, ігрове завдання, ігрові дії. Слід зазначити, що у грі немає джерела знань в особі вчителя. Процес навчання розвивається мовою дій. При цьому в результаті активних контактів один з одним вчать і вчаться усі учасники гри. У своїй педагогічній діяльності я намагаюсь так організувати ігрову діяльність, щоб ігрове навчання було ненав'язливим, а гра щоб була добровільною й бажаною [6].

При застосуванні ігрових технологій найперше, на що звертаю увагу, – на форму пропозиції гри учням. Головне завдання у пропозиції гри полягає в порушенні інтересу до неї, у такій постановці питання, коли збігаються цілі виховання й бажання дитини. Тому для зацікавлення учнів дидактичною грою коротко й точно, безпосередньо перед її початком, пояснюю саму гру: оголошую назву гри, розповідаю її зміст і правила, у тому числі перераховую та демонструю засоби для гри. Один з відповідальних моментів у дитячих іграх – розподіл ролей. Ролі розподіляю по-різному, але НЕ враховую при цьому стать дитини, її вік, фізичні особливості. Іноді призначаю на роль сама, або доручаю розподілити ролі капітанам команд, або пропоную добровільне прийняття ролі дитиною за її бажанням, або дозволяю дотримуватися черговості виконання ролей у грі. При розподілі ролей намагаюсь робити так, щоби роль допомагала неавторитетним зміцнити авторитет, неактивним – виявити активність, недисциплінованим – стати організованими, дітям, які чимось себе скомпрометували, повернути загублений авторитет, новачкам і дітям, які цураються дитячого колективу, – виявити себе, здружитися з усіма.

При організації гри дотримуюсь принципів [3]:

- відсутність примусу будь-якої форми при залученні дітей у гру;
- принцип розвитку ігрової динаміки;
- принцип підтримування ігрової атмосфери (підтримка реальних почуттів дітей);
- принцип взаємозв'язку ігрової та неігрової діяльності;
- принципи переходу від найпростіших ігор до складних ігрових форм.

Гра – найважливіший вид діяльності дитини. Саме вона сприяє підвищенню пізнавальної активності. В логопедичній роботі роль ігрових завдань дуже важлива, адже вони сприяють:

- а) розвитку у дітей рівноваги, уваги, уваги, пам'яті, мовлення, мислення, кмітливості, спостережливості;
- в) свідомому вживанню узагальнюючих актів;
- в) вживанню складних синтаксичних конструкцій;
- г) проведенню занять цікаво;
- д) активній увазі до мови.

Ігрові завдання можна використовувати для проведення індивідуальної роботи та для групової роботи з учнями початкової школи. Наведемо зразки мовних ігор, які можна проводити під час вивчення лексичних тем „Овочі і фрукти”, „Птахи”, „Комахи”, „Тварини”, „Квіти” [1; 2; 4; 5; 6].

1. Імітаційна гра „Овочевий магазин”.

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати логопедам, учителям молодших класів, вихователям ГПД і ДНЗ для формування граматичних категорій і різних синтаксичних конструкцій на лексичному матеріалі «Овочі та фрукти».

Дидактичне завдання: вчити описувати предмет, який треба купити, бути ввічливим.

Ігровий матеріал: картки із зображенням овочів і фруктів.

Ігрові правила: Учень-продавець продає овочі та фрукти, учень-покупець купує овочі та фрукти, описуючи іншим дітям товар, який він купує у магазині.

Хід гри: До початку гри влаштовують вітрину з товарами (картками із зображенням товару). Вибирають учня-продавця. Той, хто піде до магазину і купить там щось, не показує іншим учням, а просить за описом відгадати куплену річ. Купівля відбудеться лише тоді, коли покупець правильно опише малюнок на картці. Гра продовжується, поки у магазині не розкуплять усі товари.

2. Гра „Зміни слово”.

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати для формування і закріплення пестливих слів, а також для розвитку умінь утворювати прикметники від іменників.

Дидактичне завдання: навчити утворювати різні форми слів.

Ігровий матеріал: картинки із зображенням овочів та фруктів, жетони для відзначення правильних відповідей.

Хід гри. Варіант I. Діти об'єднуються у пари. Вчитель-логопед задає запитання. Яка пара швидше відповість, та й отримує жетон. Переможе пара, у якої буде найбільше жетонів.

Запитання:

1. Як можна лагідно назвати яблуню (яблунька), сливу (сливка), картоплю (картопелька), огірок (огірочок), вишню (вишенька), яблуню (яблунька), буряк (бурячок), капусту (капустинка), часник (часничок).

2. Що можна приготувати з овочів? (Салат, пюре, сік)

3. Як ми називаємо пюре з картоплі? (Картопляне)

4. Як називається варення з яблук? (Яблучне) Як називається варення з груш? (Грушове) Як називається варення зі слив? (Слинове) Як називається варення з абрикосів? (Абрикосове)

5. Сік з моркви? (Морквяний) Сік з помідорів? (Томатний) Сік з слив (Сливовий) Сік з яблук? (Яблучний) Сік з буряка? (Буряковий) Сік з персиків? (Персиковий) Сік з апельсин? (Апельсиновий)

Варіант II. Вчитель-логопед пропонує учням розглянути картинки та назвати, що на них намальовано, – тільки називати треба лагідно.

3. Гра „Якої форми овочі?”

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати при повторенні лексичної теми «Овочі».

Дидактичне завдання: вчити учнів описувати предмет, розвивати кмітливість, допитливість.

Ігровий матеріал: комплекти карток із зображенням овочів і фруктів та комплект карток із зображенням геометричних фігур (коло, прямокутник, трикутник).

Ігрові правила: діти об'єднуються у три команди. Кожна команда отримує одну картку з однією геометричною фігурою. Завдання командам добрати до своєї фігури овочі, які схожі на неї (буряк та морква схожі на трикутник, помідор, капуста, цибуля – на коло, огірок, баклажан – на прямокутник). Переможе та команда, яка виконає завдання швидше за інших.

4. Гра-змагання „Народна скарбниця”.

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати на підсумкових заняттях за лексичними темами „Овочі та фрукти”, „Птахи”, „Комахи”, „Тварини”.

Дидактичне завдання: розширювати словниковий запас учнів, виховувати повагу до українських традицій, любов до української землі.

Ігрові правила: діти об'єднуються у дві команди, обирають назви команд. Вчитель-логопед називає початок народного прислів'я або приказки без останнього одного або двох слів, а учні в групах мають закінчити прислів'я (приказку) та пояснити їх. Переможе та команда, яка дасть більше вірних відповідей і повніше дасть пояснення до прислів'я, приказки.

Прислів'я і приказки до даної гри:

Тема „Овочі та фрукти”

Сади деревину - будеш їсти садовину.

Яблуко від яблуні недалеко падає.

Аби цвіт, а ягідки будуть.

Яке насіння, таке й коріння.

Що посієш, те й пожнеш.

Унадився як заєць в капусту.
Був би сад, а солов'ї самі прилетять.
Немає ліпшої краси, ніж гаї та ліси.
Ліс не школа, а всіх учить.
З природою живи у дружбі, то й буде вона тобі у службі.
Нема такого дерева, щоб на нього птиця не сідала.
Жолудь малий буває, та з нього великий дуб виростає.

Тема „Птахи”

Де багато пташок, там нема комашок.
Де лелека водиться, там щастя родиться.
Всяка пташка свою пісню співає.
Не потрібна солов'ю золота клітки, краща йому зелена вітка.
Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють.
Кожна пташка своє гніздо хвалить.
Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.

Тема „Комахи”

Зробив так, що й комар носа не підточить
Зробив з мухи слона.
Хочеш довго жити, навчись бджіл любити.
Бджола мала, а й та працює.
Бджола летить, де мед пахтить.
Бджоли раді цвіту, люди раді меду.

Тема „Тварини”

Не бий бобра – не буде добра.
Пошануй худобу раз, а вона тебе десять раз пошанує.
Біда вівцям, де вовк пастухом.
Корові не тяжкі свої роги, а матері - свої діти.
Корова в дворі - харч на столі.
Дарованому коневі в зуби не дивляться.
Посади свиню за стіл, вона й ноги на стіл.
Свиня не з'їсть, поки не обвалляє.
Кіт з хати - миші на стіл.
Не діли шкуру не вбитого ведмедя.
Дружній череді вовк не страшний.
Вовка ноги годують.

5. Гра-змагання „Порівняй”

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати для формування поняття антоніми у дошкільників і молодших школярів.

Дидактичне завдання: розширювати словниковий запас учнів, вчити добирати слова протилежного значення.

Ігрові правила: вчитель логопед задає питання учням по-черзі. Той учень, який дав вірну відповідь, отримує жетон. Переможе той учень, у якого буде найбільша кількість жетонів.

Хід гри. Варіант I. Учні пропонується порівняти птахів за якостями:

- Страус великий, а снігур... (Маленький)
- Півник свійський птах, а синиця... (Дикий)
- Папуга барвистий, а ворона... (Чорна)
- Півник ходить важко, а горобчик... (Стрибає)
- Лебеді живуть на воді, а ластівки... (На деревах)
- Горобці зимуючі птахи, а журавлі... (Перелітні)
- Сороки вміють літати, а пінгвіни... (Плавати)

- Дятел харчується жучками, а чапля... (Жабками)
  - Качки вміють плавати, а голуби... (Літати)
- Варіант II. Учням пропонується назвати птахів за наведеними якостями:
- Страус великий, а яка пташка маленька? (Снігур)
  - Півник свійський птах, а яка пташка дика? (Синиця)
  - Папуга барвистий, а яка пташка одного кольору? (Ворона, чайка, лебідь)
  - Півник ходить важко, а який птах стрибає? (Горобчик)
  - Лебеді живуть на воді, а який птах живе на дереві? (Ластівка, горобчик, зозуля)
  - Горобці зимуючі птахи, а які птахи перелітні? (Журавлі, граки)
  - Сороки вміють літати, а які птахи вміють пірнати (плавати)? (Пінгвіни, гуси, качки)
  - Дятел харчується жучками, а який птах харчується жабками? (Чапля)

6. Гра „Один-багато”.

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати для вироблення навичок словотворення.

Дидактичне завдання: розширювати словниковий запас учнів.

Ігрові правила: вчитель логопед називає пташку в однині, а учні по-черзі повинні назвати пташку у множині. Той учень, який дав вірну відповідь, отримує жетон. Переможе той учень, у якого буде найбільша кількість жетонів..

Хід гри. Учням пропонується назвати предмет у множині:

- Півень – півні
- Сорока – сороки
- Соловей – солов’ї
- Горобець – горобці
- Синичка – синички
- Снігур – снігурі
- Пташка – пташки
- Чапля – чаплі
- Гусак – гусаки
- Індик – індики
- Голуб – голуби
- Ворона – ворони

7. Рольова гра „Знайшли синичку”.

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати для формування діалогічного мовлення у дошкільників та молодших школярів.

Дидактична мета: закріпити знання про птахів, їхні зовнішні ознаки; формувати гуманне ставлення до них; розширити словниковий запас учнів.

Матеріал: картинка синички.

Правило гри: вчитель-логопед пропонує учням об’єднатися у пари та послухати ігрову ситуацію: „Цей випадок трапився взимку, коли на дворі було дуже холодно. Однокласники Сашко та Олег, повертаючись зі школи, побачили синичку, яка лежала на дорозі. Спочатку вони пройшли повз пташки, але згодом вони.....

Запитання: як ви гадаєте, яка розмова відбулася між хлопчиками? Чому вони повернулися? Що далі було із синичкою?

Ігрове завдання: придумати продовження розповіді про синичку і розіграти діалог двох хлопчиків Сашка та Олега.

8. Гра-перевтілення „Я –грак (шпак, жайворонок, ластівка ...)

Дидактична мета: закріпити знання про птахів, їхні зовнішні ознаки; формувати гуманне ставлення до них; розширити словниковий запас учнів.

Матеріал: картинка із зображення пташки, у яку перевтілюється дитина, схема–опора для розповіді.

Правило гри: вчитель-логопед пропонує учням обрати пташку, в яку вони хочуть перевтілитися, та розповісти про себе-грака (шпак, жайворонок, ластівка ...)

Схема-опора

Я (яка? який?) _____ бджілка.

Мені подобається (що?) _____

Взимку я _____

Я люблю _____

Я не люблю _____

Світ навколо мене дуже _____

Мене оточують (хто? що?) _____

Вони (що роблять?) _____

9. Гра „Птах – не птах”.

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати для актуалізації опорних знань за даною лексичною темою та для проведення підсумкових занять.

Дидактичне завдання: розширювати словниковий запас учнів, виховувати стійкість уваги, пам'яті.

Ігрові правила: вчитель-логопед називає слова, які позначають різні предмети. Учні повинні плеснути в долоні коли почують назву пташки. Слова: синиця, ромашка, чапля, слон, стіл, гуска, снігур, гладіолус, книжка, пінгвін, півень, комп'ютер, курка, ручка, голуб, фазан, лебідь, соловей, парта, школа, журавель, тополя, берізка, лійка, зозуля.

10. Гра „Хто де живе і що їсть?”

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати логопедам, учителям молодших класів, вихователям ГПД і ДНЗ на початковому етапі роботи за лексичною темою «Тварини» для актуалізації опорних знань про тварин та на підсумковому занятті для повторення за даною лексичною темою.

Дидактична мета: закріпити знання про тварин, їхній спосіб поведінки, харчування; викликати бажання турбуватися про них; розширити словниковий запас учнів.

Матеріал: картинки із зображеннями тварин, жетони для оцінки відповідей дітей.

Правило: Виграє той, у кого найбільше жетонів.

Хід гри: Вчитель-логопед показує картинку із зображенням тварин й запитує: „Хто це, де живе, що їсть?» За правильну відповідь роздає жетони. В кінці проводиться підрахунок жетонів у кожної дитини. Ставиться запитання: Як би ви могли допомогти тваринам, особливо взимку?

11. Гра „Мої домашні улюбленці”

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати логопедам, учителям молодших класів, вихователям ГПД і ДНЗ на початковому етапі роботи за лексичною темою «Тварини» для закріплення знань учнів про тварин.

Дидактична мета: закріпити знання про домашніх тварин, їхні зовнішні ознаки, чим харчуються, спосіб поведінки; формувати гуманне ставлення до них; розширити словниковий запас учнів.

Матеріал: іграшки чи великі картинки із зображенням свійських тварин та маленькі картинки, на яких намальовано різний корм, жетони для відзначення учнів, які дали вірні відповіді.

Ігрове завдання: Нагодувати своїх друзів-тварин.

Правило гри: Вибрати корм для певної тварини.

Хід гри. Варіант I. Вчитель-логопед показує картинку із зображенням тварин й каже, наприклад: „Котик хоче їсти”. Учні шукають маленькі картинки із зображенням котячого корму. За правильну відповідь учень отримує жетон. В кінці проводиться підрахунок жетонів у кожної дитини.

Варіант II. Розкласти великі картинки і під ними маленькі із зображенням різних кормів, які не завжди співпадають із харчуванням певної тварини. Діти підбирають відповідний корм для тварин, пояснюють свій вибір.

Варіант III. Діти об'єднуються у дві групи: одні зображають тварин, інші прагнуть піднести корм. Якщо корм підходить цій тварині, вона дякує за годівлю.

Наприкінці гри ставляться запитання:

- Як домашні тварини допомагають людині?
- Чи є у вас домашні улюбленці?
- Як ви до них ставитеся?

12. Гра „Опиши кицю”.

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати логопедам, учителям молодших класів, вихователям ГПД і ДНЗ для розвитку мовлення.

Дидактична мета: закріпити знання про домашніх тварин, їхні зовнішні ознаки; формувати гуманне ставлення до них; розширити словниковий запас учнів.

Матеріал: іграшка „Кішка”, великі картинки із зображенням котів, кошенят.

Ігрове завдання: Описати кицю.

Правило гри: Вчитель-логопед пропонує учням об'єднатися у 2 команди. Завдання командам: за 5 хвилин назвати якомога більше прикметників, якими можна описати кицю. Наприклад, пухнаста, жвава, тепла, прутка... Кожна команда називатиме по одному прикметнику (прикметники, які вже називалися, пропускаються). Виграє та команда, чие слово буде останнім.

13. Рольова гра „У ботанічному саду”.

Методичні рекомендації. Рекомендовано використовувати для розвитку діалогічного мовлення на лексичному матеріалі до теми «Квіти».

Дидактична мета: закріпити знання про квіти, їхні зовнішні ознаки; розширити словниковий запас учнів.

Матеріал: букети квітів, великі картинки із зображенням квітів, маленькі картинки із зображенням квітів.

Ігрове завдання: провести екскурсію у ботанічному саду

Правило гри: серед учнів обирають екскурсовода, решта учнів – відвідувачі ботанічного саду. Вчитель-логопед викладає в ряд картки із зображенням квітів. Учень-екскурсовод проводить екскурсію – розповідає відвідувачам ботанічного саду про квіти, яку ростуть у ньому. Вчитель-логопед змінює набір карток (перейшли на іншу алею саду), обирається інший екскурсовод, який далі продовжує екскурсію. Гра завершується тоді, коли всі учні побували в ролі екскурсовода.

Майже всі особисті якості: смаки, звички, характер, темперамент закладаються в людини у дитинстві. І чималу роль в становленні особистості грає мова.

Мовлення – це складне вміння людини, і її розвиток у дітей молодшого шкільного віку залежить від багатьох моментів. Велику роль тут відіграє вплив оточуючих – дитина вчиться говорити на прикладі мови батьків, педагогів, друзів. Оточуючі повинні допомогти дитині у формуванні правильної, чіткої мови. Дуже важливо, щоб дитина з раннього віку чула мову правильну, на прикладі якої формуватиметься її власна мова.

Якщо у дитини мовні дефекти, то вона найчастіше піддається глузуванням однолітків, образливим зауваженням. В концертах і дитячих святах такі діти не хочуть брати участь. Скривджена дитина не почуватиметься рівною серед інших дітей. Поступово така дитина віддаляється від колективу, замикається в собі. Вона намагається відмовчатися або відповісти однозначно, не брати участь у мовних іграх.

Завдання логопеда разом із батьками переконати дитину в тому, що можна виправити її мовлення. Важливо зацікавити дитину так, щоб їй самій захотілося брати участь у процесі корекції мовлення. А для цього заняття не повинні бути нудними уроками, а цікавою грою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гамалій А.Г. Ігри та цікаві вправи з української мови для 1-3 класів. / А.Г. Гамалій. – К.: Рад. школа, 1980.
2. Макаренко О.В. Конспекти комплексних занять із дітьми 4-7 років / О.В.Макаренко, Т.В. Белкова– Х.: Ранок, 2007.
3. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей / А.Я. Малярчук. – Х.: Ранок, 2007.

4. Пожиленко Є.А. Використання наочних посібників і ігрових прийомів в корекції мови дошкільника / Є.А. Пожиленко // Дефектологія. – 1995. – № 3.
5. Селівестров В.І. Ігри в логопедичній роботі з дітьми / В.І. Селівестров. – М., 1987.
6. Швайко Г.С. Игры и игровые упражнения для развития речи / Г.С. Швайко – М.: Просвещение, 1988.

В. В.Рисіч,

учитель-логопед дошкільного навчального
закладу № 31 «Калинка» Черкаської міської ради

ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІКИ В ЛОГОПЕДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

В статті розглядається мнемотехніка як метод формування зв'язного мовлення у дітей з особливими потребами. Діти краще запам'ятають вірші, казки, спираючись на асоціації. Прийоми мнемотехніки не удосконалюють пам'ять, вони лише полегшують запам'ятовування. Стаття стане в нагоді всім, хто хоче розвинути у дитини уміння запам'ятовувати, переказувати, вчить дитину зосереджувати та розподіляти увагу.

В наш час проблема розвитку мовлення стає особливо актуальною. Головною і визначальною рисою сучасного суспільства є підміна живого людського спілкування залежністю від комп'ютера. Недолік спілкування батьків зі своїми дітьми, ігнорування мовних труднощів лише збільшує число дошкільнят з вадами мовлення. У дітей із ЗНМ ми бачимо безліч мовних проблем.

Формування зв'язного мовлення – найбільш складний розділ корекційного навчання. Правильна організація навчання дітей із ЗНМ – дуже складна справа. Тому поряд із загальноприйнятими прийомами та принципами цілком обґрунтовано використання оригінальних, творчих методик, ефективність яких очевидна. Однією з таких методик є використання мнемотехнічних прийомів.

Мнемотехніка – система різних прийомів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення додаткових асоціацій, організація навчального процесу у вигляді гри. Використання мнемотехніки в логопедичній роботі стає актуальним. Головний «секрет» мнемотехніки дуже простий і добре відомий. Коли людина в своїй уяві з'єднує кілька зорових образів, мозок фіксує цей взаємозв'язок. І в подальшому при згадуванні по одному з образів цієї асоціації мозок відтворює всі раніше з'єднані образи.

Добре відомо, що мова мозку – це образи. І, насамперед, зорові образи. Якщо звертатися до мозку на його мові, він виконає будь-які наші команди, наприклад, пункт «запам'ятати». Але де взяти такі програми, які дозволять нам спілкуватися з мозком і будуть кодувати телефони, дати, номери автомобілів на його образну мову? Мнемотехніка і є такою програмою. Вона складається з декількох десятків розумових операцій, завдяки яким вдається налагодити контакт з мозком і взяти під свідомий контроль деякі його функції, зокрема функцію запам'ятовування. Використання прийомів мнемотехніки, сприяє збільшенню обсягу пам'яті.

Все це досягається шляхом утворення асоціацій. Абстрактні об'єкти, факти замінюються образами, мають візуальне, аудіальне або кінестетичне уявлення. Більшості людей складно запам'ятати слова з невідомим, абстрактним значенням. Зазубрена інформація зникає з пам'яті через кілька днів. Для міцного і легкого запам'ятовування слід наповнити слово змістом (з допомогою прийомів мнемотехніки), зв'язати його із конкретними яскравими зоровими, звуковими образами, з сильними відчуттями. Прийоми мнемотехніки не удосконалюють пам'ять, вони лише полегшують запам'ятовування.

Мнемотаблиця – це схема, в яку закладена певна інформація.

Опанування прийомами роботи з мнемотаблицями значно скорочує час навчання і одночасно вирішує завдання, спрямовані на:

- ✓ розвиток основних психічних процесів – пам'яті, уваги, образного мислення;
- ✓ перекодування інформації, тобто перетворення абстрактних символів в образи;
- ✓ розвиток дрібної моторики рук при частковому або повному графічному відтворенні.

Загальні завдання для всіх видів мнемотаблиць

- Розвиток пам'яті (тренінг з різним прийомом запам'ятовування).
- Уміння аналізувати, виділяти частини, об'єднувати в пари, групи, ціле, уміння систематизувати.
- Розвиток логіки.
- Розвиток образного мислення.
- Уміння зв'язно мислити, складати розповіді, перекодувати інформації.
- Рішення дидактичних, освітніх завдань.
- Розвиток кмітливості.
- Тренування уваги.
- Навички правильного графічного зображення.

Види мнемотаблиць:

- ✓ розвиваючі (тренінг основних психічних процесів);
- ✓ навчальні.

У своїй практичній роботі я використовую прийоми моделювання на всіх етапах корекційно-розвивального навчання.

Як будь-яка робота, мнемотехніка будується від простого до складного. Необхідно починати роботу з найпростіших *мнемоквадратів*, послідовно переходити до *мнемодоріжок*, і пізніше – до *мнемотаблиць*.

Як працювати з мнемотаблицею

1 крок

Уважне розглядання таблиці і розбір картинок, які на ній зображені, багаторазове обговорювання назв картинок із звуком, який корегуємо в таблиці.

2 крок

Читання дорослим скоромовки, вказуючи на відповідну картинку по тексту. Повторити кілька разів.

3 крок

Дорослий з допомогою дитини по черзі відтворюють частину тексту, що відповідає картинці. Повторити кілька разів. Потім змінюється черговість.

4 крок

Дитина самостійно відтворює текст, користуючись мнемотаблицею.

5 крок

Дитина самостійно відтворює текст без допомоги мнемотаблиці.

6 крок

Гра «Задом наперед» (якщо це можливо): користуючись мнемотаблицею, дитина починає з останньої картинки відтворювати текст, який в кінцевому підсумку повинен мати той же зміст, що й первісний варіант.

Наведу приклади авторських розробок мнемотаблиць для індивідуальної та підгрупової роботи з дітьми.

Примітка. Для дітей молодшого і середнього віку мнемотаблиці необхідно давати кольорові, так як у дітей в пам'яті залишаються окремі образи: лисиця – руда шахрайка, курчата – жовтого кольору, у півника – чубчик червоного кольору, мишка – сіра, сонечко жовте і червоне (тепле) і інші образи.

Заучування віршів

Мнемотаблиці особливо ефективні при розучуванні віршів. Використання опорних малюнків для навчання заучування віршів захоплює дітей, перетворює заняття в гру.

Етапи роботи над віршем:

1. Логопед виразно читає вірш.
2. Логопед повідомляє, що цей вірш дитина буде вчити напам'ять. Потім ще раз читає вірш з опорою на мнемотаблицю.
3. Логопед ставить запитання за змістом вірша, допомагаючи дитині усвідомити основну думку.
4. Логопед з'ясовує, які слова незрозумілі дитині, пояснює їх значення в доступній для дитини формі.
5. Логопед читає окремо кожен рядок вірша. Дитина повторює її з опорою на мнемотаблицю.
6. Дитина розповідає вірш з опорою на мнемотаблицю.

Заучування вірша «Фрукти» за мнемотаблицею

Свіжі й соковиті фрукти... Хто не любить ці продукти?	Вишня,	яблука
та сливи	влітку достигають.	Що вони смачні й поживні, всі малята знають.

Заучування вірша «Овочі» за мнемотаблицею

На городі в мене грядки:	є і ріпка,	і салатик,
--------------------------	------------	------------

і петрушка	з кропом,	та й картопля там нівроку.
Помідори	й огірки	покладемо у діжки.
Бурячок,	капусту	й моркву
ми нарежемо	у горщик –	буде з них чудовий борщик.

Робота над мнемозагадками

Це загадки, але не прості. При відгадуванні цих загадок діти навчаються за ознаками, описаними за допомогою знаків, визначити об'єкт. На початкових етапах навчання логопед докладно коментує кожен малюнок. На наступному етапі дітям пропонується розглянути зашифровані листи, здогадатися, який предмет там захований, і пояснити, як вони вгадали об'єкт самостійно. Потім діти складають свої «мнемозагадки» і загадують їх іншим дітям.

Без вікон,	без дверей	повна хата людей. (Огірок)
------------	------------	-------------------------------

Кругла,	а не м'яч.	Жовта,
а не сонце.	С хвостиком,	а не миша. (Ріпка)

З картоплі (З мене)	багато страв	приготувати можна.
Її варять, смажать, (Мене варять, смажать,)	труть,	і на вогнищі печуть. (Бо я добра). (Картопля)

**Переказування з подальшим заучування віршованої казки
«Колосок» за мнемотаблицею**

Якось Півник працював:
Він подвір'я підмітав.
Та й знайшов колосок
І поклав у мішок.
«Круть і Верть, ану робити, –
Колосочок змолотити!»
А мишенята ...
«Тільки не я, тільки не я».
Що ж, ледачі, сам обмолочу
І рум'яних пиріжків напечу.
Замісив наш Півник тісто ...
Пиріжки він наліпив,
Добре пічку натопив
І пектися посадив.
Пиріжечки вже спеклися,
Вийняв Півник їх на стіл.

Хочуть їх покуштувати.
І стрибають біля столу:
"Чи для нас усе готово?"
– Хто колосок знайшов?
– Ти Півнику.
– Хто Муки намолов?
– Ти Півнику.
– Хто тісто замісив?
– Ти Півнику.
– Хто пектися посадив?
– Ти Півнику.
– А ви що робили?
– Гралися.
– То ж ідіть і попрацюйте

Круть і Верть уже біжать,

Необхідно підкреслити, що мнемотаблицями не обмежується вся робота по розвитку зв'язного мовлення у дітей. Це, насамперед, як початкова, «стартова», найбільш значуща і ефективна робота, так як використання мнемотаблиць дозволяє дітям легше сприймати і переробляти зорову інформацію, зберігати і відтворювати її.

Використання прийомів мнемотехніки в роботі з дітьми із ЗНМ дозволяє досягти гарних результатів у розвитку зв'язного мовлення дошкільнят.

Результати:

- ✓ у дітей збільшується коло знань про навколишній світ;
- ✓ з'являється бажання переказувати тексти, придумувати цікаві історії;
- ✓ з'являється інтерес до заучування віршів і потішок;
- ✓ словниковий запас виходить на більш високий рівень;
- ✓ діти долають боязкість, сором'язливість, вчаться вільно триматися перед аудиторією.

Таким чином, використання мнемотехніки в роботі з дітьми з загальним недорозвиненням мовлення є важливим засобом розвитку зв'язного мовлення і доступним засобом пізнання навколишнього світу. Представлені прийоми роботи дозволяють підвищити ефективність корекції мовлення дошкільників із ЗНМ, сприяють підвищенню інтересу до даного виду діяльності та оптимізації процесу, який розвиває зв'язне мовлення дітей. А також є засобами формування одного з ключових понять – володіння усною комунікацією, так необхідної для адаптації в сучасному інформаційному суспільстві.

В. В. Біленька,
вчитель-логопед Катеринопільського
Центру розвитку дитини «Сонечко»

ВИКОРИСТАННЯ РАННЬОЇ ДІАГНОСТИКИ У ВИЯВЛЕННІ СХИЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ДО ДИСГРАФІЇ І ДИСЛЕКСІЇ

Проблеми порушень писемного мовлення у школярів є однією з найскладніших та найактуальніших для шкільного навчання. Повноцінне оволодіння писемним мовленням на початковому етапі шкільного навчання виступає необхідною передумовою для успішного засвоєння шкільної програми, формування особистості дитини та її соціальної адаптації, озброює новими засобами мовленнєвої комунікації у письмовій формі. Вчитель-логопед коротко зупинилася на завданнях, які можуть бути використані для профілактики попередження дисграфії і дислексії у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Писемне мовлення – це одна із форм існування мовлення, яка протиставляється усному мовленню. Це вторинна, більш пізня за часом виникнення форма існування мовлення. Писемне мовлення формується на базі усного мовлення і являє собою більш високий етап мовленнєвого розвитку. Воно є зоровою формою існування усного мовлення.

У поняття писемне мовлення в якості двох рівноправних складників входять читання і письмо.

За даними різних авторів поширеність порушень письма серед дітей шкільного віку масової загальноосвітньої школи складає 6-7% (О.Корнев, 1997 р.), від 3 до 15% (Т.Пічугіна, 2003р.).

Розповсюдженість порушень читання і письма залежить як від статевої приналежності (у хлопчиків порушення письма і читання спостерігаються у 4,5 разів частіше, ніж у дівчаток (О.Корнев, 1982 р.)), так і від характеру писемності. Дослідник робить висновок, що специфіка

мови та писемності є значним фактором розповсюдженості симптоматики і структури дефекту при дисграфіях та дислексіях.

Причиною уповільненого опанування читання і письма, численних стійких дисграфічних та дислексичних помилок нерідко виступає недостатня психологічна готовність дітей до шкільного навчання. В нормі психологічна та мовленнєва готовність формується у дітей до кінця дошкільного дитинства.

Особливу увагу слід приділяти дітям з дефектами усного мовлення та відхиленнями в розвитку пізнавальної діяльності, зокрема із затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю та іншим. У цих дітей виявляється недостатня готовність до різних видів мовного аналізу та синтезу, зокрема до звукового аналізу. Для них характерним є недиференційовані знання про мовну дійсність, не розчленованість елементів мовлення, нездатність відділяти звуковий образ від значення слів. Поруч з фонетико-фонематичним недорозвиненням у них виявляється недосконалість лексико-граматичної будови мови. Це виявляється у недоцільних повтореннях тих самих слів, смислової неточності їх вживання, недостатній виразності та образності мовлення, одноманітності та недосконалості вживаних синтаксичних конструкцій і морфологічних узагальнень.

У профілактиці дисграфії та дислексії, а також утруднень у засвоєнні писемного мовлення, актуальним є визначення схильності до цього порушення в дошкільному віці. На можливість ранньої діагностики дислексії вказує О.Корнєв. З урахуванням етіологічного аналізу дислексії та дисграфії, необхідно враховувати наявність таких факторів ризику під час підготовки дітей до шкільного навчання:

- спадкова обтяженість нервово-психічними захворюваннями, мовленнєвими порушеннями та ін.;
- органічна симптоматика (пологова травма, патологія в пренатальний період, енцефалопатія, гідроцефалія, нейроінфекції та ін.);
- функціональні порушення нервової системи (неврози, неврастенія, психастенія);
- незрілість психічних процесів та емоційно-вольової сфери дитини внаслідок недоліків виховання;
- тимчасова затримка психічного розвитку різної етіології;
- порушення усного мовлення;
- несформованість важливих шкільних умінь.

З метою виявлення у дошкільників схильності до утруднень в процесі опанування читання і письма застосовують різні методи: бесіду, вивчення медичної документації, систему завдань в ігровій формі.

В процесі бесіди з батьками з'ясовується спадкова схильність та органічні фактори, які зумовили труднощі в опануванні грамоти, а також негативний вплив на дитину найближчого мікросоціального оточення. Після короткого логопедичного обстеження виявляються дефекти усного мовлення. За допомогою спеціальних завдань визначається зрілість психічних процесів та емоційно-вольової сфери, рівень сформованості важливих для засвоєння грамоти умінь.

У своїй роботі я використовую такі ігрові завдання.

Перший блок завдань – визначення готовності до різних видів мовного аналізу

Завдання 1. Мета: з'ясувати здатність порівнювати слова за звуковим складом.

Матеріал: малюнки, назви яких починаються з одного звука.

Інструкція: назви малюнки та визнач спільний звук для всіх слів: айстра, Аня, апельсин, ананас, автобус; миша, море, машина, муха, мило.

Завдання 2. Мета: з'ясувати здатність до визначення кількості звуків у слові.

Матеріал: фішки.

Інструкція: поклади стільки фішок, скільки звуків у слові: ау, ах, мак, дим, мама, гуси.

Завдання 3. Мета: виявити здатність порівнювати слова за морфологічним складом.

Матеріал: слова зі спільними морфемами.

Інструкція: послухай слова та визнач для всіх слів спільну частинку: зайчик, стільчик, вовчик, хлопчик; прийшов, прибіг, приповз, привіз.

Завдання 4. Мета: з'ясувати здатність до виділення слів із речення, визначення кількості слів у реченні.

Матеріал: смужки паперу.

Інструкція: Поклади стільки смужок, скільки слів у реченні: «Діти малюють». «Діти малюють зиму». «Літи малюють зиму фарбами».

Другий блок завдань – визначення просторових уявлень та орієнтації у дітей

Завдання 1. Мета: визначити здатність орієнтуватися на аркуші паперу з правого та лівого боку.

Матеріал: лист аркуша паперу, малюнки: зірочка, кулька, квітка, прапорець, будиночок.

Інструкція: Поклади у центр аркуша малюнок із зірочкою, зліва від зірочки – будиночок, справа від зірочки – квітку, справа від квітки – кульку. Поклади малюнок з будиночком у центр аркуша, в правий нижній кут – прапорець, у правий верхній кут – кульку, у лівий нижній кут – квітку, у лівий верхній кут – зірочку.

Завдання 2. Мета: визначити здатність орієнтуватися у правій та лівій сторонах аркуша паперу.

Матеріал: малюнок із зображенням акваріуму з рибками, які плывуть у різних напрямках.

Інструкція: Розглянь уважно малюнок. Покажи рибок, які плывуть зліва направо, справа наліво.

Завдання 3. Мета: Визначити вміння орієнтуватися на аркуші паперу, точно виконувати інструкцію, відраховувати клітинки.

Матеріал: папір у клітинку, фішки.

Інструкція: Постав фішку в лівий нижній кут. Фішка зробила крок через дві клітинки вправо, через три – догори, дві клітинки – вправо. Стоп!

Третій блок завдань – вивчення у дітей графічних умінь

Завдання 1. Виявити здатність до точного відтворення зразка, особливостей уваги дитини.

Матеріал: зразки орнаментів.

Інструкція: уважно роздивись орнамент. Домалюй, точно наслідуючи зразок.

Завдання 2. Мета: виявити вміння уважно слухати, розуміти і точно виконувати певні правила; вивчати графічні навички.

Матеріал: папір у клітинку, олівець, зразок орнаменту.

Інструкція: Знайди лівий верхній кут папера. Відрахуй дві клітинки вправо, постав крапку. Починаємо малювати, не відриваючи олівець від паперу: одна клітинка донизу, одна клітинка вправо, дві клітинки донизу, одна – вправо, одна – донизу, одна – вправо, одна – догори, одна – вправо, дві – догори, одна – вправо, одна – догори, одна – вправо і т.д. Подивись на свій малюнок і зразок, і порівняй їх, знайди у своєму орнаменті помилки.

Ступінь успішності виконання дитиною завдань на просторову орієнтацію, фонематичного та графічного диктантів дозволяють оцінити готовність дошкільника до звуко-буквеного аналізу, розвиток у нього дрібної моторики, стан довільності психічних процесів, сформованості вольових зусиль, здатності свідомо керувати своїми діями, підкоряти їх певним правилам.

На основі отриманої інформації складається міні-програми для дітей «групи ризику». Профілактична та корекційна робота з цими дітьми має комплексний характер та передбачає участь дитячого психоневролога, логопеда, вихователя. Обов'язково застосовується індивідуальний підхід: для одних дітей достатня лише психолого-педагогічна корекція, іншим необхідна логопедична допомога, треті потребують, крім цього, лікування.

Спеціальна робота з попередженням у дітей труднощів засвоєння грамоти будується за такими напрямками:

- 1) диференційований підхід до дітей на заняттях різного типу;
- 2) індивідуальна робота з дітьми;
- 3) пропедевтична спрямованість ігор;
- 4) підготовка дітей до шкільного навчання в умовах сім'ї.

Зміст роботи включає розвиток зорово-просторових функцій, пам'яті, уваги, симультанно-сукцесивних функцій, аналітико-синтетичної діяльності, формування мовного аналізу та синтезу графічних здібностей, лексики, граматичної будови мови подолання дефектів усного мовлення.

Диференційоване навчання дітей «групи ризику» на заняттях різної форми передбачає індивідуалізацію у відборі навчального матеріалу, змісту, прийомів роботи, форм та засобів навчання. На заняттях з розвитку мовлення діти «групи ризику» частіше за інших вправляються у «рядоговорінні» (днів тижня, місяців, пір року, лічилок), у відтворенні «ритмів» (ігри зі словами, які звучать). На заняттях з формування елементарних математичних уявлень їм частіше пропонуються завдання на перемальовування та викладання з паличок геометричних фігур, їх перетворення. При необхідності надається допомога, використовується зразок. Продуктивні види діяльності (ліплення, малювання, аплікація, конструювання) дають можливість розвивати у дітей просторові уявлення, орієнтацію, сенсорні навички. На перших етапах роботи рекомендують частіше використовувати зразок. Детальне пояснення. Стимулюючим фактором є діяльність разом із дорослим. Дорослий сприймається дитиною і як більш досвідчений та знаючий, і як рівноправний партнер.

На фізкультурних та музичних заняттях використовують різноманітні вправи, різноманітні вправи, чисельні повторення з метою закріплення у дітей просторових уявлень, особлива увага звертається на орієнтацію «право-ліво».

На індивідуальних заняттях з дітьми, які мають недостатню готовність до систематичного навчання, вирішуються різні завдання. Вони проводяться, по-перше, з метою перспективної підготовки дітей до занять; по-друге, для закріплення вмінь та вироблення навичок; по-третє, з метою психолого-логопедичної корекції.

У профілактичній роботі з дітьми використовується провідний вид діяльності дошкільників – гра. На заняттях та у вільний час педагог організовує ігри, спрямовані на розвиток у дітей недостатньо сформованих психічних функцій, моторних навичок, просторової орієнтації.

Для підготовки дітей «групи ризику» до опанування грамоти залучаються батьки. У навчанні батьків використовуються як традиційні форми (збори, консультації, дні відчинених дверей), так і нетрадиційні: практичні заняття, діяльність батьків разом із дітьми під керівництвом педагога, ділові ігри, моделювання педагогічних ситуацій з їх наступним обговоренням. Батьків навчають правильного стилю спілкування з дитиною, співпраці з нею, знайомлять з розвивальними іграми.

Розвиток дитини в сім'ї та корекційно-педагогічний вплив на неї в дитячому садку сприяє вирівнюванню недостатньо-розвинутих функцій та процесів, які забезпечують засвоєння читання письма.

Отже, порушення писемного мовлення є досить поширеною мовленнєвою вадою, що має різну етіологію та складний патогенез, зумовлені недорозвиненням низки не мовленнєвих та мовленнєвих психічних операцій. Основними симптомами дисграфії та дислексії є стійкі патологічні помилки, різні за своїми проявами та природою. Корекційна психолого-логопедична робота має диференційований характер, враховує механізми порушення, його симптоматику, структуру та психологічні особливості дитини. Своєчасне виявлення, психолого-педагогічне вивчення дітей, які мають труднощі в опануванні писемного мовлення, та надання їм кваліфікованої корекційно-методичної допомоги запобігають виникненню відхилень в опануванні шкільних знань, умінь та навичок з усіх предметів мовного циклу, сприяють розвитку пізнавальних здібностей учнів та їх соціальній адаптації загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базима Н.В. Попередження дисграфії в учнів загальноосвітньої школи Н.В.Базима // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – №17. – С 8-10.
2. Логопедія: підручник. Друге видання, перероблене та доповнене / За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 672 с.
3. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). / Н.В. Чередніченко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. – 208 с.

4. Шеремет М.К. Особливості формування мовлення в ранньому та дошкільному віці. // Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів /М.К. Шеремет. – 2011. – №2. – С. 11-16.

Л.І. Мазур,
учитель-логопед дошкільного
навчального закладу №12 «Золота рибка»м.Умані

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ПРАВИЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ДИТИНИ

В основі успішного подолання мовленнєвих порушень лежить система методичних прийомів сумісної роботи вчителя – логопеда з батьками дітей - логопатів протягом всього процесу корекційного навчання. Залучення батьків до корекційної роботи допоможе скоротити її час проведення, підвищить результативність та допоможе відчутти дитині бажання батьків допомогти. Вчасне діагностування та виправлення порушень мовлення в дошкільному віці є запорукою успішного навчання дитини в школі.

Мовленнєвий розвиток дошкільника – це складний психологічний процес. Мовна функція є однією з важливих психічних функцій людини.

Мовленнєва компетенція –це інтегроване вміння адекватно і доречно спілкуватись рідною мовою в різних життєвих ситуаціях (висловлювати свої думки, наміри, бажання, прохання), розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, використовувати як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності [1,ст.27] Формування мовленнєвої компетентності - одне із пріоритетних завдань всебічного гармонійного розвитку дитини у дошкільному навчальному закладі [5]. Мовленнєва компетенція передбачає сформованість таких складових:

- фонетична компетенція - правильна вимова всіх звуків мови;
- лексична компетенція – наявність певного запасу слів різних частин мови та їх використання;
- граматична компетенція – правильне вживання граматичних форм;
- діалогічна та монологічна компетенція – володіння діалогічними та монологічними техніками спілкування.

Застосування вербальних та невербальних засобів в комплексі з метою комунікації, вміння орієнтуватися в різних ситуаціях спілкування, проявлення ініціативи та стриманості у спілкуванні складають комунікативну компетенцію.

Несформованість однієї з складових комунікативної компетенції дітей дошкільного віку є порушенням мовлення. Порушенням мовлення вважається відхилення від норми, прийнятою в даному мовному середовищі. Причини виникнення мовленнєвих порушень різноманітні. До 7 років в дитини має бути сформована мовна готовність до навчання в школі. Мова - це невичерпне джерело розумового розвитку дитини, скарбниця всіх знань Мовлення – важливий засіб спілкування, обміну думками і почуттями між людьми, передачі та засвоєння інформації, це своєрідна форма пізнання дитиною предметів, явищ дійсності. Розвиток мовлення дитини - це процес оволодіння рідною мовою, уміння користуватися нею, як засобом пізнання навколишнього світу, засвоєння досвіду, набутого людством. Слово виховує, навчає і розвиває дитину.

Батькам дітей, у яких в результаті обстеження помічено порушення мовлення, рекомендовано отримати більш повну інформацію та консультацію від логопеда, пояснення, відповіді на запитання. Батьки, які прислухаються до порад фахівця, не матимуть в майбутньому проблем з розвитком мовлення своїх дітей, із навчання грамоти. Але, на жаль, непоодинокі випадки, коли дорослі ігнорують поради фахівця, не звертаються по консультацію до логопеда, не виконують вказівок, сподіваючись, що малюк «виговориться». Вони не думають про можливі негативні наслідки такого неспіху, не підозрюють, що ризикують приректи свою дитину на

невпевненість в майбутньому, викликати в неї появу небажаних комплексів. Адже, минає дитинство, і такі милі в трирічному віці недоліки мовлення стають кричущо помітними та небажаними. Діти 5-6 років, які щойно навчилися правильно вимовляти звуки, відразу з роздратуванням починають помічати чужі вади звуковимови та виправляти їх, хоча за своїм мовленням стежать ще не завжди. Тому так безжалісно і азартно ровесники дражнять бідолаху з порушенням мовлення в молодших класах, так тонко і вигадливо знушаються при нагоді – в старших! Особливо небайдуже ставляться до себе діти в підлітковому віці, коли досить гостро сприймаються будь-які зовнішні вади і недоліки. З метою позбутися їх підлітки ладні займатися з логопедом, але, на жаль, ефективність роботи над мовленням дітей після певного вікового етапу значно зменшується. І тоді вже, навіть докладаною героїчних зусиль та займаючись з логопедом, підліток ніколи не зможе невимушено і вільно володіти новим для нього звуком. І це все є наслідки невчасного виправлення порушень в дошкільному віці.

Коли запитуєш батьків, чому вони не звернулися вчасно до логопеда, часто чуєш відповідь: вихователь у садку не радив переводити дитину в логопедичну групу, запевняв, що вона «виговориться». Уявіть собі, як будуть згадувати з часом педагога батьки дитини, яка «не виговорилась». Щиро раджу вихователям не брати на себе відповідальність за мовленнєвий розвиток дитини, не ставитись скептично до порад фахівця, якщо той пропонує логопедичні заходи. Бо лише він, фахівець, може вирішити чи треба ще зачекати, чи вже слід починати корекційну роботу.

Виправити мовленнєве порушення можна тільки клопіткою роботою і, бажано, в умовах логопедичної групи в тісному взаємозв'язку з батьками дитини. В результаті корекційної роботи вдається цілком позбутись мовного розладу. Якщо мовленнєве порушення вчасно не виявити та не подолати, школяр опиняється сам на сам з невдачами у навчанні грамоти, читанні і т.д. Без розвинутого мовлення малюк не зможе здобути міцних і ґрунтовних знань з основ наук, не зможе цілісно і гармонійно розвиватись. Якби батьки вчасно з'явилися по допомогу до логопеда, то вони б попередили появу таких проблем. Потрібно постійно працювати з дитиною, не лишати її можливості вільно розвиватись, сповна відчувати красу життя і радість спілкування, вільно обрати бажану професію й перетворити на дійсність свою мрію. Педагоги мають завжди радити батькам своїх вихованців за появи мовленнєвих вад звертатись до логопеда. Сигналом для цього є відставання в мовленнєвому розвитку порівняно з мовленням однолітків уже після трьох років.

Часто батьки вдячні педагогам і стають добровільними помічниками в справі пропаганди логопедичної допомоги дошкільнятам. Тому прикро бачити, коли рідні та вихователі не дослухаються до порад логопеда, не думаючи, що тим самим ускладнюють майбутнє дитини.

Мовлення - один з найголовніших засобів пізнання світу, а тому погано розвинене мовлення буде перешкоджати повноцінному розвитку особистості. Щоб допомогти своїй дитині досягти успіхів у житті важливо ще з малечку навчити її гарно, виразно та правильно розмовляти. Психологічні дослідження показують, що приблизно 20% інформації до слухача доносить інтонація співбесідника. Думка виражена мляво та невиразно часто губиться. Слід пам'ятати, що будь-яке відхилення від правильної вимови слів у дітей дошкільного віку надалі може призвести до затримки мовленнєвого розвитку, яка стане помітною і негативно позначатися у всьому подальшому навчальному процесі, так як правильна вимова звуків і слів в період навчання грамоти має велике значення. Це пояснюється тим, що формування писемного мовлення відбувається на базі усного. А з часом недоліки мовленнєвого розвитку активно розвиваються і приводять до стійких порушень писемного мовлення (дисграфії) і специфічних порушень усного мовлення (дислексії). І як же образливо буває для батьків, коли їх дитина, на яку вони поклали великі надії, погано навчається. Перш за все і, як можна раніше, батьки повинні постійно виправляти порушення вимови, уточнювати артикуляцію окремих звуків, як можна більше розмовляти з дитиною про те, що відбувалось на протязі дня.

В Україні існує система логопедичної допомоги дошкільнятам. Виправлення мовленнєвих порушень здійснюється в компенсуючих дошкільних закладах, в логопедичних пунктах, у відділеннях при дитячих лікарнях. Сім'я та дошкільний навчальний заклад компенсуючого типу – два важливі, тісно взаємопов'язані між собою інститути соціалізації дитини, в яких відбувається

становлення та формування повноцінної гармонійної особистості[7, С. 33]. Саме потребами сьогодення продиктована необхідність якомога тісніше поєднувати родинне й суспільне дошкільне виховання. Батьки - це головні педагоги. Діти найбільше отримують від них в ранньому і дошкільному віці. Сім'я має вирішальний вплив на дитину. У ст. 8 Закону України „Про дошкільну освіту” [2] зазначається, що сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити відповідну освіту її в сім'ї. Також наголошено, що відвідування дитиною дошкільного навчального закладу не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі, адже батьки, або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання та навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності. Опора на сім'ю, серйозний настрій батьків на проведення в сім'ї необхідних заходів корекційної спрямованості дозволяє значно просунути дитину в розвитку. Народження ослабленої дитини, як правило, змінює устрій і психологічний клімат у сім'ї. Всі члени сім'ї і, особливо мати, перебувають у стані емоційного стресу. Це призводить до підвищеної дратівливості членів сім'ї, порушення взаємин. У такій ситуації відбувається неправильне виховання дитини, що ускладнює її стан і сприяє формуванню вторинних невротичних розладів.

В наш час встановлена пряма залежність якості розвитку мовлення від умов виховання в сім'ї, мовного середовища і характеру спілкування з батьками. Батьки звикають до мовлення своїх дітей і не помічають недоліків у ньому, не виправляють порушень, цим самим не допомагають дітям засвоювати правильну вимову. Потрібно донести до батьків значення правильності мовлення оточуючих для формування мовлення дітей, роз'яснити і показати їм, у чому полягає корекційна робота, підкреслити її користь та необхідність розумних вимог до дитини. Щоб робота по усуненню дефектів мовлення була ефективною, мають бути єдині вимоги до дитини з боку логопеда та батьків. Вони мають бути активними учасниками корекційно - педагогічного процесу. Правильне розуміння батьками завдань виховання і навчання, знання деяких педагогічних методів та методичних прийомів, безсумнівно, допоможе їм в організації мовленнєвих занять вдома.

Питаннями сімейного виховання дітей з вадами розвитку займалися Г.А.Волкова, Ю.Ф.Гаркуша, Л.Н.Єфіменкова, О.М.Мастюкова, С.П.Миронова, В.І.Селіверстов, Т.Б.Філічова, Г.В.Чиркіна та ін. Автори підкреслюють важливу роль найближчого оточення у процесі корекційно-педагогічного впливу на дітей і вважають організацію правильного сімейного виховання однією з умов створення для них середовища розвитку. Комплексний логопедичний супровід – особлива форма співпраці, при якій логопед, психолог, педагоги, враховуючи особливості сімей, створюють умови для того, щоб батьки ставали активними учасниками корекційного процесу. Ефективність комплексного логопедичного супроводу залежить від готовності батьків до співпраці та рівня їх теоретичних знань і практичних умінь. Низький рівень готовності батьків до участі в логопедичному супроводі обумовлений недостатнім усвідомленням проблем мовленнєвих порушень, дефіцитом вільного часу, великою зайнятістю на роботі. Це призводить до того, що батьки бачать рішення проблеми в тому, щоб розвитком і корекцією мовлення займалися фахівці і педагоги, які мають професійні знання. Активно ж залучатися і забезпечувати наступність в корекційній роботі вдома не стільки не хочуть, скільки не вважають важливим.

Тому, для здійснення ефективного логопедичного супроводу, я намагаюсь залучити батьків та підвищити їх педагогічну та корекційну компетентність. В основі моєї корекційно - педагогічної роботи лежить консультативно - просвітницький напрямок, що має на меті надання допомоги батькам з питань усунення існуючих мовленнєвих недоліків дітей -логопатів та попередження вторинних порушень, які заважають дитині повноцінно опанувати навчальним матеріалом в межах програми навчання та виховання дитини дошкільного віку.

Моя логопедична практика показує, що роль сім'ї, батьків у вихованні правильної звуковимови у дітей надзвичайно велика. Ніяка клопітка робота педагогів дитячого закладу не виключає необхідності допомагати дітям, які неправильно вимовляють звуки. Залучення батьків до корекційної роботи допоможе скоротити її час проведення, підвищить результативність та допоможе відчувати дитині бажання батьків допомогти.

Тому я, як вчитель-логопед, рекомендую працювати з дитиною - логопатом вдома та дотримуватись таких рекомендацій:

- виконувати перед дзеркалом артикуляційні вправи, щоб контролювати рухи та положення органів артикуляції;
- пропоную виконувати комплекси вправ для підготовки артикуляційного апарату для постановки відсутніх або спотворених звуків;
- наголошую, що для того, щоб досягти позитивних результатів слід працювати граючись і ні в якому разі не заставляти дитину. Адже дошкільний вік –такий етап психічного та мовленнєвого розвитку дітей, який справедливо називають віком гри [5,ст.181];
- раджу проводити 3-4 вправи, до нових вправ переходити після засвоєння попередніх та виконувати їх вільно, без напруги;
- звертаю увагу батьків на те, щоб вони не концентрували увагу на недоліках виконання, а, навпаки, підбадьорювали дитину;
- закликаю батьків обов'язково узгоджувати всю роботу по вихованню правильної звуковимови з рекомендаціями логопеда;
- рекомендую розмовляти з дитиною чітко, спокійно, правильно, не вживати в мовленні неправильних слів;
- не вимагати у малюків промовляти складні фрази та незрозумілі слова;
- не допускати прискореного мовлення дитини;
- пропоную постійно розмовляти з дитиною, озвучуючи свої дії;
- спонукати бажання наслідувати дорослого;
- раджу співати перед сном колискові та розповідати казки;
- пропоную використовувати прості інструкції, зрозумілі дитині, тим самим розвиваючи розуміння мовлення;
- рекомендую не перевантажувати дитину теле- та відеоінформацією;
- показую як робити масаж пальців рук та долоньок.

Батьки – є невід'ємною частиною системи роботи з формування граматично-правильного мовлення у дітей. Їх можна вважати першими і головними вчителями для дитини. Вони відіграють велику роль в корекційно-розвивальній роботі. Для того, щоб сконцентрувати їх увагу на головних аспектах та напрати роботу в правильне русло, я періодично узагальнюю комплекси порад для батьків. Наприклад,

Раджу якомога більше спілкуватися з дітьми, читати їм художню літературу, розповідати різні цікавинки. Враховуючи пізнавальні інтереси, вподобання та індивідуальні особливості, збагачувати досвід дітей під час прогулянок, спостережень тощо.

Організовувати з дітьми різні мовленнєві ігри для розвитку всіх сторін мови. Це такі ігри, як «Весняні (пахучі, спортивні) слова тощо. Навчати вміло добирати до назв предметів ознаки, дії.

Удосконалювати вміння дітей під час висловлювань узгоджувати слова між собою в роді, числі та відмінку. Пропоную зразки неправильного мовлення, які слід виправити (сумка мама несе).

Звертати увагу на багатозначність слів, пропонуючи пограти в гру «Слова-близнюки».

Виходячи з ситуації навчати дитину користуватись то короткими лаконічними репліками, то розгорнутими фразами. Пропонувати поширювати речення постійно до попереднього додаючи одне слово.

Грати в ігри для формування словотворчих навичок, наприклад, утворювати спільнокореневі слова (сніг, сніжинка, снігур....).

Рекомендую працювати над розвитком фонематичного слуху: визначати наявність звуку в слові, перший та останній звук, місце звуку - початок, середина чи кінець слова. Називати якнайбільше слів на певний звук, правильно користуватись наголосом. Розповідати чистомовки та скоромовки.

Намагаюсь започаткувати сімейну традицію щоденних бесід про прожитий день з обговоренням вражень. При цьому вміти не лише відповідати на поставлені запитання, а й самостійно їх ставити.

Використовувати можливості сім'ї для залучення дітей до складання зв'язних розповідей, описувати, імпровізувати, пояснювати, ділитись враженнями та встановлювати зв'язки.

Тому я планую свою роботу спираючись на інтереси дітей та їхніх родин. Турботи сімей враховую повною мірою. Одне з найважливіших завдань вважаю - допомогти батькам подолати усі проблеми. До кожної родини застосовую індивідуальний підхід. Запорукою ефективних стосунків вважаю повагу, не критичне ставлення, а, навпаки, співчуття.

Ефективною сумісною щоденною роботою вважаю, коли на кінець року завдяки тісному взаємозв'язку вчителя - логопеда, вихователів та батьків досягнуто з дітьми позитивних результатів. А саме, діти:

- правильно вимовляють всі звуки;
- мають сформований фонематичний слух, сприймання, аналіз та синтез;
- регулюють дихання, темп в процесі мовлення;
- володіють силою, висотою, тембром голосу;
- мають достатньо розвинений активний і пасивний словник;
- розмовляють грамотно, правильно, вживаючи різні типи речень;
- ведуть невимушено діалог на запропоновану тему;
- використовують мову в різних цілях та розуміють значення мовлення для людини;
- дотримуються в спілкуванні мовного етикету;
- отримують задоволення від читання;
- вільно переказують почуте, розповідають про побачене, складають описові загадки;
- диференціюють поняття «звук» і «буква», «слово» і «речення»;
- мають навички звукового аналізу слів;
- орієнтуються на сторінці зошита, координують рухи очей та кисті рук.

Використовую різні форми роботи з батьками.

Індивідуальні форми роботи здійснюю шляхом безпосереднього спілкування з батьками однієї дитини. Запрошую їх відвідати індивідуальні корекційні заняття, щоб донести до батьків знання про мовленнєві порушення дитини. З метою глибокого розкриття питань навчально - виховного процесу надаю консультації. Веду індивідуальні зошити, де даю домашні завдання для ефективності корекційної роботи та закріплення вивченого матеріалу вдома, особливо під час автоматизації та диференціації поставлених звуків. Проводжу бесіди про особливості мовленнєвого розвитку дитини та можливі труднощі під час корекційного навчання. Демонструю правильне виконання артикуляційних вправ.

Групові форми роботи - проводжу для батьків компенсуючої групи з метою їх залучення до корекційної роботи. Розміщую інформацію в куточку для батьків та інформаційній газеті компенсуючої групи на теми: «Як розвивати мовлення дитини?», «Що таке норма?» тощо. Оформляю папки –пересувки на тему «Мовленнєві вади і причини їх виникнення», «Скарбничка порад вчителя-логопеда», «Навчаємо разом» тощо. Періодично виготовляю буклети для батьків на теми: «Поради турботливим батькам», «Навчимо дитину звуки вимовляти», «Пальчиками граємо - мову розвиваємо», «Наш веселий язичок» тощо. Проводжу анкетування батьків, для того щоб дізнатись їх пропозиції та оцінку логопедичної роботи. З метою надання інформації про динаміку мовленнєвого розвитку дітей постійно виступаю на батьківських зборах. Пояснюю батькам етапи корекційної роботи та демонструю методи і прийоми корекційно-розвиваючих вправ. Запрошую батьків відвідувати виставки ігор, зроблених власноруч, та відкриті фронтальні заняття, які служать своєрідним «всеобучем» для батьків.

Колективні форми роботи - здійснюю шляхом спілкування з батьками молодших та середніх груп дошкільного навчального закладу. Виступаю на зборах, проводжу бесіди та надаю консультації на тему: «Створення умов для правильного мовленнєвого розвитку дітей в сім'ї», «Сім'я і дитячий садок - дві сфери життя дитини», «Мовленнєві порушення легше попередити, аніж подолати» тощо. Проводжу для батьків майстер-класи та круглі-столи на теми: «Граємо з

дитиною всією родиною», «Мовленнєві намистинки для маленької дитинки»тощо. Презентую для батьків нову методичну та художню літературу, ігри.

Масові форми роботи - виставляю періодично інформацію на сайті закладу, проводжу зустрічі з батьками всього дошкільного закладу. Залучаю батьків та сама приймаю участь у «Дні відкритих дверей», майстер-класах, семінарах. Приймаю активну участь у засіданнях психолого-медико-педагогічної консультації, де є консультантом-логопедом. Організую засідання міні-методоб'єднань спеціалістів нашого навчального закладу, керівником якого я є. Надаю консультації, будуую їх так, щоб вони не були формальними, а по можливості спонукали батьків до вирішення проблем, розвивали дух плідної співпраці. Готую виступи на теми: «Співпраця педагогів і батьків-запорука успіху», «Своєчасна логопедична допомога дітям - передумова успішного навчання в школі», «Створення умов для здобуття дошкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами»тощо.

З перших днів знайомства з батьками я намагаюся будувати стосунки на засадах взаємопорозуміння. Залучаю батьків до спільного корекційного процесу, що передбачає:

- єдність вимог до дитини як педагогів так і батьків;
- відповідальність за виконання домашніх завдань;
- постійна автоматизація поставлених звуків;
- активна участь батьків у всіх запропонованих заходах.

Отже, якщо батьки люблять свою дитину, бажають їй добра і світлої долі, то не слід ставитись легковажно та байдуже до проблем мовлення малюка. Адже, ці труднощі згодом спричиняють вади, ведуть до порушень і затримки загального розвитку дитини. Слід пам'ятати, що на долю дітей, які приходять до школи з дефектами мовлення часто випадають приниження та глузування з боку однолітків. Чиста правильна вимова не привертає до себе уваги, але ж як впадають в око дефекти мовлення. Спостерігається непоодинокі випадки, коли діти не лінуються, намагаючись засвоїти базові дисципліни, але зазнають постійних невдач у навчанні, які згодом важко долаються. Виправляти труднощі в мовленні потрібно вчасно, аби в подальшому малюк правильно розмовляв, добре читав та грамотно писав.

Сім'я є тією ареною, серед якої без перешкод формуються і розвиваються розум і уява дитини, її смаки і інтереси, а це все є основою, фундаментом правильного літературного усного і писемного мовлення [8, с.148]. В сім'ї формується те чи інше відношення до літератури. Домашні читання, сімейні розповіді, жваві бесіди з рідними спонукають до розвитку літературно - правильного дитячого мовлення. В родині, де панує живе художнє слово, де розвивається образне мовлення, де підтримується і заохочується найменший прояв літературних смаків та пошуків, мовлення дитини не може розвиватись неправильно.

А. В. Новак,

учитель-логопед дошкільного
навчального закладу №4 «Світлячок»м. Тального

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ПОДОЛАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДИТИНИ

Запропонований матеріал розкриває причини виникнення мовленнєвих порушень та вплив сім'ї на її подолання, організацію спільної діяльності учителя-логопеда і батьків у виправленні порушень мовлення дитини-дошкільника. Дана розробка містить інформацію щодо періодів розвитку мовної системи, комплексного логопедичного супроводу, а також поради, рекомендації, консультації щодо виправлення мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку, які можуть бути використана вихователями логопедичних груп, учителями-логопедами, які працюють у ДНЗ, батьками.

Своєчасне оволодіння мовою - основа розумового розвитку дитини. Запорука повноцінного її спілкування з навколишніми людьми. Різні відхилення мовного розвитку негативно позначаються на сприйманні мови, висловлюванні власних думок, оволодінні знаннями та

формуванні особистості дитини. Мовлення маленької дитини формується в спілкуванні з дорослими. В процесі спілкування виявляється його пізнавальна і наочна діяльність. Оволодіння мовленням зміцнює всю психіку малюка. Дозволяє йому сприймати явища більш усвідомлено і довільно. Великий російський педагог К.Ушинський говорив, що рідне слово є основою всякого розумового розвитку і скарбницею всіх знань. Тому так важливо піклуватися про своєчасний розвиток мовлення дітей, приділяти увагу її чистоті й правильності. Чим багатше і правильніше мовлення дитини, тим легше їй висловлювати свої думки, тим ширша її можливість в пізнанні дійсності, змістовніші й повно цінніші взаємини з дітьми і дорослими, тим активніше відбувається її психічний розвиток. Будь-яке порушення мовлення може відбитися на діяльності і поведінці дитини. Діти, що погано розмовляють, починають усвідомлювати свій недолік, стають мовчазними, сором'язливими, нерішучими.

Вади звуковимови з проявами недорозвинення фонематичного сприймання найбільш поширені у дошкільників. Якщо ці вади не пов'язані з вадами слуху, з тяжким недорозвиненням у дитини лексичної та граматичної систем, їх визначають як дислалію або ФФНМ.

Такі дефекти спричинені функціональною незрілістю мовленнєво-рухового аналізатора і недостатнім слуховим контролем власного мовлення, а також анатомо-фізіологічними дефектами мовленнєвого апарату. При цьому спостерігається неправильна вимова звуків, порушення мовленнєвого дихання. Зазвичай ці порушення супроводжуються відхиленнями у формуванні фонематичних функцій.

Функціональні порушення виникають внаслідок впливу соціальних причин:

- наслідування старшим;
- поганих соціально-побутових умов;
- при неправильному вихованні (гіпертурботі або педагогічної занедбаності);
- стресів і психічних захворювань;
- при недоліку емоційного, мовленнєвого спілкування і контактів з дорослими.

Розвиток мовленнєвої системи характеризується як послідовний і стрибкоподібний одночасно. Найбільш інтенсивний розвиток ланок мовної системи відбувається в певні вікові терміни, так звані критичні періоди. У цей час відзначається підвищена нестійкість нервових механізмів мовленнєвої діяльності і виникає ризик появи порушень. Критичні періоди розвитку мовлення відіграють роль певних чинників, вони можуть бути самостійними і можливо їх поєднання з іншими несприятливими факторами - генетичними захворюваннями, соматичною слабкістю, порушеннями в роботі нервової системи.

Такими критичними періодами є:

- 1 - 2 роки, коли формуються передумови мовлення і починається мовленнєвий розвиток. У цьому віці відбувається найбільш інтенсивний розвиток кіркових мовних зон, тому будь-які, навіть начебто незначні несприятливі фактори, що діють в цьому періоді, можуть відбитися на розвитку мовлення дитини;

- 3 роки, коли інтенсивно розвивається зв'язне мовлення, що вимагає великої узгодженості в роботі центральної нервової системи. Виникаюча деяка неузгодженість в її роботі призводить до зміни поведінки, спостерігається впертість. Все це визначає більшу вразливість мовленнєвої системи. Можуть виникати заїкання, відставання мовленнєвого розвитку, відмова від спілкування взагалі. Якщо виникає на цьому етапі заїкання, воно може бути обумовлене віковою нерівномірністю дозрівання окремих ланок мовленнєвої системи і різних психічних функцій (уваги, пам'яті, мислення та ін.);

- 6 - 7 років - початок розвитку писемного мовлення. Зростає навантаження на центральну нервову систему дитини. При пред'явленні підвищених вимог можуть відбуватися «зриви» нервової діяльності з виникненням заїкання.

Будь-які порушення мовлення, що є у дитини, в ці критичні періоди проявляються найбільш сильно. Відхилення мовленнєвого розвитку мають свої особливості в кожному віковому періоді. Оцінюючи недоліки в мовленнєвому розвитку, важливо враховувати: вік, в якому з'явилися розлади; причини, що безпосередньо викликали відхилення, а також наявність певних умов життя дитини.

Відомо, що ефективність засвоєння мовленнєвих навичок залежить від можливості їх перенесення у повсякденне життя, тому в центрі логопедичного супроводу знаходиться особистість дитини, а «супроводжувачами» виступають логопед, психолог, педагоги, батьки, найближче оточення дитини. Отже, комплексний логопедичний супровід є неможливим без участі сім'ї.

Комплексний логопедичний супровід – особлива форма співпраці, при якій логопед, психолог, педагоги, враховуючи особливості сімей, створюють умови для того, щоб батьки ставали активними учасниками корекційного процесу, спрямованого на компенсацію мовленнєвих вад, та забезпечували, таким чином, єдність логопедичного впливу на дітей даної категорії в сім'ї та навчальному закладі.

Ефективність комплексного логопедичного супроводу залежить від готовності батьків до співпраці та рівня їх теоретичних знань і практичних умінь. З метою дослідження активності батьків, їх педагогічної компетентності, на початку навчального року було проведено соціальний зріз, анкетування та опитування. Результати вивчення ступеня готовності батьків до участі в спільній роботі з логопедом дозволили виділити три підгрупи батьків:

1. Ініціативні (36%), які беруть активну участь у навчально - виховному процесі.
2. Ситуативно-ініціативні (49%), такі, що беруть участь в житті навчально-реабілітаційного центру лише за проханням педагогів.
3. Пасивні (15%), - такі, що не беруть участь взагалі.

Батьки, що не беруть участь в логопедичному супроводі, недостатньо усвідомлюють проблему виправлення мовленнєвих порушень, пояснюють це дефіцитом вільного часу, великою зайнятістю на роботі. Це призводить до того, що батьки бачать рішення проблеми в тому, щоб розвитком і корекцією мовлення займалися фахівці і педагоги, які мають професійні знання. Активно ж залучатися і забезпечувати наступність в корекційній роботі вдома не стільки не хочуть, скільки не вважають важливим. Отже, для здійснення ефективного логопедичного супроводу необхідно залучити якомога більше батьків та підвищити їх педагогічну та корекційну компетентність.

Батьківські збори проводяться 3 рази: на початку, в середині і кінці навчального року. Саме вони допомагають об'єднати батьків, спрямувати їх на допомогу дітям, спонукають активно включитися в логопедичний супровід. На перших батьківських зборах знайомимо батьків з системою надання логопедичної допомоги в межах закладу; з графіком роботи; з загальними результатами логопедичного обстеження дітей, з особливостями мовленнєвого розвитку учнів даного класу; надаємо рекомендації щодо організації логопедичного супроводу вдома.

Консультації будують так, щоб вони не були формальними, а по можливості спонукали батьків до вирішення проблем, розвивали дух плідної співпраці. Консультації мають бути чіткими, містити конкретний матеріал. Наприклад, найбільш актуальними виявились такі теми: логопедичний масаж, артикуляційна гімнастика, дихальна гімнастика за Стрельніковою, розвиток дрібної моторики, підготовка руки дитини до письма.

Ефективною формою роботи є підгрупові відкриті заняття. Як показав досвід, корисно об'єднувати заняття із зборами, тоді батьки з більшою зацікавленістю відносяться до їх відвідування. Після цього активність батьків у взаємодії з логопедом підвищується.

Практикуємо і таку нетрадиційну форму роботи з батьками як використання відеотеки. Багато занять та індивідуальні практикуми знімаються на відео. Батькам не завжди зрозумілі терміни, що вживаються логопедом (наприклад, складова структура), принцип виконання завдання (скласти звукову схему), техніка виконання логопедичного масажу. Все це докладним чином треба пояснити кожному з батьків, щоб завдання вдома було виконано правильно. І тут у батьків з'являється можливість взяти диск із заняттями, практикумами з теми, що цікавить, і переглянути вдома. Таким чином, підвищується рівень практичних знань та умінь батьків.

Бібліотека ігор і вправ є стимулом до активної участі батьків в логопедичному супроводі. Батьки можуть скористатися підбором практичного матеріалу. Бібліотека поповнюється завдяки і оригінальним ідеям та пропозиціям самих батьків. Руками батьків і дітей зроблені: “звукові

лінійки» для визначення місця звуку в слові, «звукові полотна» для звукового аналізу, дидактичні ігри для розвитку дрібної моторики та ін.

Корисними для розвитку комунікативних умінь і навичок, підвищення самооцінки, усвідомлення необхідності правильного мовлення стали родинні свята. Тематика свят охоплює різні сторони мовленнєвого розвитку дитини. Головна вимога у проведенні свят - максимальна активність батьків і дітей. Як засвідчує практика, спілкування на родинних святах сприяє становленню теплих неформальних стосунків між педагогами та батьками, а найголовніше – між батьками і дітьми.

На нашу думку, індивідуальні форми взаємодії мають перевагу над колективними, оскільки дозволяють встановити тісніший контакт з батьками.

Важливу роль у спільній, комплексній роботі логопеда і сім'ї може відіграти анкетування батьків. За допомогою анкетування можна дізнатися склад сім'ї, особливості сімейного виховання, позитивний досвід батьків, їх труднощі, помилки. Відповідаючи на питання анкети, батьки починають замислюватися над проблеми мовленнєвого розвитку дітей, над особливості надання допомоги своїм дітям. Важливим для логопеда є питання, спрямовані на виявлення потреби батьків у логопедичних знаннях.

Особливості сімейного виховання, потреби батьків у знаннях можна виявити за допомогою бесіди, найважливіша ознака якої двостороння активність. На початку навчального року, після обстеження дітей, знайомимо батьків з його результатами, характеризуємо мовленнєвий розвиток дитини, погоджуємо з батьками план індивідуальної корекційної роботи, спрямованої на подолання певних вад мовлення їхньої дитини. Батьки отримують необхідні поради та рекомендації. Бесіду потрібно вести тактовно: її завдання полягає в тому, щоб допомогти сім'ї у вихованні дитини. Від того, як пройдуть перші зустрічі логопеда з батьками, певною мірою залежатиме плідність співпраці. Дуже добре, якщо на бесіду або консультацію приходять батько і мати.

Основною формою взаємодії логопеда з батьками є зошит для домашніх завдань. Він слугує «телефоном довіри» - дорослий може написати в ньому будь-яке питання, сумнів щодо якості виконання завдання дитиною. Зошит заповнюється два рази на тиждень, для того, щоб заняття в сім'ї проводилися систематично і не шкодили здоров'ю дитини.

Домашня бібліотечка. Істотну роль в результативній корекційній роботі батьків з дітьми відіграє підібрана логопедом бібліотека авторської допомоги: «Мовленнєве спілкування. Робочий зошит з розвитку мовлення», «Домашній логопедичний зошит для роботи з дітьми 4-6 років», «Зошит для логопедичних занять», «Грамотійко, логопедичний зошит для розвитку усного і писемного мовлення», «Допоможіть своїй дитині. Посібник для батьків». Їх можна з успіхом використовувати як методичний, так і наочний матеріал для індивідуальних занять батьків з дитиною за завданням логопеда.

Наочні форми роботи є дуже важливими для батьків. Наочність агітації забезпечується застосуванням різноманітних супроводжуючих ілюстрацій, демонстрацій практичних робіт, виставковим матеріалом, вона сприяє стимуляції активності батьків.

Логопедичний куточок. Він надає батькам інформацію щодо організації логопедичної корекційної роботи. Рубрика «Домашнє завдання» надає практичні рекомендації щодо формуванню різних мовленнєвих навичок. Рубрика «Домашня ігротека» знайомить батьків з іграми, ігровими вправами і завданнями на закріплення. Відбираючи і розробляючи матеріал для даної рубрики, враховую велику завантаженість батьків щоденними домашніми справами, і накопичену до кінця дня втому, тому рекомендую «тратися на кухні». Наприклад, пропонуються ігрові вправи на розвиток дрібної моторики рук «Допомагаю мамі». Запропонуйте дитині перебрати горох, рис, гречку або пшоно. Тим самим вона надасть вам посильну допомогу і потренує свої пальчики. На кухні можна проводити ігри на збагачення словника дитини - «Які слова заховалися на кухні», «Які слова можна дістати з борщу? Вінегрету? Кухонної шафи? Плити?», «Пригощаю». Давай пригадаємо смачні слова і пригостимо один одного.

Роботу з батьками доцільно проводити в письмовій та усній формах. Необхідно підкреслити перевагу письмової форми. По-перше, звернення тільки в усній формі вимагає багато часу. По-

друге, батьки не в змозі утримати в пам'яті всю інформацію, яку вони послідовно одержують від логопеда. І, по-третє, для того, щоб батьки змогли осмислити одержані рекомендації та наслідувати їм, спочатку необхідно їх переконати в цьому, запропонувати певний алгоритм дій і озброїти пам'яткою, яка дозволить здійснювати ці дії послідовно і точно.

Пам'ятка або поради для батьків періодично оформляються у батьківському куточку та створюються папки – пересувки, які можуть містити таку інформацію:

Шановні батьки! Ви повинні орієнтуватися у вікових нормах розвитку всіх компонентів мовлення (звукимови, лексики, граматики, фонематичних процесів), щоб вчасно допомогти своїй дитині у разі потреби звернутися до логопеда ще до навчання дитини у школі.

Головне, на що треба звернути увагу, – це запізнювання мовлення. Перші слова можуть з'явитися тільки в півтора року, а інколи і в два роки (замість 12 – 13 місяців), а перші фрази – в 3 – 5 років. Подібна затримка в розвитку мови може бути викликана уповільненням темпів дозрівання мовленнєвих центрів мозку або патологічним формуванням мовлення. В першому випадку, дитина рано чи пізно наздожене однолітків, а в іншому – без спеціальної допомоги, мова може залишитися порушеною на протязі всього дитинства. Друга група порушень яка повинна насторожити батьків, - це використання дитиною неправильно складених зворотів мови або слів з неправильною звукимовою.

До 5 років діти ще не всі звуки рідної мови можуть вимовляти правильно. До 3 років важко вимовляють такі звуки як Ч, Щ, Ж, Ш і тільки після 4 років діти володіють звуком Р. Подібні дефекти мови пов'язані з незрілістю артикуляційного апарату. При порушеннях мови дефекти вимови зберігаються і після 5 років, а інколи і в шкільні роки. Дитина заміняє важкі для нього звуки на більш легкі за вимовою, але схожі за звучанням. В найбільш тяжких випадках порушена не тільки звукимова, а й тембр та виразність мови. Найбільш ефективне міри профілактики порушень мови – це усунення причин, які їх викликають. Дуже важливо проводити заходи по оздоровленню матері до і в період вагітності, контролювати за періодом вагітності і попередження її ускладнення.

Малюків потрібно вчити правильно вимовляти звуки в словах, ставити наголос, користуватися відповідною інтонацією, правильно дихати під час мовлення. Вчити дитину узгоджувати слова в реченнях в роді, числі й відмінках, правильно будувати речення. При цьому слова треба вимовляти правильно і зрозуміло, вимовляючи їх до кінця. Дивлячись дитині в обличчя: вона повинна бачити вашу артикуляцію. Речення повинні бути прості, але повні. В перші місяці життя потрібно приділяти увагу емоційності, а пізніше (5 – 6 місяців) на простоту мови. Старайтесь переставляти слова місцями й вимовляти підряд різні форми. Говорити з невеличкими паузами - так дитині легше виділити слово в мовному потоці і розібратися в будові язика. Обов'язково залишайте місце для відповіді дитини, навіть якщо дитина не готова вам відповісти. Називайте дитину і себе в третій особі. Не забувайте, що мова звернена до дитини, повинна бути емоційна. А ще грайте з дитиною в мовні та пальчикові ігри, дрібна моторика рук і точна артикуляція звуків знаходяться в прямій залежності. Чим більша рухова активність, тим краще розвинута мова.

Важливу роль у виправленні мовних недоліків займає гра. Адже гра – супутник дитинства, провідна діяльність, під час якої коригується та розвивається дитяче мовлення й особистість в цілому. Яку гру вибрати, щоб вона була не лише цікавою, а й корисною для дитини? Як методично правильно організувати й провести її, дотримуючись певної системи?

Під час проведення ігор різних типів із мовленнєвими завданнями вам допоможуть запропоновані правила, які були виведені, спираючись на методику О. Барташнікова:

- пам'ятайте, саме що в дошкільний період мовлення дитини розвивається найінтенсивніше, а головне воно гнучке для подолання мовленнєвих вад. Тому чим раніше ви звернетесь по допомогу до спеціаліста, тим швидше дитина оволодіє правильним мовленням.

Під час виконання ігрових завдань у дитини (особливо на початкових етапах) можуть виникати труднощі. Не акцентуйте увагу на цьому, не дорікайте, коли в неї щось не виходить, якщо чогось вона не вмє. Не повторюйте за малюком неправильне вимову звуків. Розмовляйте з ним тільки правильно та своєчасно виправляйте.

Кожна дитина – індивідуальність. Її розвиток відбувається за власними законами. Тому не порівнюйте свого малюка з однолітками, які можливо, випереджають його у своєму розвитку.

Ніколи не відмовляйте дитині в проханні погратися з нею. Спочатку самі ознайомтеся зі змістом гри, її правилами і тільки потім своїми словами поясніть дитині, як грати в цю гру. Якщо потрібно проведіть попередню бесіду. Так ви емоційно підготуєте малюка до гри. Запропонуйте йому віршик, загадку, лічилку. Хай малюк вивчить їх разом із вами. Заохочуйте словесну творчість дітей, спонукайте їх до складання закличок та лічилок до ігор. Радійте кожному успіхові дитини разом із нею.

Якомога більше розмовляйте з дитиною, спонукайте її до запитань. Пояснюючи говоріть чітко, виразно, спокійно. Переконайтесь, що малюк розуміє значення всіх слів. За потреби у присутності дитини зверніться до словника.

Пам'ятайте що у дошкільників із мовленнєвими порушеннями страждають всі психічні процеси. Тому під час мовленнєвих завдань дитині потрібно давати більше часу для роздумів. Не слід підганяти її з відповіддю, краще повторити завдання ще раз і тільки після невдалих багаторазових спроб натякніть в якому напрямку слід шукати вирішення цього завдання. Виявляйте свою кмітливість може статися, що дитина не спроможна виконати завдання. Запропонуйте їй полегшений варіант. Якщо ж і він не вдається - відкладіть гру і поверніться до неї завтра. Коли і наступного разу він не зможе виконати завдання, незважаючи на ваші натяки й підказки, докладно поясніть спосіб вирішення, запропонуйте спочатку легший, а потім ускладнений варіант. Через деякий час варто повернутися до цієї гри, аби переконатися, що дитина справді добре засвоїла навчальний матеріал. Не примушуйте дитину продовжувати гру, якщо в неї щось не виходить або вона втомилася. Внаслідок примусу у малюка виникає страх перед можливим покаранням, і вся його енергія піде не на розумову роботу, а на подолання не бажання продовжувати заняття. Це призводить до того, що дитина часто відволікається, робить багато помилок. Будьте терплячими, не виявляйте негативних емоцій, адже це може призвести до ще більшого ускладнення мовленнєвого порушення – заїкання або неврологічних розладів. Намагайтесь переключити увагу дошкільника на інший вид роботи.

Якщо ж рівень розвитку дитини не зріс, ви припустилися помилки, підвищили вимоги, використовували занадто складні ігри залучаючи дитину до ігрової діяльності, користувалися авторитарним методами і це звичайно негативно позначилося на емоційному самопочутті малюка, на його бажанні спілкуватися з вами у процесі гри, на його ініціативності. Проаналізуйте свою тактику і ліквідуйте перешкоди. Запам'ятайте золоте правило організації і керівництва будь – якою діяльністю дитини, в тому числі й грою, дитині має бути цікаво і комфортно! Тільки за такою умови розвиток усіх сторін особистості малюка буде повноцінним відзначаєте всі досягнення дитини під час гри. Не будьте байдужими та пасивними. Намагайтесь об'єктивно оцінювати свою дитину, відзначаєте сильні та слабкі риси її характеру. Лише так ви зможете виявити шляхи використання одних і коригування інших. Навчайте за допомогою активної дії і живого невимушеного спілкування. Саме так дитина навчиться правильно розмовляти, опанує рушійні фактори розвитку: самоконтроль, самооцінка, способи самовдосконалення.

Шановні батьки, не сподівайтесь на швидкий ефект у навчанні, адже малюк тільки-но починає знайомитися з рідною мовою. Не соромтеся звертатися за допомогою логопеда. Адже тільки завдяки співпраці логопеда й батьків, використанню цікавих і доступних видів роботи у дітей нормалізується процес оволодіння мовленням.

Отже, батьки, від вас залежить майбутнє ваших дітей. Ви маєте набратися терпіння, зацікавити дитину і, таким чином, включити її у цілеспрямовану роботу. Тільки у співпраці з дитиною ви зможете досягти бажаного.

Запроваджені нами форми роботи суттєво підвищили ефективність співпраці з батьками. Показником рівня розвитку їхньої самосвідомості стало розуміння важливості і необхідності засвоєння знань і умінь для того, щоб практично допомогти своїй дитині. Вивчення рівня готовності батьків до логопедичного супроводу дітей, проведеного в кінці навчального року, засвідчило, що кількість ініціативних батьків зросла до 44%, ситуативно-ініціативних - 50%,

пасивних зменшилась до 6%. Значне збільшення кількості ініціативних батьків підтверджує ефективність взаємодії в логопедичному супроводі дітей з мовленнєвими вадами.

Отже, досвід роботи дозволяє стверджувати, що запроваджена система взаємодії з батьками: підвищує їх педагогічну та корекційну компетентність, як теоретичний, так і практичний компоненти; спонукає до усвідомлення проблем мовленнєвого розвитку своїх дітей; підвищує рівень готовності батьків до логопедичного супроводу; сприяє мотивованому відношенню до корекційної роботи; спонукає до активного включення в неї.

Внаслідок поетапної взаємодії з логопедом, батьки стають активними та компетентними учасниками комплексного логопедичного супроводу, таким чином, значно збільшуючи ефективність корекційної логопедичної роботи, спрямованої на подолання мовленнєвих вад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.Кримська О. Роль батьків у формуванні мовлення дітей [текст] / Оксана Кримська// Дефектолог.–2012. –№2. – С. 42-43.

2.Лапко Н.П. Пропаганда логопедичних знань серед батьків дітей з порушеннями мовлення [текст] / Наталія Лапко // Логопед. – 2013. – №1. – С. 32-36.

3.Ніколаєнко В. Взаємодія вчителя-логопеда, вихователя і батьків – запорука успішної корекційної роботи [текст] / Валентина Ніколаєнко // Вихователь-методист дошкільного закладу. –2010. –№3. – С. 50- 58.

Н. А. Пасічник,
учитель – логопед відділу освіти
Жашківської райдержадміністрації

ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ДО ЛОГОПЕДИЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ВАДАМИ

Діти – першокласники з мовленнєвими вадами складають основний контингент невстигаючих учнів, особливо з предметів мовного циклу та потребують інтенсивної логопедичної допомоги. Якісно пройти шлях корекції учитель – логопед може лише в співпраці з батьками, учителем початкових класів, психологом та при консультативній підтримці лікарів. Дана стаття висвітлює соціально – просвітительську роботу логопеда серед населення та співпрацю з батьками дитини, яка навчається на логопедичному пункті.

Мова – соціальне явище. Добре відомо, що без повноцінного мовлення не буває повноцінної особистості. Чим чіткіше та багатше мовлення дитини, тим легше їй висловити свої думки, тим ширші можливості у пізнанні навколишньої дійсності, змістовніші стосунки з однолітками та дорослими, активніше відбувається психічний розвиток. На молодші класи припадає найважча, найоб'ємніша і найвідповідальніша робота логопеда над тим, щоб виправити мовленнєві недоліки та прищепити любов і увагу до звукової сторони мовлення. Діти, навіть з не різко вираженим порушенням мовлення, які вступають до школи, становлять основний контингент невстигаючих учнів, передусім з предметів мовного циклу. У молодшому шкільному віці недорозвиток мовленнєвої системи найчастіше проявляється частковим порушенням лексики – граматичної та фонетико фонематичної сторін мовлення. Це створює серйозні перешкоди для успішного опанування дитиною програмового матеріалу з читання та письма. Подолання мовленнєвих вад у дітей залежить від багатьох факторів, у тому числі від участі та активності батьків, особливо мами, в корекційному процесі, її здатності зацікавити дитину, мотивувати бажання чітко говорити, привити дитині навички самоконтролю мовлення, адже, ефективність засвоєння мовленнєвих навичок залежить від можливості їх перенесення у повсякденне життя, тому в центрі логопедичного впливу знаходиться особистість дитини, а «супроводжувачами»виступають батьки

та найближче оточення дитини. Активну участь в закріпленні мовленнєвих навичок беруть також педагоги та шкільний психолог. Отже, комплексний логопедичний супровід є неможливим без участі сім'ї.

Учитель – логопед і батьки є два крила, які допоможуть дитині вільно оволодіти правильним мовленням.

Основні форми роботи вчителя – логопеда загальноосвітньої школи з батьками

Працюючи на посаді вчителя – логопеда відділу освіти більше двадцяти років та будучи консультантом районної ПМПК, я виробила свою оптимальну педагогічну стратегію в спілкуванні з учителями, вихователями продовженого дня, психологом навчального закладу та батьками кожної дитини з мовленнєвими вадами.

Робота з батьками є для мене однією з пріоритетних.

Умовно виокремлюю такі основні форми роботи учителя – логопеда ЗОШ з батьками:

- Просвітительська робота (пропаганда логопедичних знань у місцевій періодичній пресі).
- Колективні форми роботи.
- Індивідуальна співпраця.
- Коротко зупинюсь на кожному зокрема.
- Просвітительська робота.

Особливе місце в роботі відводжу підвищенню психолого – педагогічної культури батьків.

Для профілактики виникнення мовних вад у дошкільників вважаю необхідним розміщувати логопедичну інформацію в місцевих періодичних виданнях. Життя підтверджує ефективність такої роботи. Адже після виходу чергової логопедичної статті в рубриці газети Жашківщина «Діти під нашим крилом» завжди збільшується потік батьків, які приходять на консультації, хвилюючись за розвиток своїх дітей. Перелік тем, які висвітлюються, може бути самим різноманітним, але особливу увагу хочу звернути на теми, які вважаю найбільш актуальними: «Мовленнєві вади та причини їх виникнення», «Нервово - психічне здоров'я матері під час вагітності», «У вашій сім'ї ліворука дитина», «Повноцінний перебіг раннього періоду розвитку дитини», «Навчаємо спостерігати і розповідати», «Заїкування легше запобігти», «Умілі пальчики».

Але ось – початок нового навчального року.

Набрані логопедичні групи, відбулось перше знайомство.

На цьому етапі роботи особливе значення має формування мотивованого ставлення батьків до корекційних занять дитини, оскільки лише в випадку, коли батьки самі переконані у важливості й необхідності занять дитини з фахівцем, можна говорити про значне підвищення ефективності корекційної роботи та скорочення її строків. Логопед повинен створити умови та підґрунтя для того, щоб батьки стали активними учасниками корекційного процесу спрямованого на компенсацію мовленнєвих вад, та забезпечували таким чином єдність логопедичного впливу на дітей даної категорії в сім'ї та навчальному закладі. Саме цьому послуговуються колективні форми роботи з батьками, а саме батьківські збори (класні, загальношкільні, збори батьків майбутніх першокласників і т.д.) та відкриті логопедичні заняття на які я запрошуюю учителів початкових класів, батьків, вихователів груп продовженого дня. Класні батьківські збори проводжу три рази: на початку, середині і кінці навчального року. Саме вони допомагають об'єднати батьків, спрямувати їх на допомогу дітям, спонукають активно включитися в логопедичний супровід. На перших батьківських зборах знайомлю батьків з системою надання логопедичної допомоги в школі, графіком роботи, загальними результатами логопедичного обстеження дітей, з особливостями мовленнєвого розвитку учнів даного класу, надаю рекомендації щодо організації логопедичного супроводу вдома, доводжу до відома батьків основні напрямки логопедичного впливу. Іноді мене запитують: «Чому мою дитину записали для роботи на логопедичному пункті, якщо вона вимовляє всі звуки? Пояснюю. Доводжу до відома батьків інформацію про прояви дефектів мовлення та умови їх виправлення. Надана інформація пізнавальна та корисна для батьків

Наступні батьківські збори присвячую інформуванню батьків про наслідки логопедичного впливу та успіхам дітей на цьому шляху.

Індивідуальна співпраця учителя - логопеда і батьків

Без активної допомоги батьків корекційна робота не буде достатньо ефективною та затягнеться в часі, що негативно вплине на шкільне навчання, засвоєння дитиною програмового матеріалу з читання і письма. Саме на батьків покладається завдання закріплення знань та навичок правильної артикуляції звуків, продовження роботи над розвитком фонематичного слуху дитини, збагаченням словника.

Залучення батьків до спільного корекційного процесу передбачає:

- звернення до вузьких фахівців (за рекомендацією логопеда)
- єдність вимог до дитини
- відповідальність за виконання домашніх завдань
- постійне введення поставлених дітям звуків у мовлення
- активну участь у всіх заходах

На першій зустрічі з батьками дитини, якій передусе детальне обстеження мовлення першокласника я пояснюю батькам цілі і прийоми корекційної роботи з їх дитиною, уточнюючи обсяги роботи з розвитку рухів органів артикуляційного апарату, показую правильне виконання вправ артикуляційної гімнастики. Пізніше батьки опановують прийоми закріплення правильної вимови звуків та їх диференціації, здобувають практичні навички з розвитку в учня – першокласника слухової уваги, фонематичного слуху, формування звуко – буквеного аналізу та синтезу слів, елементи логопедичного масажу при потребі. Надалі важливим в співпраці логопеда і батьків є відвідування ними індивідуальних занять учителя – логопеда та виконання домашніх завдань.

На мою думку, в корекційній роботі індивідуальні форми роботи мають перевагу над колективними, оскільки дозволяють встановити тісніший контакт з батьками. Дуже добре, якщо на бесіду, або консультацію приходять батько і мати.

Отже, внаслідок різноманітної та поетапної роботи з логопедом, батьки стають активними та компетентними учасниками логопедичної корекції, таким чином, значно збільшуючи ефективність логопедичної роботи, спрямованої на подолання мовленнєвих вад.

Для закріплення вивченого на логопедичних заняттях батькам необхідно систематично отримувати інструкції логопеда, тобто домашні завдання. Часто логопед записує домашні завдання нашвидкуруч. Ці записи не відповідають високим вимогам як за змістом, так і за формою, на них витрачається багато робочого часу.

Моя робота стала значно ефективнішою, коли я підготувала систему навчальних карток в яких відображені всі етапи роботи над звуком: завдання на розвиток фонематичного слуху, звукового аналізу слова, закріплення правильної артикуляції звуку в складах різних типів, словах, реченнях. В картках представлені вірші, скороговки, загадки, оповідання для введення звуку в повсякденне мовлення.

Форма домашнього завдання у вигляді роздаткових карток дає змогу варіювати порядок, кількість, зміст та форму завдань. У зошиті зв'язку з батьками треба зробити невеликий запис:

- дата проведення заняття;
- посилання на номер навчальної картки, яку треба опрацювати вдома;
- додатковий запис про доповнення, або виключення завдання з якихось причин (за необхідністю). Навчальна картка вкладається у зошит зв'язку з батьками. Перевага цієї форми роботи полягає в тому, що логопед має готовий алгоритм дій корекційної роботи у вигляді навчальних карток з виправлення вад вимови фонем, за якими учень працює як безпосередньо на заняттях (якщо це доцільно і відповідає змісту та структурі заняття), так і вдома. Важливо, що навчальні картки містять різноманітний мовний матеріал, який спрямований не тільки на роботу над звуком, а й на збагачення словника, словотворення, розвиток зв'язного мовлення, корекцію пізнавальних процесів (уваги, пам'яті, мисленнєвих операцій), запобігання та подолання помилок під час письма і читання.

Зміст деяких карток вимагає безпосередньої участі батьків при виконанні домашніх завдань. Це перш за все стосується завдань, що спрямовані на формування фонематичної уваги та звукового аналізу слова.

Пропоную конспект логопедичного заняття для групи дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, де використовуються навчальні картки на виправлення вад вимови звука [Ш].

Фронтальне заняття для групи учнів з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (1 клас)

Тема: Закріплення правильної артикуляції звука [Ш] у складах різного типу, словах, реченнях.

Мета: Закріпити правильну артикуляцію звука [Ш] у складах, словах, реченнях як під час читання, так і під час самостійного мовлення. Розвивати навички фонематичного сприймання, збагачувати словниковий запас учнів, удосконалювати мовну артикуляцію. Виховувати увагу, спостережливість, взаємодопомогу.

Обладнання: Профіль звука, дзеркала, фронтальні картки з написаними чистомовками, картки для індивідуальної роботи (склади, слова), гра „Листоноша”, малюнки для складання речень, картки для визначення місця звука в слові, картки для визначення складової структури слова.

Хід заняття

1. Підготовча частина

Ї Оргмомент (привітання)

Ї Вправи для зняття емоційної напруги, концентрації уваги. (Заплющені очі, зробити глибокий вдих, руки затиснути в кулаки. Зробити видих – послабити кулаки 5 разів).

2. Основна частина

Ї Повідомлення теми заняття.

Сьогодні ми з вами продовжимо вчитися говорити правильно звук [Ш]. Хто хоче навчитися говорити красиво?

Ї **Активізація знань.**

Робота з профілем звука. Робота з дзеркалами. Учні пригадують як правильно вимовляється звук [Ш] (губи витягнуті вперед і округлені, кінчик язика піднятий за верхніх зубів ківшиком, бокові краї язика підняті до верхніх зубів).

Ї **Артикуляційні вправи:**

– для губ „Усмішка”, „Дудочка”;

– для язика „Годинник”, „Чистим зубки”, „Чашечка”.

Ї Перевірка домашнього завдання.

Гра „Не зіб’юсь”

Прочитати слова на картці № 5 (додаток «Виховання правильної артикуляції звука [Ш]») спочатку повільно, потім швидше (фронтально, індивідуально). Виграє той, хто ні разу не зіб’ється. Пояснити прислів’я (картка № 5, додаток «Виховання правильної артикуляції звука [Ш]»).

Ї **Вправи на звуко-буквений аналіз і синтез слів.**

Визначити місце звука [Ш] у словах, підняти картку з відповідною цифрою.

(Шовк, каша, кошеня, груша, ромашка).

Ї Вправи на визначення складової структури слів.

(Шум, шепіт, шуліка, шина), підняти картку з відповідною складовою схемою

Гра „Поверни слово”

Логопед робить поглажувальні рухи долонь дитини і називає слово. Учень робить так само і повторює за логопедом слово (груша – груша; лоша – лоша).

Ї **Утворення слів за зразком. Фронтальна робота.**

(Завдання записане на дошці).

ша шапка, шафа, шарф...

Ш

шо шорти, шоколад...

шу шуба, шуруп...

Ш

ше шерсть, шепіт...

Фізкультхвилинка

Руки вгору – вдих. Руки вниз, на видиху вимовляємо склади:

ша-ша-ша

шо-шо-шо-шо

шу-шу-шу-шу

ше-ше-ше-ше

Ї Складання речень за малюнком (усно).

Малюнки роздаються кожній дитині індивідуально.

Ї Читання чистомовок за фронтальними картками, прикріпленими на дошці (фронтально, індивідуально).

(Чистомовки: з картки № 6, додаток «Виховання правильної артикуляції звука [Ш]»).

Ї Індивідуальні завдання

Прочитати та записати в зошит слова і склади.

Ї Гра „Листоноша”

Учень роздаються конверти, на яких записані приклади. На дошці прикріплені поштові скриньки. Учень повинен озвучити приклад, вирішити його і вкинути лист у відповідну поштову скриньку. Логопед обов'язково слідкує за правильною вимовою звуків.

3. Заклучна частина.

Підбиття підсумків заняття.

Оцінювання роботи учнів.

Пояснення домашнього завдання за картою № 6, додаток «Виховання правильної артикуляції звука [Ш]»).

Навчальна картка № 5

1. Прочитай слова декілька разів.

Слідкуй за правильною вимовою звука [Ш].

Каштан ромашка пташка

Пошта дошка гармошка

Аркуш рушник подушка

Вишні шишкар кришка

З двома словами придумай і запиши речення

2. Поясни та вивчи прислів'я та приказки.

Як дбаєш, так і маєш.

Піший кінному не товариш.

Менше говори, а більше діла твори.

Навчальна картка № 6

1. Повтори чистомовки та скоромовку.

Ашка, ашка, ашка – літає пташка.

Ошка, ошка, ошка – грає гармошка.

Шан, шан, шан - великий баштан.

Ошта, ошта, ошта – біля школи пошта.

У кішки – кошеня, а у мишки - мишеня.

2. Прочитай та перекажи текст.

К і ш к а М у ш к а

У Мишка була кішка. Звали її Мушка. Мишко годував її кашею і молоком. Кішка Мушка полювала на мишей і пташок. Улітку у Мушки з'явилося шість кошенят. Мишко поклав кішку з кошенятами у кошик. Їм там було затишно.

Розкажи про свою кішку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків. / А.Я. Малярчук. – К.: Літера, 2005.
2. Малярчук А. Я. Подолання мовленнєвих вад дітей / А.Я.Малярчук, Г.Й.Блінова. – К.: Неопалима Купина, 2006.
3. Дидактичний матеріал для логопедичних занять з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку / [Упоряд. Плющова Л.Д.]. – Х.: Основа, 2007.
4. Пінчук Ю.В. Мовленнєві вправи для виховання у дітей правильної вимови звуків / Ю.В. Пінчук, Л.Л. Циба. – Черкаси: ЧОПОПП, 2004.
5. Блінова Г.Й., Бернацька Л.Й. Дидактичний матеріал для логопедичних занять/ Г.Й.Блінова, Л.Й.Бернацька. – К., 1985.

Н. О. Пасвська,
вихователь дошкільного навчального
закладу «Берізка» м. Золотоноші

РОЛЬ БАТЬКІВ У ПОДОЛАННІ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ ДІТЕЙ

У даній статті розкривається сутність засобів формування мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку. Також мова йтиме про те, яку роль відіграють батьки у подоланні мовленнєвих порушень дітей.

Мовленнєвий розвиток дошкільника — складний психологічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутої мови. Він визначається мірою сформованості знань, умінь та навичок дитини і виявляється в соціальній та інтелектуальній активності у колі дорослих та однолітків. Щоб створити оптимальні умови для мовленнєвого розвитку дошкільника, педагогам слід використовувати різні форми роботи: ігри, проблемні ситуації і, звичайно, заняття.

Мовленням дитина оволодіває в процесі спілкування під час різних видів діяльності, адже всі вони тісно пов'язані з мовленням і супроводжуються ним. Але повсякденного спілкування для становлення мовленнєвої компетенції, звісно, недостатньо. Основною формою навчання дошкільнят у процесі організованої пізнавальної діяльності все ж лишається заняття. Саме на заняттях вихователь систематично та послідовно формує у дітей мовленнєві уміння та навички, які закріплюються при спілкуванні дітей під час різних видів діяльності в повсякденному житті.

Не можливо уявити належний рівень життєвої компетенції людини без оволодіння мовленням. Видатний педагог Костянтин Ушинський зауважував, що рідне слово є основою розумового розвитку й скарбницею всіх знань. Оволодіваючи мовленням, вивчаючи мову, дитина засвоює систему знань, суспільно прийняті норми поведінки — основу її життєвої компетентності. З огляду на це проблема розвитку мовлення дитини завжди була однією з центральних у дошкільній освіті. Нині ж провідною метою дошкільної лінгводидактики є виховання мовної особистості.

Потреба у спілкуванні змінюється за змістом залежно від характеру спільної діяльності дитини з дорослим. На кожному етапі розвитку потреба у спілкуванні визначається участю дорослого, необхідною і достатньою для розв'язання дитиною основних, типових для її віку

завдань. Мотиви спілкування пов'язані з трьома головними, найтипівішими для дітей раннього і дошкільного віку потребами, а саме: потребою у враженнях, в активній діяльності і потребою у визнанні й підтримці. Потреба у нових враженнях викликає у дітей прагнення вступати у контакт з дорослими. Мотивом стає певна якість дорослого, він виступає як джерело інформації, як організатор нових вражень дитини. Потреба в активній діяльності спонукає звертатися до нього як до партнера по спільній практичній діяльності, помічника і взірця правильних дій. Потреба дітей у визнанні й підтримці є власне потребою у спілкуванні - отримати від оточення оцінку своєї особистості і реалізувати прагнення до спільності з іншими людьми. Комунікативними мотивами виступають об'єктивні якості партнера, що виявляються у процесі спілкування і спроможні задовольнити актуальні потреби його учасників.

У процесі спілкування з дорослим перед дитиною постають комунікативні мовленнєві завдання, що передбачають реактивну (відгукнутися на звертання) та ініціативну (першою звернутися до дорослого) мовленнєву дію. У виникненні комунікативного мовленнєвого завдання, що передбачає ініціативну мовленнєву дію, вирішальну роль відіграє спеціалізоване мовлення дорослого, адресоване дитині.

Продуктом діяльності спілкування є взаємні стосунки, створення власного образу та образу партнерів по спілкуванню. З лінгвістичного погляду, продуктом діяльності спілкування є мовний текст у формі монологу або діалогу. Специфічність потреб і мотивів спілкування зумовлюють, у свою чергу, особливості комунікативної діяльності, її розвитку в дітей дошкільного віку.

Ознакою будь-якої держави та її нації є рідна мова. Рівень розвитку рідної мови відображує рівень культури та духовного розвитку нації. Рідна мова є загальною основою навчання і виховання дітей у дошкільному закладі. Оволодіння нею як засобом пізнання і способом людського спілкування є найвагомим досягненням дошкільного дитинства. Адже психофізіологами доведено, що саме дошкільний вік (до 6-7 років) є найсприятливішим для цього.

Специфіка мовленнєвого спілкування виявляється в характері дій, завдяки яким воно здійснюється, а саме: мовленнєвих операцій, мовленнєвих і комунікативно-мовленнєвих умінь. Володіння цими уміньми дає можливість правильно обирати стиль мовлення, підпорядковувати форму мовленнєвого висловлювання завданням спілкування, використовувати найефективніші (для цієї мети і за цих умов) мовні і немовні засоби.

Комунікативно-мовленнєва діяльність включає процеси цілеспрямованого й різнобічного використання дітьми мовлення в міжособистісних контактах із дорослими й однолітками (діалогічне мовленнєве спілкування), продукування власних мовних текстів (монологічне мовлення), процеси сприймання – розуміння – передавання змісту мовних текстів (зв'язного мовлення тих, хто оточує, художніх творів, пізнавальних розповідей під час безпосереднього контакту й опосередкованого – через засоби інформації), які відбуваються в контексті особливостей становлення комунікативної діяльності дітей. Комунікативно-мовленнєві дії дітей обумовлені конкретною ситуацією спілкування, що сприяє виникненню ситуативної мотивації: потреби у здійсненні конкретного мовленнєвого вчинку і внутрішньої комунікативної мотивації (основою якої є сформованість потреби у мовленнєвому спілкуванні). Завдяки цим діям дитина задовольняє власні комунікативні й комунікативно-пізнавальні потреби (І.Зимня). Особливість комунікативно-мовленнєвої діяльності полягає в тому, що це власна діяльність дитини, яка породжується життєвими потребами й запитам дитинства, тому її розвиток не повинен бути відірваним від життя дитини, а навпаки, вбирати в себе всі реалії спілкування з дорослими й однолітками. Комунікативна компетенція дошкільників є предметом дослідження зарубіжних (К. Менг, К. Крафт) і вітчизняних авторів (А. Богуш, О. Соботович, Т. Піроженко). А. Богуш розглядає поняття комунікативної компетентності дошкільника у контексті культури мовленнєвого спілкування, формування якої передбачає вирішення таких завдань: 1) розвиток комунікативних здібностей дітей відповідно до кожного вікового періоду – емоційне спілкування з дорослими, спілкування з однолітками, ініціативне спілкування зі співрозмовником; 2) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету; 3) формування мовлення; 4) формування культури спілкування.

Під мовленнєвою компетентністю розуміють вільне вираження своїх бажань, намірів, а також пояснення своїх дій та їх змісту за допомогою

мовних і „немовних» (жестових, мімічних, пантомімічних) засобів. Показником мовленнєвої компетентності є здатність дитини будувати своє мовне спілкування з іншими людьми, з огляду на мовні канони фонетики, спілкування, етично цінні зразки поведінки, семантики, граматики, а в немовних формах – загальнолюдські способи виразної поведінки. (Т.Піроженко).

Комунікативно – мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку досліджувала Т.О.Піроженко. На основі експериментального вивчення особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників нею були виділені рівні соціальної, когнітивної і мовленнєвої компетенції дітей третього – сьомого років життя.

Ознаками такого розвитку є:

1. Комунікативні властивості мовлення (спрямованість на партнера, настанова на реакцію у відповідь; різноманітність і виразність, активне використання невербальних засобів спілкування; наявність контакто-встановлювальних засобів у спілкуванні).

2. Когнітивні властивості мовлення (розуміння дитиною просторово-часових характеристик ситуації спілкування; розуміння емоційного змісту ситуації, спілкування через емоційні стани дійових осіб; розуміння характеру дійових осіб).

3. Мовні (лінгвістичні) властивості мовлення (словникове багатство; граматична правильність, відмінювання й узгодження слів у фразі відповідно до мовних норм).

4. Довільність мовлення (прагнення до розгорнутості, логічності, зв'язності, забезпечення розуміння свого мовлення; керування мовленням, його зміна у разі потреби; характер тексту).

5. Особистісні якості, що виявляються в мовленнєвій комунікації (прояв самооцінки у спілкуванні з людьми; риси характеру, що забезпечують успішність взаємодії; ціннісні орієнтації, пов'язані з людиною; широта й дієвість мотивів спілкування). В розвитку мовленнєвої компетенції дошкільників важливу роль відіграють не лише заняття в дошкільному закладі, а й робота батьків. Отже, дошкільний заклад, вихователь, вчитель-логопед повинні тісно співпрацювати з сім'єю, щоб разом подолати мовні порушення дітей дошкільного віку.

Ще в дошкільному та молодшому шкільному віці батькам слід звернути увагу на вимову звуків у дітей. Діти зі звуковими вадами, коли усвідомлюють свій недолік, стають мовчазні, сором'язливі, нерішучі, а коли їх ще не розуміють, то вони дратівливі, замкнуті, невпевнені в своїх силах. Дуже важливо своєчасно виявити вади мовлення і звернутися за допомогою до логопеда. Правильна та своєчасна організація логопедичної роботи є запорукою усунення порушень мовлення, підвищення успішності дітей. Грубі дефекти мовлення виникають при порушенні розвитку плода в період з 4 тижнів до 4 місяців. Існують такі фактори, що сприяють виникненню мовленнєвих порушень:

- Токсикоз при вагітності.
- Вірусні захворювання.
- Ендокринні захворювання.
- Травми, несумісність крові по резус-фактору.
- Родова травма, асфіксія.
- Захворювання в перші роки життя.
- Спадкові фактори.
- Неприятливі соціально-побутові умови.
- Травми черепа - де є струс мозку.

Які є причини того, чому діти погано говорять?

1. Батьки мало розмовляють з дітьми. (Розмовляти потрібно коли дитина знаходиться ще в утробі матері. Коли дитина народилась потрібно читати казки, вірші, чистомовки, скоромовки, показувати малюнки.)

2. Порушення анатомічної будови артикуляційного апарату. (Анатомо-фізіологічні дефекти: неправильна форма щелепи, зубів, коротка під'язикова складка, язик не достатньо піднімається вгору і не вимовляє звук (Р), неправильний прикус.)

3. Зниження слуху. (Батькам необхідно оберігати слух дітей від сильних звукових впливів, голосно не включати телевізор, магнітофон.) Вчасно звертатись до сурдолога.

4. Наслідують батьків, які неправильно говорять. Мовлення батьків у розмові з дитиною повинно бути правильним, виразним, точним, не повторювати за дитиною спотворені звуки.

5. Дефектна мова оточуючих.

6. Двомовність у сім'ї.

7. Розлад нервової системи дитини (тривожність, замкнутість, невпевненість у власних силах, дратівливість, дитячі страхи.)

8. Психічні травми.

Дефекти мови, які зустрічаються у дітей: дизартрія, заїкуватість, браділалія (сповільнений темп мовлення), ринолалія, тахілалія (прискорений темп мовлення). Постійне наше спілкування з дітьми, вирішення проблемних завдань - це і є мовленнєвий розвиток дитини. Ситуації, вимагають від нас великого терпіння, витримки, часу - всього цього чогось нам не вистачає. Але виховання і розвиток можна порівняти із вкладом в банк, що внесеш сьогодні, те ж отримаєш з процентами через декілька років. Якщо у дитини порушення мовлення, то переважно увагу батьки повинні приділяти формуванню звуковимови. Корекційна робота щодо подолання вад мовлення складається із таких видів роботи:

1. Вправи на розвиток мовного дихання та голосу.

2. Вправи з розвитку дрібної моторики пальців рук.

3. Вправи для розвитку артикуляційного апарату.

4. Постановки звуків.

5. Автоматизації звуків.

6. Диференціації звуків.

Вправи на розвиток мовного дихання.

Голос людини утворюється під час видиху. Доросла людина за один видих здатна промовити фразу, яка складається з 1--15 слів. Дитина ще не вміє будувати довгі речення і не володіє таким розвиненим диханням. Дорослим слід навчати дитину правильно користуватись диханням під час розмови. У цьому допоможуть нескладні дихальні вправи:

1. Надування бульбашок на поверхні води (через трубочку).

2. «Мильні бульбашки».

3. «Метелики», «Сніжинки», «Надування кульок».

4. «Ліплення снігової баби».

5. «Дуємо на ручку, олівець, вітрячки».

Вправи на розвиток дрібної моторики.

Вправи із розвитку дрібної моторики пальців рук позитивно впливають на розвиток звуковимови тож доцільно проводити пальчикову гімнастику, вправи з ліплення, шнурування та плетення, обведення, штрихування, малювання, розфарбовування.

«Оцей пальчик мій дідусь...», «На ялинці 5 синиць...», «Стали пальчики ура...», «Оцей пальчик в ліс пішов...».

Вправи для розвитку артикуляційного апарату.

На усунення вад звуковимови впливають артикуляційні вправи. Мета артикуляційної гімнастики - відпрацювати повноцінні рухи артикуляційного апарату, щоб його органи набували тих положень, які потрібні для правильної вимови звуків і об'єднання простих рухів у складні. Кожна вправа готує артикуляційний апарат до постановки якогось звука. Давайте виконаємо вправи «Дудочка», «Лопаточка», «Грибок», «Чашка», «Усмішка», «Жабка», «Хоботок», «Коник».

Постановка звуків.

Перегляд фрагменту індивідуального заняття логопеда в присутності батьків з метою показу прийомів корекційної роботи.

Автоматизація та диференціація звуків.

Автоматизація звуків проводиться в складах, словах, словосполученнях, реченнях, текстах, іграх.

Батьки повинні знайти час для того, щоб щоденно поговорити з дитиною, вислухати її. Бесіди з дитиною корисні і задля розвитку мовлення, і для вивчення інтересів дитини, сприяють створенню близьких дружніх стосунків між батьками та дітьми.

В

процесі становлення мовлення аномальних дітей спостерігаються значні індивідуальні розбіжності. У одних дітей мовлення розвивається швидко і доволі інтенсивно, у інших – в більш уповільненому темпі, із затримкою. Дітей слід вчити правильно вимовляти всі звуки, називати речі, дії, якості та властивості предметів, будувати речення, розповідати.

Для розвитку мовлення та поширення словникового запасу дітей велике значення має читання дітям віршів, казок. Добирати літературу необхідно з урахуванням віку дитини. Під час читання необхідно пояснювати дітям незрозуміле, а після читання корисно поставити перед дітьми запитання щодо змісту. У 5-6 років слід навчати дітей розповідати – відтворювати коротенькі, добре знайомі та улюблені оповідання та казки.

Накопичення знань, збагачення власного досвіду дошкільників та їх зростаюча самостійність сприяють корекції мислення та мовлення дітей.

З метою розвитку мовлення та уявлень дітей можна використовувати, окрім спеціальних бесід, виконання необхідних домашніх справ. Дитина, яка скутила за батьками, намагається бути поруч з ними, брати участь у справах. Не слід відстороняти дитину, а навпаки, доручити їй щось принести, подати, поставити тощо. Під час виконання подібних доручень у малюка виникає потреба щось розповісти батькам, про щось запитати їх. Відповідаючи на запитання своєї дитини, батьки називають речі, їхня якості, дії, що проводять з цими речами. Таким чином дитина непомітно для себе засвоює нові слова та поняття.

Виконуючи разом з дитиною домашні справи, батьки можуть одночасно вправляти її у вимові звуків: батьки та дитина по черзі промовляють скоромовки, потішки. Йдучи до магазину, на прогулянку, батькам слід пояснити дитині, що вони там бачать. Повернувшись додому, можна запропонувати дитині розповісти будь-кому із членів родини, що вона побачила. Дорослі мають виявляти при цьому живу зацікавленість, в такому випадку у дитини буде підтримуватись постійне бажання ділитися з батьками отриманими враженнями.

Батьки мають дуже уважно ставитися до запитань своїх дітей, зрозуміло, доступно та кратно відповідати на них. Навіть якщо на запитання дитини неможливо відповісти таким чином, щоб дитина все зрозуміла, не слід залишати його без уваги, інакше у дитини зникне бажання запитувати. Можна дати не пряму відповідь, а розповісти дитині щось доступне їй щодо предмету або явище, яке зацікавило. Зовсім недопустимо відповідати на запитання дітей зневажливо.

Отже, робота по усуненню вад мовлення у дітей повинна проводитися спільно з вихователями, логопедами та батьками. Використовуйте кожну вільну хвилину для розмови з дитиною. Постійно стежте за правильністю мовлення дитини. Вірші, скоромовки, чистомовки, казки - стануть надійними помічниками у вихованні правильного і виразного мовлення вашої дитини. Пам'ятайте, що ваше мовлення є взірцем для наслідування. Тому, воно має бути правильним. Правильне мовлення ваших дітей - запорука успішного навчання в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодрик Н. Конструктивні форми взаємодії у міжособистісному спілкуванні / Н.Бодрик // Психолог. – 2008. - № 5.
2. Гавриш Н. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку./ Н.Гавриш. – Луганськ, 2004.
3. Піроженко Т.О. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини./ Т.О.Піроженко. – К.: Главник, 2005.

В. Л. Солошенко,
інструктор з фізкультури дошкільного
навчального закладу комбінованого типу №1
«Ромашка» м. Тального

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мовленнєвий розвиток дітей важко обмежити рамками занять, однієї змістовної лінії чи сфери Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Дитина», бо він наскрізно проходить через усю життєдіяльність дошкільників. Будь які контакти з дитиною мають супроводжуватись мовленням.

Видатні педагоги вважали рухи важливою умовою і засобом всебічного розвитку дитини. Ще Ж.-Ж. Руссо писав про рухи як засіб пізнання навколишнього світу. Без рухів, вважав він, неможливо засвоїти такі поняття, як час, простір, форма. К. Ушинський не раз підкреслював роль рухів в опануванні дитиною рідної мови. Лікар і педагог В. Гориневський в результаті ґрунтових медичних досліджень дійшов висновку, що недостатня рухова діяльність не тільки негативно позначається на здоров'ї дітей, а й знижує їхню розумову працездатність, гальмує загальний розвиток, робить дітей байдужими до довкілля. На думку Є. Аркіна, інтелект, почуття, емоції дітей збуджуються рухами. Він пропонував надавати дітям якомога більше можливостей рухатися як у повсякденному житті, так і на заняттях. Академік М. Амосов називав рухи первинним стимулом для розвитку розуму дитини.

Фізіологи, вивчаючи розвиток мозку і його функцій, довели, що при будь-якому руховому тренінгу вправляються не лише м'язи, а й мозок. Учені рекомендують педагогам використовувати рухи як важливий засіб розумового розвитку дітей.

Заняття з фізичної культури бувають:

- традиційні;
- ігрові;
- сюжетно-ігрові («моряки», «джунґлі», «пригоди жучків – сонечок»);
- валеологічного напрямку, де діти вивчають та називають чинники здоров'я, розповідають про їх користь для організму. Наприклад: бесіда з дітьми - “ Як ви себе почуваєте? Чи всі діти відвідують дитячий садок? Як ви думаєте, з яких причин малята залишаються вдома і не приходять до дитячого садка? А хто з вас недавно хворів? Чим ви хворіли? Що вас непокоїло? А чи хотілось вам під час хвороби як найшвидше одужати, вилікуватись? Що ви робили для цього? Чи допомагав вам хтось одужувати? Хто піклувався про вас, доглядав, жалів, заспокоював коли було дуже зле, давав вам ліки, теплий чай? Як ви думаєте, чому ви застудилися? ”

На заняттях з фізкультури слід створювати сприятливу, дружню атмосферу, за якої діти залюбки беруть участь у різних іграх і вправах, проявляють власну ініціативу, фантазію, прагнуть ввести до знайомих ігор та вправ нові елементи, змінюють умови. Спільна діяльність об'єднує дітей спільною метою, завданнями, радістю, смутком, хвилюваннями за спільну справу. Тут повинна бути злагодженість дій. Приймаючи участь у загальній діяльності, дитина вчиться поступатись бажанням ровесників, або переконувати їх у своїй правоті, докладати зусилля для досягнення загального результату. Наприклад: командні ігри, ігри-естафети, змагання в парах.

Під час фізкультурних занять існує важливий методичний прийом, тісно пов'язаний з розмовою, - це методично продумані доручення вихователя. Дитині дається конкретне доручення. При цьому вона повинна:

- уважно вислухати ,що їй говорить вихователь;
- зрозуміти зміст звернення до неї;
- запам'ятати сказане;
- виконати доручення;
- дати відповідь про виконання.

Таким чином до активності залучаються увага, інтелект, пам'ять, моторика, мовлення.

Трьохрічні діти виконують прості доручення, які вимагають не більш однієї дії (принеси м'яч, віддай його Олі, принеси кубик, поклади його на підлогу і т.д). З такими завданнями я звертаюсь і до групи дітей: візьміть маленькі кульки, станьте ні лінію і т.д. Поступово доручення зв'язуються і з практичними цілями (підготувати обладнання для проведення заняття: поставити лави, розкласти обручі, покласти мати). Таким чином, вивчаються та закріплюються назви спортивного інвентаря (клюшка, сітка, шайба, канат, кеглі..), назви спортивних ігор: городки, бадмінтон,

баскетбол, футбол і т.д., закріплюються назви дій (шикуйтесь, ставайте в шеренгу, станьте за ведучим).

Як відомо, рухові заняття активізують сприймання дитини. Вони спрямовують її увагу на найважливіші елементи руху, допомагають зрозуміти специфіку виконання шляхом порівнянь з близькими за структурою рухами, самостійно знаходити елементи, робити найпростіші логічні висновки. Ось, наприклад, таке завдання: «Діти, сьогодні ви стрибатимете через «струмочок». Пригадайте, що треба зробити спочатку, щоб виконати це правильно? Де треба стати, щоб перестрибнути і не замочити ніг? Як приготуватись до стрибка? Як поставити ноги? Як тримати голову?». Далі пропонується дітям виконати один стрибок у знайомих умовах. Потім у присутності дітей збільшується відстань між шнурками і звертається на це їхня увага: «Що треба зробити, щоб перестрибнути через такий високий «струмок»? Правильно, сильніше відштовхнутися, допомогти руками. Широкий енергійний змах руками допомагає відштовхнутися сильніше, тому в момент відштовхування ногами треба енергійно змахнути руками.

Час, витрачений на встановлення зв'язків між складовими елементами руху, розкриття залежностей, цілком виправдовує себе на наступних етапах формування рухових умінь. Завдяки набутим знанням діти швидко навчаються варіювати виконання рухів, і немає потреби щоразу пояснювати новий варіант або спосіб. Дошкільнята рано починають діяти доцільно, враховуючи умови що склалися.

На етапі дошкільного дитинства особливе значення має розвиток образних форм пізнання навколишнього світу — сприйняття, образного мислення, уяви. Відомо, якими яскравими і неповторними бувають враження, отримані в дитинстві. Але, на жаль, не кожен переносить у доросле життя таку необхідну для творчості, зокрема мовленнєвої, здатність по-дитячому бачити світ у його живих фарбах та образах. Саме в дошкільному віці дитина опановує основні образні засоби пізнання навколишнього світу, що сприяє збагаченню мовлення. Розвивають уяву і вправи, під час яких пропонується побачити незвичайне у звичайному: в драбинці — місточок, в м'ячах — апельсини, в лавках — кораблі і т.д. Така робота сприяє розвитку у дітей не лише зв'язного мовлення, але й таких пізнавальних психічних процесів, як мислення, пам'ять, уява. Діти навчаються вільно висловлювати думки, обґрунтовувати вибір, коментувати. Мовлення набуває виразності і образності.

На заняттях з фізкультури словник дітей збагачується:

- дієсловами (бігти, стрибати, метати, перевертати, лазити і т.д);
- прикметниками (який м'яч, обруч, гантелі, канат, драбинка);
- службовими словами (прийменники та сполучники).

Ознайомлення проходить за допомогою якогось предмета (над, під, у, від, на, за);

Збагачення мовлення малят узагальнюється словами, абстрактними поняттями, багатозначними словами, синонімами, антонімами, формування вміння класифікувати предмети за ознаками, властивостями здійснюється під час ігор: добери ознаку до м'ячика, скажи навпаки, букет чарівних слів і так далі.

Використовуючи поетичні твори на заняттях фізкультури, мимоволі урізноманітнюються мовленнєві вправи, адже поезія є невичерпним джерелом, звідки можна брати яскраві приклади образних порівнянь та метафор. Використання лексичних та мовленнєвих вправ сприяє розвитку мислення дітей, забезпечує достатній лексико-граматичний запас для висловлювань, робить мовлення більш виразним і барвистим. Дошкільники залюбки ловлять м'яч і при тому виконують вправи в яких треба:

- підібрати синонім, прикметник до заданого слова;
- закінчити речення;
- підібрати антонім;
- відгадати слово.

Мовленнєві логічні задачі — це розповіді-загадки, відповіді на які дитина може дати лише тоді, коли чітко усвідомлює закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між явищами та об'єктами.

Проблемні запитання — спонукають малюків до пізнання, розвивають логічне мислення, активізують мовлення; у дітей виникає бажання висловлюватися, говорити, ділитися своїми припущеннями, знаннями.

Існують ще й незапрограмовані форми мовленнєвотворчої діяльності дошкільників, тобто спонтанні, які виникають невимушено в зв'язку з певними ситуаціями. Це:

- спілкування;
- пізнавальна діяльність (міркування, пояснення, запитання, задум).

Головна мета цих форм пояснити самому собі невідповідності, незрозумілості, проблеми з якими постійно стикається дитина.

- у спілкуванні з однолітками і дорослими — через самопрезентацію;
- у художньо-мовленнєвій діяльності — через мовні ігри, загадки, лічилки, мирилки, вірші, заклички.

Ініціативна мовленнєва діяльність базується на досягненнях, знаннях дитини, які вона здобула в процесі навчання. Адже, мовленнєвий розвиток дитини — це складова і показник загального психічного розвитку, зокрема інтелектуального та емоційного. Тому, розвиток мовлення — це не лише збагачення словника, формування звукової граматичної культури та удосконалення зв'язної мови. Насамперед, це розвиток вміння спілкуватися. Слід вчити дітей робити повідомлення, пояснювати, переконувати, доповнювати, домовлятися, хвалити, надихати, дискутувати, вітатись, слухати інших, користуватися вербальними та не вербальними (міміка, жести, рухи, засоби виразності).

До ігор малих форм належать лічилки, скоромовки, заклички, примовки, небилиці, мирилки, звуконаслідувальні ігри, загадки, жеребкування та ін. Їхніми характерними ознаками є емоційно-чуттєве тло, римованість, речетативність, стислість, динамічність, образність. Саме тому ці ігри як найкраще відповідають психологічним можливостям дошкільнят. Невеликі твори з динамічним змістовим компонентом малята легко запам'ятовують і активно застосовують у вільному спілкуванні в години дозвілля. Такі види ігор сприяють удосконаленню звуковимови малят, розвитку фонематичного слуху й артикуляційного апарату (звуконаслідувальні ігри), інші ж — дають змогу самостійно організовувати певну колективну гру (лічилки, жеребкування), або ж налагодити міжособистісні взаємини (мирилки).

Загадки.

Дитина не може добре пізнати світ, не спостерігаючи за тим, що її оточує. Уявлення про різні об'єкти, набуті в процесі спостережень і визначені словами, розширюють її світогляд, а кожне слово, пов'язане з новим поняттям, збагачує мову. Разом з тим нове слово краще запам'ятовується і засвоюється, коли йому відповідає чіткий образ конкретного предмета, явища чи дії. Саме таке яскраве відображення об'єктів і явищ дійсності, художній опис їх містять у собі загадки — один з найдавніших і найпоширеніших видів народної творчості.

Використання загадок має важливе значення для розвитку мовлення дитини. По своїй суті кожна загадка є хитромудрим запитанням, в основі якого лише натяк на щось. Мову загадок вирізняє точність, барвистість, виразність. Діти люблять загадки що закінчуються питальним реченням, яке ніби вимагає негайної відповіді... (Наш герой такий веселий, втік він ранком із оселі, не побіг, а покотився, та й у лісі опинився...).

Подобаються їм і такі, які закінчуються найденою ними самими римою — відгадкою: «Дуже любим ми футбол і заб'єм в ворота...(гол)».

Народні ігри як засіб збагачення дитячої лексики.

Оволодіти рідною мовою з її барвистими відтінками допоможуть дитині й народні ігри. Їх проведення супроводжується вживанням різноманітної лексики, багатої на слова, які діти засвоюють у процесі ознайомлення з довідками, а до того ж гру можна добирати відповідно до теми заняття. У народних іграх часто зустрічаються слова — синоніми, які також збагачують і уточнюють словник дітей. А який багатий ігровий фольклор на порівняння, образні вирази, епітети та фразеологічні звороти. В народних іграх наявні всі пласти української лексики.

В ході ігор розвивається мова дітей, збагачується їхній словник, закріплюється вміння граматично правильно будувати речення, адже більшість ігор супроводжується піснями, віршами.

Промовляння лічилок які передують чи не кожній рухливій грі, та й самі ігри сприяють формуванню елементарних математичних уявлень та вмінь; вони вправляються в порядковій лічбі; закріплюють назви числівників; у них формуються елементарні часові орієнтири (діти усвідомлюють послідовність ігрових дій: спочатку, потім, після того, як; перед тим, як; усі одночасно). До того ж, як відомо з психологічних досліджень, саме завдяки ігровій діяльності дитина практично вивчає простір і предметний світ.

В народних іграх навчальні завдання ніби приховані в підтексті і спрямовані на те, щоб радувати дітей і тим самим спонукати їх до активної творчості

Сюжетні рухливі ігри.

В основу сюжетних рухливих ігор покладено життєвий досвід дитини та її уявлення про навколишній світ. В грі хлопчики та дівчатка відтворюють рухи, характерні для певного життєвого образу (зайчик ховається від вовка, котик ловить мишей). Більшість сюжетних ігор — колективні, коли кожна дитина привчається погоджувати свої дії з діями товаришів, дотримувати правил гри.

Перш ніж запропонувати дітям нову розвагу, вихователю слід самому добре підготуватися: вивчити зміст гри, правила, вірші та пісні для супроводу. Готуючись до проведення сюжетної гри, вихователь розповість дітям про традиції українського народу, продемонструє ілюстрації, або спершу покаже гру, а потім розповість про її джерела.

Щоб з'ясувати, чи зрозуміли дошкільнята правила гри, доцільно поставити їм запитання на уточнення.

Вихованців старших груп слід учити самостійно розповідати зміст знайомої їм гри, пояснювати її правила і аналізувати свої дії. Вони також повинні вміти самі організувати і проводити рухливу гру з нескладними правилами.

За своєю структурою більшість народних ігор не складні, в них у єдине ціле об'єднуються слово, рух, пісня.

У розвитку, навчанні та вихованні дітей особливе значення мають ігри з правилами: в нашому випадку — рухливі. Вони мотивують інтерес до розв'язання інших завдань, сприяють розвитку довільної уваги, що є важливими чинниками успішного навчання в майбутньому. Рухливі ігри благотворно впливають як на фізичний, так і на психологічний розвиток дитини.

Відомий психолог Данііл Ель Конін наголошував, що дитині необхідно навчитися грати — педагогічне керівництво ігровою діяльністю є умовою її поступального розвитку й ефективної реалізації розвивально-виховних функцій, в тому числі й розвитку мовлення.

Результат гри з правилами має різні аспекти:

- виконання поставленого у грі завдання, а отже досягнення поставленої мети гри;
- дотримання правил гри — чи чесним шляхом виконано завдання;
- ступінь інтелектуального та морального задоволення, яке отримали діти під час гри.

Правила гри можуть містити:

- ціль гри — навіщо, для чого ми граємо, на що можемо сподіватися, що можемо одержати в результаті, хто буде вважатися переможцем;
- напрям і перспектива розгортання гри: образ, алгоритм, шлях;
- морально-етичний кодекс гри — ігрове табу, тобто що можна, що ні, чому не можна виходити за межі встановлених правил, норм, каральні санкції (що за це буде), або навпаки — яка цінність затверджується грою.

У грі людина навчається і розвивається, розважається і бавиться, проявляє творчість у повному діапазоні практичної і духовної практики. Діти в ході гри обмірковують, що та як краще зробити, розмовляють між собою, ведуть підрахунок влучань в ціль «поквачених» гравців. Усе це сприяє розвитку мови, швидкості мислення, творчості та кмітливості.

В основу сюжетних рухливих ігор покладено життєвий досвід дитини, її уявлення про навколишній світ (дії людей, тварин, птахів), з оповідей дорослих, телепередач, із спостережень за навколишнім життям дошкільняти дізнаються про поведінку тварин та птахів (як ховається від лисички зайчик, як дзьобас зернятко горобчик і т.д.), а потім під час гри відтворюють рухи характерні для того чи іншого образу.

Пальчикова гімнастика.

Ефективність формування мовленнєвих умінь та навичок у дітей безпосередньо пов'язана зі станом розвитку дрібної моторики пальців рук.

Доведено, що саме в дитинстві, коли активно формуються мовленнєві зони, надзвичайно важливий вплив на їхній подальший розвиток мають імпульси, що надходять від пальців рук до кори головного мозку. Саме тому тренування пальців рук є необхідним стимулом інтенсивного розвитку мовлення дитини і набуває особливого корекційного спрямування в роботі з дітьми.

Окрім того, під час виконання спеціальних вправ для пальців рук розвивається мимовільна увага, пам'ять, формуються навички самоконтролю, відчуття темпу, ритму. У малюків зростає впевненість у своїх силах, вміння долати труднощі і невдачі що дуже важливо для дітей.

Надзвичайно важливу роль відіграють у роботі з дітьми вдало підібрані віршовані тексти. Доведено, що вірші допомагають швидко сприймати й запам'ятовувати інформацію. Окрім того такий вид роботи розвиває в малят чуття ритму, темпу, сприяє набуттю сталих мовленнєвих навичок. Діти залюбки виконують вправи під римований супровід, активніше діють самі, фантазують, придумуючи власні пальчикові фігури, намагаються "оживити" віршик за допомогою рухів та дій.

Створюючи різноманітні комбінації пальчикових вправ, виділяйте ключові слова, за якими імітуються рухи, відображаються дії, що допоможе постійно координувати слова з рухами пальців рук.

Під час фізкультурно-оздоровчої роботи пальчикові ігри використовуються як хвилинки відпочинку, як налаштування на виконання іншого завдання. В основному підбираються ігри з відповідним до теми заняттям віршованим текстом.

Наприклад:

На скакалці я стрибаю - (Руки покласти на стіл, стиснути кулаки так, щоб кінчики
Вище всіх, краще всіх! великих пальців були з'єднані, і робили колові оберти)
Аж до неба долітаю,
І звучить веселий сміх.

Таких віршованих вправ є безліч на різні теми, і на спортивні в тому числі: "здоров'ячко", "зарядка", "буду я спортсменом" і багато інших.

У дітей відбувається ознайомлення з поетичним словом. Діти сприймають поезію, вчать відчувати красу слова, розуміти значення образності.

Особливості розуміння дітьми смішного та прояву почуття гумору не можливі без участі мовлення. Отже, завдання виховання почуття гумору в дошкільному віці обов'язково включає мовленнєвий компонент. Малі жанри сміхової культури народу доречні у будь-якій ситуації, при чому влучно дібране слово не тільки створює дружню, позитивно забарвлену атмосферу, знімає напругу, а ще й привчає цінувати жарти, сприяє формуванню оптимістичного ставлення до життя.

Психогімнастика.

Вправи з психогімнастики проводяться на заняттях з фізкультури для того, щоб викликати в дітей і сильні відчуття і глибокі почуття. Діти уявляють себе в різних образах: квіткою, пташкою, сонечком, вітерцем, листочком і таке ін. Відчуття, які виникають під час виконання вправ допомагають дитині відтворити власний образ предмета, або явища, наділити його певним характером, почуттям, настроєм. З кожною фразою рухи імпровізуються, діти самі фантазують.

Використання фрагментів казкових сюжетів у фізкультурній роботі. На заняття з фізкультури ефективно використовуються сюжети різних казок. Це можуть бути сюжетні заняття за змістом казок, ігри-естафети, різні вправи. Адже казки стимулюють художньо-мовленнєву діяльність дитини, збагачують її мовлення словами, взятими з усної народної творчості, сприяють оволодінню граматично впорядкованим зв'язним мовленням, спонукають дитину до власної творчості.

Дуже часто казки використовують для написання сценарію спортивного свята. Наприклад: команди називаються назвами казок "Колобок" та "Рукавичка". На протязі свята діти відгадують загадки, з якої казки слова ("Тягне баба, тягне дід, і онука, й пес, і кіт...", "Я по засіку метений, я на яйцях печений..." і т.ін.).

Проводяться командні змагання: “Склади ціле”(розрізані картинки до різних казок).

Пантоміми: втомлений півник, голодні мишенята, горе діда з бабою, страх поросятка, сором, радість.

Змагання “Встав слово”: солом’яний...(бичок), червона...(шапочка), коза...(Дерева), курочка...(Ряба), кривенька...(качечка), Івасик-...(Телесик), снігова...(королева) і т.д.

Туристичні походи. Один раз на сезон для відпочинку та оздоровлення дітей слід організувати туристичні походи з метою ознайомлення дітей з довкіллям, природою, а також формування у дітей рухових навичок у природних умовах завдяки подоланню різноманітних перешкод.

У поході діти можуть у природних умовах удосконалювати навички набуті в різних життєвих ситуаціях, вправлятися у подоланні перешкод, орієнтування на місцевості. Під час переходу до місця стоянки дітям даються певні завдання які потребують виконання основних рухів: різних видів ходьби й бігу, лазіння, стрибків, вправ на рівновагу тощо. На кінцевому пункті ігрові забави, сюрпризи, ігри-естафети.

Дитячий туризм — це насамперед здоров’я дітей, їх фізичний гарт, рухова активність, а також захоплюючий вид активного відпочинку. Креснаство ж — це живе пізнання навколишнього світу. Поглиблене ознайомлення з найближчим природним і соціальним середовищем. Туризм є особливим типом розвивального середовища, що забезпечує свободу і активність маленької дитини, максимально задовольняє її потреби та інтереси, має інтенсивний розвивальний характер в тому числі і дитячого мовлення.

Дихальні вправи є важливою складовою мовленнєвого розвитку дітей. Плавне мовленнєве дихання формується на основі дихання фізіологічного. Тому так важливо навчити дітей дихати правильно. На свіжому повітрі під час виконання фізичних вправ пропонувати дітям повільно вдихати носом і ще повільніше видихати, обов’язково контролюючи правильність виконання (вдих- на два кроки, видих — на чотири кроки).

Особливо такий спосіб дихання є доцільним при швидкій ходьбі та повільному бігу. Виконання спеціальних дихальних вправ: «пустотливий вітерець», «прожени хмаринку», «хай летять пташки», «повітряна кулька» і таке інше вдало удосконалює мовленнєве дихання.

Отже, дитина розвивається як представник людства і як його рівноправний член лише під впливом мовлення людей, які її оточують. Центральною фігурою освітнього процесу є саме дитина — мовленнєва особистість. І як підсумок всьому, хочеться сказати словами Софії Русової: “Треба направляти, напучувати дитину до різних джерел знань, щоб вона безпосередньо з них брала, черпала, що схоче, що її приваблює, складаючи потроху свій власний світогляд”.

Л. Л. Циба,

учитель-логопед Тальнівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Тальнівської районної ради

МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ В РОДИНІ

В статті йдеться про важливу роль батьків у формуванні особистості дитини, її мовленнєвого розвитку. Батьки повинні бути постійними учасниками спілкування з дитиною у грі, навчанні. І не тільки учасниками, але й ведучими, навчаючи, стимулюючи дитину до діяльності.

Успіх мовленнєвого розвитку дитини в першу чергу залежить від мовлення дорослих і, зокрема, батьків. Малюк навчається говорити завдяки слуху і здібності до наслідування.

Однак деякі батьки вважають, що дитина починає навчатися правильному мовленню лише в школі, і не звертають належної уваги на розвиток мовлення дітей у дошкільному віці. Навчання ж мови починається не тоді, коли дитині дають буквар, а з малку, в родині, і від того, який буде мовленнєвий розвиток дошкільника, залежать успіхи в загальному розвитку дитини.

Батьки не можуть залишатись байдужими до мовних недоліків своїх дітей. У колі родини дорослі розуміють дитину з півслова, і вона відчуває себе спокійною. Але минають роки, розширюється мовленнєве спілкування дитини, і мовні недоліки стають перешкодою швидкому встановленню контактів з однолітками, виникають перші образи, перші прізвиська, перші дитячі сльози.

Мовленнєві недоліки заважають нормальному спілкуванню дитини в колективі, вона стає мовчазною, сором'язливою, відлюдною. До того ж, у школі мовні недоліки позначаються на успішності навчання.

Під час навчання першокласникові доводиться читати вголос, складати розповіді, відповідати на запитання вчителя, самому звертатись із запитаннями до товаришів. Недостатньо розвинена мова, бідність активного словника негативно позначаються на загальному розвитку дитини.

Цьому можна запобігти, працюючи над розвитком дитячого мовлення протягом усього дошкільного віку.

Власний досвід логопедичної роботи (19 років педагогічного стажу) засвідчує, що допомога, яку надають вчителі-логопеди дітям з вадами мовлення на логопедичних заняттях буде неефективною якщо не буде закріплення в домашніх умовах. Як показує практика, частина батьків не завжди може створити необхідні умови для постійного тренування мовлення дитини. Внаслідок цього діти втрачають набуті мовленнєві навички.

Це в свою чергу спонукає до пошуку оптимальних форм роботи з батьками, в результаті яких будуть створені необхідні умови для виправлення мовленнєвих вад і закріплення правильного чіткого мовлення.

Батькам потрібно бути постійними учасниками спілкування з дитиною у грі, навчанні. І не тільки учасниками, але й ведучими, навчаючи, стимулюючи дитину до діяльності.

Майже все життя дитини дошкільного віку проходить в іграх. Батьки не повинні відмовляти дитячому проханню пограти разом з нею. Батьки самі повинні запропонувати пограти в «Дитячий садок», «Школу», «Магазин», взяти на себе ту роль, яку запропонує дитина. Кожний дошкільник у грі хоче бути дорослим, і тому батькам доведеться грати роль «маленької дитини», і чим природніше вони будуть виконувати її, тим активнішою буде дитина. Крім того гра допоможе батькам проаналізувати свої дії і мову в стосунках з дитиною, оскільки гра – це дзеркало родинних стосунків. У грі дитина копіює і жести, і міміку, й інтонацію, і зміст мовлення дорослих. У творчих іграх дітей закріплюється знання про навколишнє середовище, розвивається мовленнєва активність.

Ефективним засобом розвитку мовлення дітей є настільні ігри.

Інколи батьки задовольняють перше прохання дитини – купити якусь яскраву гру, не ознайомившись навіть з її змістом.

Виходячи з власного досвіду, рекомендую батькам для розвитку мовлення дітей використовувати такі ігри: лото, предметні та сюжетні картинки, розрізні картинки, доміно, кубики. Молодшим дошкільнятам рекомендую купувати розрізні кубики та картинки. Цей вид настільних ігор передбачено для самостійного складання дитиною окремих частин картинок за відповідним зразком. Наприклад, настільна гра «Домашні тварини» складається з чотирьох картинок, на яких зображені корова, коза, поросся, кінь. Крім того, кожна картинка розрізана ще на чотири частини. Основна мета цієї гри – навчити дитину 4 – 5 років складати з частин ціле, уточнити знання про домашні тварини, правильно їх називати.

Застерігаю батьків, що придбавши гру не можна одразу давати її в руки дитини. Малюк, який ознайомиться зі змістом коробки сам, не зрозуміє суті гри, і у нього зникне інтерес до неї. Батьки повинні самі спочатку прочитати правила гри, посадити дитину за стіл і пояснити правила. Перший раз протягом 5-10 хвилин дорослі грають разом з дитиною. Так, у даній грі дорослий розглядає з дитиною спочатку цілі картинки – зразки, запитуючи: «Що намальовано на картинці?», «Якого кольору?», «Як можна назвати одним словом?», «Де живуть домашні тварини?». Після бесіди пояснює: «Ось перед тобою маленькі картинки, на кожній з них намальована тільки окрема частина домашніх тварин, ти складеш цілу картинку. Пригадай який

вигляд мають домашні тварини і підбери відповідну картинку. Зараз я буду складати коня, а ти мені допоможеш». Далі дитина складає всі картинки самостійно. За таким же принципом складають кубики.

Також рекомендую батькам купувати мовні ігри типу лото, доміно, парні картинки. Більшість цих ігор передбачають групову гру в кількості 2 - 3 чоловік. В такому разі батьки самі стають учасниками гри. На початку гри хтось з дорослих обирається ведучим, він пояснює правила гри, уточнює знання дитини, слідує за дотриманням правил гри.

Для активізації словника дітей назвами якостей та властивостей предметів (колір, форма, матеріал, розмір) доцільно проводити дидактичні ігри. На консультаціях я рекомендую батькам організувати з дітьми такі ігри: «Підбери за формою», «Де чий колір?», «Великий – маленький», «Чарівна скринька», «Що з чого зроблено?».

Також пропоную батькам пограти з дитиною в гру «Скажи навпаки»: «Я буду називати слова, а ти скажеш навпаки, послухай, як: великий – маленький, довгий – короткий, світлий – темний...».

Значну допомогу батькам у доборі ігор можуть надати дитячі журнали «Ангелятко», «Малюшко», «Пізнайко», «Умійко» та інші, в яких друкуються різноманітні дидактичні ігри, ігри на розвиток кмітливості і мислення, що вимагають словесного супроводу. Крім того, в цих журналах часто вміщують лічилки та віршики для рухливих ігор, які доцільно вивчати з дитиною.

Мій власний досвід пожує, що шляхом різноманітних ігор батьки активізують і уточнюють словник дитини, поповнюють його новими словами, виховують уважність до точності висловленої думки, культуру мовлення.

Ми живемо в час небувалого злету інформаційних технологій. Наше життя заповнив комп'ютер, який пише музику і вірші, малює, грає у шахи, розмовляє. Телевізор також відіграє неабияку роль в житті суспільства.

Дитина сидить перед комп'ютером чи телевізором з широко відкритими очима. Вона сміється, хмуриться, активно сприймає і переживає те, що демонструється на екрані.

Важко відірвати дитину від комп'ютера або телевізора. Деякі батьки зловживають, постійно використовують комп'ютерну чи телевізійну «няню». Ніхто не може сьогодні заперечити значення цифрових технологій; вони збагачують знання дітей про навколишній світ, активізують мовлення, спонукають їх до розмов. Але ми є свідками того, що навіть діти 3 – 4 років проводять за комп'ютером чи телевізором більше двох годин в день. Деякі батьки навіть годують дитину перед комп'ютером (телевізором) і пояснюють: «Моя Маринка краще їсть, коли сидить біля комп'ютера (телевізора)». Ці технічні засоби відволікають дитину від активності, гальмують її рухи, в зв'язку з цим вже на ранніх етапах розвитку дитини спостерігається «рухливий голод», сучасні діти більше знають, ніж уміють.

Окремі батьки дивуються: «А що в цьому поганого? Дитина не пустує, не бігає, сидить вдома, ще й дізнається багато нового. І дітям добре і батькам спокійно». Але чи справді так добре дітям, як гадають батьки?

Відомо, що дошкільники надзвичайно вразливі. Те, що вони бачать на екрані, ототожнюється із реальним життям; відділити від побаченого дійсного вони ще не можуть. Особливо шкідливими для здоров'я дітей є вечірні перегляди, які дуже збуджують їх нервову систему. Дитина не може довго заснути. Сон неспокійний, неглибокий, дитина часто прокидається, кричить.

Тривалість перегляду телевізійних передач для дошкільників – 30 хвилин, робота на комп'ютері – 15 – 20 хвилин на день. Якщо ж дитина знаходиться перед екраном довше належного часу, можуть виникати негативні зрушення в діяльності організму. Не можна дозволяти дитині дивитись телевізор і після розумового напруження. Дивитись потрібно лише дитячі програми і обов'язково у присутності дорослих.

Після перегляду телевізора чи комп'ютера проводиться бесіда з дитиною, з'ясовується, що вона засвоїла, чи все правильно зрозуміла. Казку, мультфільм чи кінофільм дитина розповідає іншим членам родини – це сприяє розвитку зв'язного мовлення.

Інформаційні технології виступають помічником батьків у вихованні дитини лише при правильному їх використанні.

Мовлення дорослих – взірць для дітей. Дитина наслідує мовленнєве середовище у якому виховується. Якщо батько чи мама погано говорять, заїкаються, мають якусь мовленнєву ваду, то здебільшого ці ж недоліки переходять і на дитину.

З власного досвіду роботи відомо, що дитина дошкільного віку наслідує неправильну вимову дорослих, переймає місцеву говірку, діалектизми, вульгаризми.

Часом у розмовному мовленні трапляються жаргони і «модні»слівця, які вульгаризують і збіднюють мовлення. Це слова з «універсальним»значенням (культурно, сила, законно, порядок, кошмар, класно..) , що є значенням бідності словника: недопустиме їх вживання в родині в присутності дитини.

Значною вадою мовлення батьків є надмірна пестливість і «сюсюкання». Не можна часто говорити «ручки», «ніжки», «очки», «сумочка», «ложечка»у повсякденному спілкуванні з дітьми.

Недоцільно наслідувати і повторювати дитячі спотворені слова – наприклад, «кося»(кінь), «келька»(цукерка), сіб (хліб), копа (картопля).

До недоліків мовлення дорослих відноситься багатослівність. Деякі батьки вживають досить багато зайвих слів під час індивідуальної розмови з дитиною. В багатослів'ї губиться основна думка.

Шкідлива і лаконічна бідність мовлення дорослих. Якщо дорослий вживає тільки штамповані вирази типу: «Йди їсти», «Роби уроки», «Сідай за стіл»або дає тільки окремі зауваження, його мовлення не може бути зразком для наслідування.

Мовлення батьків не повинно бути засмічене й словами – паразитами, які заважають розумінню мови (ну, вот, супер, так сказати, капец...). Якщо ці слова проникають у дитяче мовлення , слід докласти всіх зусиль, щоб вони не стали звичкою.

Щоб мовлення в родині стало дитині взірцем для наслідування, воно повинно відповідати певним вимогам.

Матері і батьку слід використовувати в розмові з дитиною все лексичне багатство мовлення: синоніми (гарний, красивий, хороший, добрий, вродливий, чудовий, чарівний), переносне значення слів («золота осінь», «золоті руки», «заяча душа»).

Справжнім скарбом рідної мови є твори усної народної творчості – прислів'я, приказки, загадки, скоромовки. Дорослим потрібно «вплітати»ці народні перлини в живу розмовну мову. У розмові завжди знайдеться місце для вдалого виразу «Вік живи – вік учися», «З друга не смійся, бо з себе заплачеш». Збагачують мову і вдалі каламбури: «Якби та якби, так вирости б і в роті гриби», «Не знав, не знав, та як на те й забув». Яскравості й образності мові надають влучні порівняння: «Ліс блищить на сонці, немов золото», поетичні вирази «ясний місяць», «тихі зорі»...

Яскраве, виразне мовлення дорослих привертає увагу дітей, полегшує розуміння та запам'ятовування. Сухе, монотонне мовлення не може бути зразком для наслідування. Виразність забезпечується інтонацією, де відбивається серце і розум живого розмовного мовлення, воно надає мові мелодійності. Інтонація – це вміння регулювати силу голосу, користуватись логічним наголосом, паузами, темпом мовлення. Не можна кричати в розмові з дитиною. Голосна, криклива мова викликає у дітей байдуже ставлення до її змісту, роздратованість у поведінці. Дитина намагається відповідати батькам таким же тоном, це надає мові відтінок грубості. Я завжди рекомендую батькам – дотримуватись відповідного темпу мови. Не розмовляти з дітьми раннього і дошкільного віку швидким темпом: слідкувати дитині за швидким мовленням важко, вона відволікається, стомлюється слухати, так виховується неухважність до слова. Виразність мови залежить від чіткої вимови слів. У розмові з дитиною слід дотримуватись логічних пауз.

Під час консультацій рекомендую батькам дотримуватись орфоепічної та граматичної правильності. Помічником кожної родини повинні бути мовленнєві словники, які допоможуть дорослим у будь-який час дізнаватися про правильну вимову слова.

Батьки повинні пам'ятати, що дитина навчиться швидше говорити правильно тоді, коли буде чути навколо себе літературно витриману мову дорослих.

У розвитку мовлення дітей надзвичайну роль відіграє хороший слух. Людина з добрим слухом легко розрізняє звуки, вступає в мовне спілкування з іншими. Пошкодження слуху в ранньому дитинстві затримує розвиток мовлення. Мовний розвиток дітей з пошкодженням слуху має свої особливості, які будуть різними в залежності від того, в якому віці дитина втратила слух. Якщо пошкодження відбулось на першому – другому році життя, оволодіння мовленням затримується. Недостатній слух є перешкодою до розуміння мовлення інших, а це, в свою чергу, затримує розвиток активного мовлення дітей. Не розуміючи значення слова, малюк не запам'ятовує. Якщо дитина не почала говорити до двох років, то я рекомендую перевірити стан слухового органу в лікарів. Пошкодження слуху в дошкільному віці, після трьох років може призвести до поступового зниження досягнутого рівня мовленнєвого розвитку: знижується мовленнєва активність дитини, не збагачується словник, обмежується спілкування з іншими, забувається значення засвоєних слів. Погіршення слуху викликають різні захворювання вуха (катар, отит, гостре запалення середнього вуха).

Батьки повинні берегти слух дитини, слідкувати за станом слухового органу.

На Тальнівському логопедичному пункті №2 мною були розроблені відповідні рекомендації:

- не говорити голосно над самим вухом дитини;
- недоцільно цілувати у вухо дітей (негативно позначається на стані слухового органу);
- оберегати дитину від постійних шумів у кімнаті, голосного звучання телевізора, голосних розмов дорослих;
- не займатися самолікуванням;
- при перших ознаках порушення слуху (відсутність реакції дитини на мову оточуючих, байдужість до навколишніх розмов) – звертатися до спеціалістів.

Постійне піклування про збереження слуху дитини, розвиток її слухової спостережливості повинні бути в центрі уваги батьків.

Завжди звертаю увагу батьків на розвиток дрібної моторики у дітей.

Якщо в дитини проблеми з мовленням, у неї, як правило, і пальчики незграбні: невпевнено тримає ложку, не вміє застібати гудзики. Виникає запитання – до чого тут пальці. Річ у тому, що головний мозок, пальці та артикуляційний апарат тісно пов'язані між собою. Тому, щоб навчити дитину вимовляти слова чітко, треба постаратися зробити її пальчики спритними. Як?

Батькам рекомендую проводити такі вправи:

- ліпити фігурки з пластиліну або тіста;
- складати дрібні літери та фігурки;
- привчати дитину робити щось однією рукою незалежно від другої;
- водити долонею дитини по жорсткій поверхні (жорсткому паперу, камінцю), заплющивши очі;
- послідовно стискати один кулак та розслабляти другий;
- розпускати пальці віялом;
- стукати пальцями по столу;
- щоденно масажувати пальці, починаючи з кінчика мізинця;
- натискати на фаланги пальців – це значно покращить розвиток функцій мозку;
- стукати своїми пальцями по пальчиках дитини;
- зав'язувати та розв'язувати вузли на товстому шнурку;
- гра «Попелюшка»(перебирання бобових);
- викладати з дрібних паличок, сірників різноманітні візерунки;
- обводити та штрихувати різноманітні шаблони;
- пересипати сипкі матеріали (круп, пісок);
- конструювати з кубиків, конструкторів, мозаїк, різних складанок.

Пальчикові вправи:

«Човник»

Обидві долоні з витягнутими поставлені на ребро. Великі пальці притиснуті всередині до долоней («ківшиком»).

Ні сани, ані віз, а їде без коліс.

«Пароплав»

Обидві долоні стулені «ківшиком», а великі пальці підняті вгору.

Пароплав по річці плыв –

З нього в небо дим летів.

«Стілець»

Одна долоня зі стиснутими пальцями поставлена вертикально.

Без тулуба, а з ногами,

Без голови, а спину має.

«Стіл»

На лівий кулак покладена долоня правої руки з прямими, притиснутими один до одного пальцями (положення зворотне).

З головою він накритий,

Несуть йому їсти й пити,

Та він страви не вживає –

Все хтось інший поїдає.

«Ялинка»

Долоні з переплетеними пальцями (під кутом одна до одної) обернуті зовнішнім боком від себе. Лікті відведені від тулуба.

Влітку і взимку убрання одне.

Кличуть ялинкою діти мене.

«Бджола»

Виставлений середній палець притиснутий до долоні між зігнутими безіменним та вказівним пальцями. Крутити ним у різні боки.

Все літо літаю у поле, до гаю,

Збираю медок із різних квіток.

Кого не злюблю, того жалом жально.

Ці та інші вправи допоможуть зробити мовлення дитини більш чітким та виразним.

У дітей з порушенням мовлення спостерігається моторна недостатність органів мовленнєвого апарату. Вироблення точних і повноцінних рухів, відпрацювання їх диференційованості, об'єднання простих рухів у складні, відчуття артикуляційної постави – все це досягається у процесі виконання дітьми спеціальних тренувальних вправ – артикуляційної гімнастики. Крім того артикуляційна гімнастика включає ще й елементи психологічної підготовки дитини до подолання вад звуковимови.

Коли батьки виконують артикуляційну гімнастику вдома, я їм пропоную дотримуватись таких рекомендацій:

– вибирати комплекс вправ, який направлений на підготовку артикуляційного апарату для засвоєння тих звуків, які неправильно вимовляє або спотворює дитина (свистячі або шиплячі звуки);

– якщо спотворює всі групи звуків, то одночасно можна брати комплекси для свистячих і сонорних звуків, а потім переходити до інших комплексів;

– заставляти дитину займатися не треба. Заняття будуть результативні, якщо вони проводяться у формі гри і цікаві для дитини;

– під час одного заняття давати не більше двох – трьох вправ;

– до наступних вправ потрібно переходити лише засвоївши попередні;

– всі вправи виконувати спокійно, не напружуючись;

– всю роботу по вихованню правильної звуковимови батьки узгоджують з учителем – логопедом, звертаючись до нього при будь – яких труднощах.

Наприклад, комплекс артикуляційних вправ для постановки свистячих звуків (с,з,ц):

«Побудувати паркан»

Показати зімкнені верхні і нижні зуби, утримувати під рахунок від 1 до 10.

«Трубочка»

Витягнути губи вперед трубочкою.

«Загнати м'яч у ворота»

Протяжно подути на ватну кульку витягнутими в трубочку губами, заганяючи її між кубики.

«Неслухняний язичок»

Широкий і спокійний язик побити губами 5 – 6 раз, вимовляючи «пя - пя»

«Лопатка»

Широкий язик покласти на нижню губу, розслабити і потримати 10 сек.

Важливим у співпраці вчителя-логопеда та батьків є обов'язкове виконання батьками домашніх завдань.

Матеріал домашніх завдань передбачає всі необхідні напрями роботи: закріплення лексичних понять, граматичних категорій, навичок звуковимови, розвиток фонематичних процесів і дрібної моторики.

Наприклад домашнє завдання для дітей старшої групи:

Тема «Весна»

1. Пригадати слова із звуками [н], [нь].

2. Пригадайте ознаки весни.

3. Скласти речення із словом «весна».

4. Звуковий аналіз.

5. Дитяча гра «Добери слово до дії».

Літає – ... іде – ... пливе – ...

Стрибає – ... спить – ... сидить – ...

Іде – ... стоїть – ... повзе – ...

6. Вивчити лічилку та вірш

Не бояться темноти ані миші, ні коти.

Темнотою не злякати у гніздечках пташеняток

Сподіваюся, і ти – не боїшся темноти?

Нащо ж лампочка сія? Зараз вимкну світло я,

Не боїшся? Молодець! Спи! А віршику кінець.

Телеграми

Вночі за вовчими ярами

Зайці давали телеграми.

І прочитала так сосна:

Чекайте квітами. Весна.

Л. Костенко

7. Обвести по контуру та замалювати малюнки.

Тема «Дерева та кущі»

1. Пригадати слова із звуком [с].

2. Звуковий аналіз.

3. Поділити слова на склади.

4. Пригадати назви дерев та кущів.

5. Дитяча гра «Вимов пестливо».

Гілка – ... брунька – ... листя – ...

Ягода – ... береза – ... тополя – ...

6. Вивчити вірш «На городі густо»

На городі густо, виросла капуста

Сто листків, сто хустин у рясних капустин.

Загадка

Стоїть над водою з червоною бородою,

Хто йде – не мине, за борідку ущипне.

(Калина.)

7. Обвести по контуру та замалювати малюнки.

Батьки часто звертаються з запитанням до логопедів – Як взагалі розвивати мовлення дитини?

На моєму логопедичному пункті, в батьківському куточку подані такі рекомендації:

–спілкуйтеся з дитиною якомога більше, коментуйте свої дії, детально розповідайте про предмети, які оточують;

–збагачайте словниковий запас дитини новими словами, пояснюйте їх;

–розмовляйте з дитиною повільно, грамотно, чітко;

–спонукайте дитину до мовлення, ставлячи їй запитання, поступово ускладнюйте їх;

–коли дитина говорить, виправляйте мовленнєві помилки тільки після того, як вона закінчить фразу;

– читайте дитині твори, вчіть переказувати, разом вивчайте вірші, складайте цікаві історії за картинками;

–виконуйте вправи для розвитку дрібної моторики;

–не забувайте хвалити дитину після кожного успіху.

Враховуючи всі вище зазначені рекомендації та напрацювання, батьки мають змогу активно залучатися до навчально – виховного процесу. Мають право спостерігати за діями вчителя – логопеда, відвідувати заняття, запитувати, консультуватися, радити, допомагати. Також батьки мають можливість дібрати для себе зміст і методичні прийоми педагогічного впливу на дитину, які надалі варто використовувати вдома, адже відвідування дитиною логопедичних занять не звільняє батьків від обов'язку виховувати, розвивати й навчати її в родинному колі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азовська Н. Закріплення набутих мовленнєвих навичок /Н. Азовська //Дефектолог.— 2008.— №10.

2. Білоус С. Дитячий садок і сім'я – єдиний простір дитинства / С.Білоус // Вихователь – методист дошкільного закладу.— 2013.—№12.

3. Блохіна Л. Як зробити пальчики спритними? / Л.Блохіна // Дефектолог.— 2008.—№3.

4. Богуш А.М. Розвиток мови дошкільників у сім'ї. / А.М.Богуш. — К.: Радянська школа, 1986.

5. Канахіна О. Розум на кінчиках пальців / О.Канахіна // Будьмо здорові.— 2003.— №3.

6. Сагірова О. Розвиток пам'яті в процесі навчання. Сходинки творчого мислення / О. Сагірова, В. Суткова// Дефектолог.— 2007.— №3.

Л. В. Басараб,
вихователь ДНЗ «Білочка»м. Канева

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У СІМ'І

Повноцінне виховання дошкільника відбувається в умовах тісного співробітництва сім'ї та дошкільного закладу. Як відомо сім'я є і найважливішим інститутом соціалізації дитини. Та оскільки більшість батьків змушені займатися «пошуком»засобів існування, діти проводять чимало часу (9-10 годин на день) у дитячих садках. Власне, їх виховують педагоги. Але вплив сімейного виховання по формуванню мовлення дитини відіграє серйозну роль. Якщо вимоги, що пред'являються дитині, не узгоджені між колективом дитячого садка та сім'єю, то виховання корисних навичок і звичок буде формуватися уповільнено, оскільки загально відомо, що закріплення будь-якого вміння відбувається за багаторазовим повторенням.

Мова –соціальне явище, що існує незалежно від того чи іншого індивідуума. Розвиток людини – це складний процес поступового перетворення біологічного індивіда в соціальну істоту – особистість. Добре відомо, що без мовлення не буває людини. Психічні функції та здібності, людські форми поведінки, комунікація через мовлення не надані дитині від народження. Вони

формується в перші роки життя під впливом цілеспрямованого виховання, навчання та умов життя в суспільстві.

Процес розвитку дитини проходить у трьох напрямках: фізичному, когнітивному та психосоціальному. В нормі розвиток у цих трьох напрямках відбувається одночасно та взаємопов'язано. Для нормального розвитку дитини з перших місяців найважливішим є спілкування, у процесі якого малюк може опанувати людське мовлення, що відіграє головну роль як в діяльності дитини, так і в пізнанні навколишнього світу. Розвиток мовлення у процесі онтогенезу відбувається паралельно з фізичним і розумовим розвитком. Усі психічні процеси у дитини - сприйняття, пам'ять, увага, мислення, цілеспрямована поведінка – постають за безпосередньої участі мовлення. У дитини з мовленнєвими вадами без своєчасних корекційних заходів може затримуватися темп інтелектуального розвитку. Формування мовлення, патологія або відхилення в розвитку, засоби відновлення мови є об'єктом вивчення логопедії, корекційної педагогіки, неврології а в останній час і медичної реабілітації.

Відсутність мовленнєвого спілкування в сім'ї значно затримує безперервний і багатогранний процес соціалізації, що триває все життя людини з особливими потребами.

Одне з важливих завдань спільних зусиль батьків та вихователів – рання та повноцінна допомога дітям з особливими потребами в набутті навичок усного та писемного мовлення, інтеграції їх у процес навчання, підвищення рівня незалежності в масовій школі та соціальному житті. Усіх батьків рано чи пізно починає турбувати питання правильного мовлення дитини.

Вони мріють щоб малюк був здоровим, розумним і ставши дорослим досяг життєвих і професійних успіхів, прагнуть, аби він зростав вільним у спілкуванні та впевненим у власних можливостях.

І чи не найсуттєвішою умовою для цього є оволодіння правильним мовленням. Лише тоді, коли дитина постійно чути чітко, виразне мовлення, вона навчиться правильно розмовляти, краще розумітиме мовлення оточуючих, легко передаватиме власні думки й бажання.

У сім'ї дорослі розуміють дошкільника з півслова. І якщо навіть він має мовленнєві недоліки, ніякого дискомфорту у спілкуванні не відчуває. Проте для сторонніх часто виявляються незрозумілими спотворені, неправильно вимовлені дитиною слова. Таке мовлення ускладнює спілкування з ровесниками. Помітивши, що однолітки сміються над мовленням малюка, потрібно об'єктивно оцінити ситуацію. Не забувати, що дитина може поступово усамітнитися, що дедалі більше затримуватиме мовленнєвий розвиток і негативно впливатиме на її характер.

Вона може стати дратівливою, замкненою, плаксивою. Тому надзвичайно важливо своєчасно допомогти дитині у виправленні мовленнєвих порушень. В процесі виховання дітей, які мають мовні порушення, батькам необхідно постійно обдумувати свою поведінку і свої позиції. Взаєморозуміння, взаємоповага батьків і членів родини грають важливу роль в профілактиці психогенних проявів у дітей, які мають патології мовлення. Батькам необхідно знати конкретно прояви дефектів мови, та умови їх повної компенсації.

Мабуть, кожна родину, де росте малюк, непокоїть питання: як забезпечити повноцінний розвиток дитини в дошкільному віці в цілому та мовленнєвий розвиток зокрема.

Мовленнєве виховання дитини починається в ранньому віці. Навички правильного мовлення, як і всі хороші навички, набуваються в сім'ї. Все те, що роблять батьки для загального та мовленнєвого розвитку своєї дитини незабутнє для самої дитини. Розвиток мовлення дитини та художніх смаків, має велике значення для подальшого життя. Сім'я може і повинна допомагати дошкільному навчальному закладу, а потім і школі в справі виховання культури рідної мови.

Мова будь-якої людини збагачується і вдосконалюється впродовж всього життя. А найважливішим періодом її розвитку є період дитинства, коли відбувається інтенсивне освоєння засобів мовлення, форм і функцій мови, письма і читання, культури мовлення.

Мовленню потрібно вчити перш за все шляхом прикладу. Чує дитина правильне мовлення, чітко і ясно сприймає його, мало-помалу добрі навички набувають могутню силу звички. Якщо вухо дитини сприймає який-небудь неправильний діалект, те чи інше неправильно вимовлене слово і також непомітне останнє стає його другою звичкою.

З вадами мовлення важко боротися як педагогам, так і самій дитині. Тому важливо, що і в якому стані сприйме слух дитини в найбільш сприятливі роки його життя. В цей час закладається фундамент, на якому пізніше будується все його мовлення. Це повинні пам'ятати батьки і всі ті, хто оточує дитину.

Вся увага та старання батьків повинні бути направлені на те, щоб діти чули мову правильну, чітку і логічно послідовну, без помилок та вад.

Ніяке сюсюкання, підробка під лепет дітей, не припускається. Розмовляти з дітьми потрібно звичайною, правильною мовою, але мовою простою і, головне, розмовляти повільно, чітко і голосно. Мова дорослого повинна бути доброзичлива, м'яка, лагідна, емоційна й виразна, звучати плавно, мелодійно. Не допускати у спілкуванні з дітьми спотвореної вимови слів, вимовляти завжди слова правильно, як за звуковим складом, так і за формою. Треба прислухатися, чи правильно звучить запитання дитини, а потім на нього відповідати. У розмові з дітьми батьки повинні враховувати рівень їх мови, але разом з тим його власна мова повинна бути більш досконалою: різноманітною за побудовою речення, багатою за словником, виразною за інтонацією. Спонукаючи дитину до запитань, розвивається її пізнавальна активність, забезпечується повноцінний розвиток дитини.

Більш всього можуть дати своїм дітям в їх дошкільний період самі батьки. Систематизувати хороші навички в справі розвитку мовлення дітей звичайний обов'язок самої матері.

Потрібна цілеспрямована послідовна робота з розвитку усного мовлення дитини з використанням народної творчості, звичаїв, традицій, визначених природних та історичних особливостей свого краю.

Якщо б батьки в певній мірі розуміли, яке величезне значення для духовного та всебічного розвитку дітей має обдумане, відповідно їх інтересам словесне спілкування з ними, вони знаходили б більше часу для занять зі своїми дітьми.

Від простої зрозумілої пісні, казки, образно і захоплююче розказаної де-небудь на дивані, який вміщує і матір, і дітей, виразно прочитаного вірша чи оповідання за столом, біля якого зібралася вся сім'я, душа дитини розцвіла б і набула хорошого враження добра і краси, яке залишає в ній незабутні сліди.

Яке б було щастя для окремої дитини і для культури народу, якби батьки зрозуміли, що мова є головним предметом в справі виховання, зрозуміли б значення особливої ролі і відповідальності в справі розвитку мовлення підростаючого покоління. Знімаючи з себе відповідальність, передаючи її навчальним закладам, вони наносять своїм дітям величезну шкоду.

Сім'я є тією ареною, серед якої формується і розвивається розум дитини, його смаки і інтереси, а це все є фундаментом правильної, літературної усної та писемної мови. Саме у сім'ї складається те чи інше відношення до літератури. Домашні сімейні читання, розповіді в сімейному колі, живі бесіди дітей з батьками та близькими людьми дають направлення літературному розвитку дітей, а також розвитку їх мовлення.

Бажано мати в сім'ї хоча б невеличку дитячу бібліотеку. Привчаючи дитину бережно ставитися до своїх перших книжок, буде закладено прагнення зберегти їх, як найкращих друзів, на все життя.

В сім'ї, де високо цінується знання рідної мови в повсякденному житті, де приділяється увага вивченню рідної літератури, де можна чути художнє слово, розвивається мовлення чітке, образне, літературне, де підтримується навіть невеличка зацікавленість літературних знань, мовлення дитини не може не розвиватися правильно і всебічно, не можуть не сформуватися здорові навички і смаки.

Опанування дітьми дошкільного віку правильного мовлення створить надійне підґрунтя для їхнього успішного шкільного навчання.

Формування мовлення дітей дошкільного віку - одне з головних завдань виховання, бо оволодіння рідною мовою тісно пов'язане з розвитком мислення дитини, з пізнанням навколишнього світу. Довколишній світ входить в життя дітей поступово і спочатку малюк пізнає найближче оточення. З часом життєвий досвід дитини збагачується. Важливу роль у цьому відіграє щоденне спілкування з батьками, в процесі якого формується мовлення малюка. Саме воно сприяє перебудові психіки дитини, дозволяє їй сприймати явища більш свідомо. Тому так

важливо турбуватися про своєчасний розвиток мовлення дітей, приділяти увагу його чистоті і правильності.

Батьки - перші, хто забезпечує розвиток мовлення дитини. Вони повинні, насамперед, добре знати рівень розвитку малюка в цілому і мовлення зокрема. Для цього слід з'ясувати:

1. Чи вміє дитина узагальнювати предметний ряд та виділяти в ньому зайвий предмет, а також зайве слово з семантичного ряду.

2. Чи засвоїв малюк граматичну будову мови (узгодження слів за відмінками, числівника з іменником; використання прийменників; утворення множини від однини; використання зменшувально-пестливих суфіксів).

3. Стан фонематичного слуху (розрізнення звуків, схожих за артикуляцією, але різних за звучанням, наприклад: т - д, с - з, п - б).

4. Рівень розвитку фразової та зв'язної мови; вміння виділяти і називати частини предмета, частини тіла живої істоти.

5. Рівень розвитку психічних процесів: мислення, уваги, уяви, пам'яті. Дорослий ставить ці запитання собі, аби їх з'ясувати. З дитиною ж він грає, підібравши відповідний матеріал до кожного з цих питань. Батьки повинні знати, що недоліки звуковимови у ранньому віці (від 1,5 до 2,5 років) пояснюються недостатнім загальним розвитком дитини і не сформованістю її мовнорухового апарата.

Вже у 4-5 років порушення звуковимови вважається патологією. Більш розвинені діти починають самі помічати вади і нерідко дуже хворобливо переживають це. Вони соромляться говорити, уникають слів із звуками, які вимовляють неправильно. Недоліки мовлення позначаються і на психічному розвитку особистості. Такі діти, здебільшого, пасивні, нервові, зневірені у власних силах, неухважні, погано контактують з оточуючими. Батькам необхідно знати, що причинами порушень вимови і недостатнього розвитку фонематичного слуху є не тільки дефектна мова людей з оточення, а й перенесені в ранньому віці інфекційні хвороби, хронічні пневмонії, хронічний тонзиліт, аденоїди, захворювання вуха, яке приводить до зниження елементарного слуху, ураження мозку, викликані травмами. Порушення фонематичного сприймання приводить до того, що дитина не сприймає на слух близькі за звучанням або схожі за артикуляцією звуки мови.

Через це її словник не поповнюється словами зі звуками, які дитині важко розрізнити, і починає відставати від норми. З цієї ж причини не формується правильно граматична будова мови. Все це разом приводить до загального недорозвитку мовлення, а це, в свою чергу, стане причиною порушення письма і читання.

Щоб слухомовні недоліки у дитини не закріплювалися і з віком не переходили у звичку говорити неправильно, їх необхідно своєчасно визначити і ліквідувати. Найбільшої ефективності ця робота набуває з дітьми дошкільного віку, тому що нервова система у них тільки формується, а умовні зв'язки в корі головного мозку досить швидко і легко перебудовуються.

Важливе значення має співпраця логопеда з батьками.

Працюючи з дитиною дома батьки повинні пам'ятати:

1. Ігри-заняття дають змогу досягти великих успіхів в усуненні мовних недоліків.

2. Заняття необхідно проводити протягом 20-30 хвилин.

3. Примушувати дитину не можна. Слід вибрати час, коли дошкільнику цікаво.

4. Необхідно чітко дотримуватися всіх рекомендацій логопеда.

В.А.Сухомлинський писав: «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тоншою буде її сприйняття до гри відтінків рідної мови, тим більше підготовлені її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова.»

Для розвитку мовленнєвої культури дошкільника багато може зробити сім'я. З наймолодшого віку в житті дитини включається мова. І природньо, її розвиток завжди хвилює батьків. Їх в загальному цікавить збагачення словника, оволодіння граматикою рідної мови, звуковимовою.

В сім'ї закладається фундамент мовленнєвого розвитку дітей, адже, перші слова дитина вимовляє в оточенні близьких людей, батька, матері, бабці. Як відзначав К.Д.Ушинський, мати, няня, взагалі сім'я - перші наставники дитини в рідному мовленні.

Мовлення виконує в житті людини різні функції - спілкування, передача суспільного досвіду (знань, вмінь, навичок), регуляції дій. Щоб ці функції мови своєчасно появлялись і повноцінно реалізувались, зазначають Будницька І.І., Катаєва А.А., потрібні відповідні умови. Коли дитина тільки починає говорити, їй важко використати своє мовлення для організації спілкування. Передати які-небудь знання чи вміння за допомогою слова, без наочної чи дієвої опори неможливо.

Деякі батьки вважають, зазначає А.М.Богуш, що дитина починає вчитись мові тільки в школі і не звертають достатньої уваги на розвиток мовлення своїх дітей.

Не можна залишатися байдужим до мовленнєвих недоліків дитини. В колі сім'ї дорослі розуміють дитину з півслова і вона почуває себе спокійно. Але проходять роки, поступово розширюється мовленнєве спілкування дитини, і недоліки мовлення перешкоджають швидкому встановленню контактів з ровесниками, виникають перші образи, перші прізвиська, перші дитячі гіркі сльози.

В школі недоліки мовлення негативно позначаються на успішності. Недостатньо розвинуте мовлення, бідність словникового запасу, наявність мовленнєвих помилок негативно впливають і на загальний інтелектуальний розвиток дитини. Попередити це зможе своєчасна робота батьків по розвитку мовлення дітей з перших років життя.

Допомогти батькам у вихованні чистого і правильного мовлення дітей - обов'язок вихователя дитячого садка. Великого значення набуває тісний контакт дошкільного закладу з батьками в останній рік перебування в дитячому садку, в період інтенсивної підготовки до школи.

Серед різноманітних напрямів спільної роботи дошкільного закладу і сім'ї мовленнєва підготовка дітей до школи займає особливе місце.

А.М.Богуш зазначає, що словник кожної людини поділяється на пасивний і активний. Активний словник охоплює слова, які мовець не тільки розуміє, а й повсякденно користується ними. Кількість слів в активному словнику людини визначає багатство і культуру її мови. Пасивний словник - це слова, які мовець розуміє, але не завжди вживає. Пасивний словник завжди більший за активний.

Активний словник малюка поступово збільшується: **в 3 роки** він становить 1000 слів, **в 4 роки** — 1540, **4,5 роки** — 1870, **5 років**— 2072, **5,5 років**—2289, **6 років** — 2589, **7 років** — 3500—4000 слів.

В **активний словник дитини** входять не лише загальноповживані слова, але й специфічні, які є активними тільки для членів її сім'ї і зумовлені, зокрема, характером праці батьків. Так, активний словник малюка з сім'ї лісника буде дещо відмінний від активного словника свого однолітка з сім'ї шахтаря.

Якісний склад словника у дітей різного дошкільного віку різний. Так, на четвертому році життя в активному словнику дошкільника зустрічаються слова типу «ляля», «киця». Деякі слова вживаються спотворено, наприклад, «колідор» (замість «коридор»), «транвай» (замість «трамвай»). У мові дітей цього віку ще зустрічаються слова-замінники — малюк, не знаючи правильної назви предмета, замінює її іншою, яка чимось нагадує предмет. Наприклад, підвіконня, квартиру дитина називає одним словом «вікно», кран - словами «водичка тече». Часто дошкільня замінює іменники вказівними займенниками: «ось це дай», «я того хочу». Більшість слів носить узагальнюючий характер («хороший» — це і красивий, і добрий, і гарний, і ласкавий). Чимало слів малюки вживають у своїй мові, не розуміючи їх значення. Наприклад, Маринка звертається до бабусі з проханням: «Бабуся, дай мені, будь ласка, сутінки, я з ними пограюсь».

З усіх частин мови в активному словнику дитини переважають іменники (50%) і дієслова (30%). Інші частини мови дитина вживає зрідка.

П'ятирічна дитина надзвичайно допитлива, балакуча, це і сприяє швидкому збагаченню активного словника: засвоюються прикметники, числівники та інші частини мови. Проте і в середньому дошкільному віці є свої складності в засвоєнні слів.

Чимало слів, що позначають час, простір, ще залишаються незрозумілими. Наприклад, малюк говорить: «Вчора у мене буде день народження», «Я встану так рано, що буде вже пізно», «Поснідаємо та полягаємо спати», «Мамо, який сьогодні понеділок: вівторок чи субота?». Не знаючи значення слова, п'ятирічна дитина дає йому свою назву.

Активний словник дитини старшого дошкільного віку (6—7 років життя) вже наближається до словника дорослої людини. Дитина вільно користується всіма частинами мови, правильно називає предмети, їх ознаки та властивості. Але і в мові старших дошкільнят ще багато неточно вжитих слів. Малюки змішують окремі близькі за значенням слова (шити, пришити, вишити, зшити), не розуміють переносне значення слова: «Золотий місяць,— він, що, з чистого золота зроблений?», «Сивий туман,— він, мабуть, старий дуже, посивів, як мій дідусь». Деякі малюки мало користуються прикметниками, які позначають матеріал, замінюючи їх іншими словами: замість «дерев'яний» говорять «зроблений з дерева», кажуть не «шовковий», а «зшитий з шовку». Окремі іменники носять лише узагальнюючий характер: деревом називають і ялинку, і березу, і тополь.

Найстарші дошкільнята ще неточно розуміють значення певних слів, для них «безліч»— «це коли немає ліків», «порядок»— «це все складено в один рядок», «пильно дивитись»— «це коли багато пилюки і важко дивитись».

У мові часом ще зустрічаються діалектизми, просторіччя та вульгаризми («тутечки», «сюдою», «умивалка» тощо). Тому батьки повинні постійно збагачувати словник дитини новими словами; уточнювати значення слів, активізуючи словник. Домагатись заміни діалектизмів та вульгаризмів словами літературної мови; збагачувати дитячу мову прислів'ями, приказками, загадками, образними народними виразами.

Отже, батьки повинні пам'ятати: перш ніж назвати дитині нове слово, потрібно наповнити його певним змістом, пов'язати з конкретним предметом чи явищем. Існує два способи ознайомлення дітей з словом: **чуттєвий**, пов'язаний з безпосереднім сприйманням предмета дитиною, і **опосередкований**— через слово на основі попереднього чуттєвого досвіду. Наприклад, дитина вмивається холодною водою і шулиться. Дорослий каже: «вода холодна». Поглажуючи рукою м'яку пухнасту шерстку кішки, дитина чує словесні позначення від дорослого: «м'яка пухнаста шерстка». Безпосереднє мускульне відчуття м'якості, холоду дозволяє дитині правильно зрозуміти і засвоїти значення слова. Поза сприйманням і уявленням думка дитини буде пуста, позбавлена будь-якого змісту. Слово, відірване від чуттєвого досвіду,— порожній звук, безмістовна оболонка.

Мати прочитала п'ятирічній дитині ненецьку казку «Зозуля», де був вираз «лежить вона в чумі». Після читання вирішила з'ясувати, як зрозуміла дівчинка зміст. Виявилось, що дитина не зрозуміла значення слова «чум» і не змогла відповісти на запитання, де знаходилась героїня. Тоді мати пояснила його, пов'язуючи з відомим дитині предметом: «Чум — це житло, схоже на курінь, який ми бачили у сільському саду, але воно вище й просторіше, будується з жердин, взимку покривається шкурами, а влітку — корою. Воно легеньке, його можна переносити з місця на місце».

Проводячи роботу з розвитку мовлення дошкільників, батькам слід обов'язково домогтись тісного зв'язку між словом і відчуттям, словом і сприйманням, словом і уявленням.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПООП
Зам. № 1348 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1